

TURUN
YLIOPISTO

Kohti, päin ja vasten
kohdegrammien semantiikkaa itämerensuomessa

Atte Huhtala

Pro gradu -tutkielma

Kieliasiantuntijuuden tutkinto-ohjelma, suomen kieli

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Toukokuu 2023

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Kieliasiantuntijuuden tutkinto-ohjelma, suomen kieli

Atte Huhtala

***Kohti, päin ja vasten.* Kohdegrammien semantiikkaa itämerensuomessa.**

Sivumäärät: 69 sivua, 1 liitesivu

Pro gradu -tutkielmani käsittelee suomen ja muiden itämerensuomalaisten kielten suuntaa ilmaisevia kieliopillisia elementtejä, kohdegrammeja. Tavoitteeni on kuvata suomen kohdegrammien *kohti, päin* ja *vasten* taustaa ja adpositiokäytön merkitystä, tutkia niiden välistä työnjakoa sekä kuvata kielioppikategoriaa suomen lähisukukielissä yleisesti. Tutkimusotteeni on laadullinen, ja työni kuuluu kieliopin ja semantiikan tutkimuksen piiriin. Pyrin myös tuomaan tutkimukseen kontrastiivista näkökulmaa tarkastelemalla suomen kohdegrammeja osana itämerensuomalaista kieliryhmää.

Käytän tutkimukseni aineistona korpusaineistoja ja sanakirjalähteitä. Suomen kieltä koskevin osin tutkimusmateriaalini on tutkimuskirjallisuuden ohella peräisin verkon kautta vapaasti saatavilla olevista korpusaineistoista, jotka edustavat kielimuodoltaan sanoma- ja aikakauslehtikieltä ja vapaata verkkokeskustelua. Aineistoa täydentää puhutun kielen osalta Lauseopin arkiston murrekorpus. Muiden itämerensuomalaisten kielten kohdegrammien tarkastelu perustuu enimmäkseen kielten sanakirjoihin.

Tutkimukseni kognitiivisen semantiikan analyysi pohjautuu suuressa määrin Ronald W. Langackerin (1989) kognitiiviseen kielioppiin, sen Pentti Leinon (1993) fennistiikkaan tuomaan sovellutukseen ja Leonard Talmyn (2000) kognitiiviseen semantiikkaan. Omaksumani teoreettinen kuvausvälineistö ja käsitteet ovat peräisin näistä ja toisista kognitivistishenkisistä tutkimuksista, jotka käsittelevät suomen kieltä.

Tutkimukseni perusteella *kohti, päin* ja *vasten* kuvaavat perusmerkitykseltään suuntaisia suhteita, kuten liikettä ja asentoa. Tarkastelemanি kohdegrammit käyttäytyvät eri tavoin siinä, kuinka tyypillisesti ne kuvaavat kontaktiin johtavia tilanteita: *kohti* ei kuvaa kontakteja koskaan, *vasten* edellyttää kontaktia, kun taas *päin* voi esittää tilanteet kontaktiin johtavina tai johtamattomina. Itämerensuomalaisten kielten kohdegrammit muodostavat merkityspohjaisen kieliopillisten elementtien joukon, josta kaikille itämerensuomalaisille kielille yhteisiä ovat lähinnä suomen *vasten*-grammin etymologiset vastineet.

Tutkimukseni jatkaa fennistiikassa vakiintunutta grammitutkimuksen perinnettä aiemmin ryhmänä kuvamaattomien kohdegrammien käsittelyn muodossa. Lisäksi se nostaa tulevan tutkimuksen kannalta esiin useita kysymyksiä sekä yksittäisten kohdegrammien kuvaamisen erityisongelmista että itämerensuomalaisten kielten grammien ja adpositioiden kuvaamisen tarpeesta ja haasteista.

Avainsanat: suomen kieli, itämerensuomalaiset kielet, kognitiivinen semantiikka, kielioppi, prepositiot, postpositiot

SISÄLLYS

1. JOHDANTO JA TUTKIMUKSEN TAVOITTEET	3
1.1. Itämerensuomalaiset kielet.....	5
1.2. Katsaus aiempaan tutkimukseen	7
1.3. Aineisto ja menetelmät.....	8
2. KOGNITIIVINEN KIELENTUTKIMUS ADPOSITIOIDEN SEMANTIIKAN KUVAUSVÄLINEENÄ.....	11
2.1. Kognitiivinen kielentutkimus.....	11
2.2. Kognitiivinen kielioppi ja kognitiivisen semantiikan kuvauskäsitteet	13
2.3. Adpositiot itämerensuomessa	16
3. KOHDEGRAMMIEN SEMANTIikkaA	18
3.1. Kohdeadposition semantiikan kuvaaminen	19
3.2. <i>Kohti</i> -grammi	22
3.3. <i>Päin</i> -grammi	31
3.4. <i>Vasten</i> suomessa	40
3.5. Itämerensuomalaisten kielten kohdegrammit	48
3.5.1. Suomen kohdegrammit yleisesti	48
3.5.2. Karjalan kohdegrammit.....	50
3.5.3. Lyydin kohdegrammit.....	52
3.5.4. Vepsän kohdegrammit	52
3.5.5. Vatjan kohdegrammit.....	53
3.5.6. Inkeröisen kohdegrammit	54
3.5.7. Viron kohdegrammit.....	54
3.5.8. Eteläviron kohdegrammit.....	56
3.5.9. Liivin kohdegrammit.....	57

4. PÄÄTELMÄT	58
5. LOPUKSI.....	61
LÄHTEET JA LYHENTEET	62
LIITTEET	68

1. JOHDANTO JA TUTKIMUKSEN TAVOITTEET

Soteria Svoroun (1994: 31) laajalti käytetyn määritelmän mukaan **tilagrammit** ovat erilaisia sanaluokkia edustavia ja erilaisissa kieliopillisissa funktioissa toimivia, ensisijaisesti tilallisia suhteita ilmaisevia kieliopillisia sanoja. Tutkimukseni käsittelee erityisesti tilagrammien, tästedes pelkkien grammien *kohti*, *päin* ja *vasten* adpositiokäyttöä. Postpositiot ja prepositiot, yhteiseltä nimitykseltään adpositiot, ovat puolestaan taipumattomia tai vajaaparadigmajaisia kieliopillisia sanoja, jotka ilmaisevat olion tai asian suhteen johonkin toiseen entiteettiin (VISK § 687). Adpositiot voidaan jakaa alatyyppeihin niiden ilmaisemien merkityssuhteiden perusteella. Nimitän tutkimuksessani käsittelemiäni grammeja **kohdegrammeiksi** ja adpositioita vastaavasti **kohdeadpositioiksi**, joilla tilallisissa ilmauksissa tyypillisesti kuvataan suhteutettavan olion suhteutuskohtaan eli **kiintopisteeseen** kohdistuvaa liikettä tai orientaatiota. Tavoitteeni on kuvata tutkimieni kohdeadpositioiden merkityskirjoa ja keskinäisiä merkityseroja suomessa sekä luoda katsaus suomen lähisukukielten kohdegrammeihin.

Pro gradu -työni on jatkoa kandidaatintutkielmälleni *Päin*-adposition semantiikkaa (Huhtala 2017), jossa tarkastelin suomen kielen *päin*-adposition merkitystä kognitiivisen semantiikan keinoin. Gradutyöni laajentaa tarkastelunäkökulmaa kolmella tavalla: se syventää *päin*-adposition semantiikan analyysiä, ottaa vertailukohdaksi mukaan muita suuntaa ja asentoa ilmaisevia kohdeadpositioita ja ulottaa aihepiiriin perehtymisen koskemaan kontrastiivisesti itämerensuomalaista kieliryhmää. Läheisten sukukielten rakenteen vertailu on tutkimuksellisesti antoisaa, sillä se tarjoaa hyvät edellytykset tarkastella yksittäisten konstruktioiden lisäksi kieliopin osajärjestelmiä, tämän tutkimuksen tapauksessa adpositioita (Grünthal 2004: 102). Kandidaatintutkielmani tapaan käsillä oleva työ kuuluu kognitiivisen kielentutkimuksen ja grammitutkimuksen alaan.

Tutkimusaiheen valintaan minua ovat motivoineet sekä kiinnostus siihen, miten ihmiset hahmottavat ja kielentävät liikettä ja tilallisia suhteita, että halu soveltaa kognitiivisen kielentutkimuksen kaltaista uudehkoa ja aiemmin varsin vähän hyödynnettyä tutkimusnäkökulmaa itämerensuomeen kieliryhmänä. Olen maisteriopinnoissani pyrkinyt tietoisesti opiskelemaan fennistiikan ohella fennougriistiikkaa, ja uskon suomen sukukielten ja erityisesti lähisukukielten tuntemuksen olevan tärkeä osa suomen kielen tutkijan asiantuntemusta. Tutkimukseni yhdistää kolme merkittävintä kielitieteellistä kiinnostuksenkohdetani: kieliopin tutkimisen ja erityisesti kognitiivisen semantiikan, kielihistorian ja itämerensuomalaisten kielten vertailevan tarkastelun.

Työni pyrkii vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Millaisia suomen kohdegrammit ovat semanttiselta luonteeltaan, ja millaisia suhteita ne kuvaavat?
2. Onko eri kohdeadpositioiden välillä havaittavissa jonkinlaista työnjakoa?
3. Millaisia ovat itämerensuomalaisella kielialueella esiintyvät kohdegrammit?

Kysymystä 1. lähestyn kognitiivisen, tarkemmin sanoen tilallisia suhteita tarkastelevan spatiaalisen semantiikan käsittein. Esittelen hyödyntämäni teoriataustan tältä osin luvussa 2 ja erityisesti sen alaluvuissa 2.1.–2.3. Sen jälkeen etenen selvittämään tutkimuskysymystä tarkemmin käsittelyluvussa 3. Kysymys 2. kumpuaa hypoteesistani, jonka mukaan eri kohdeadpositiot käsitteistävät liiketilanteissa **muuttujan** liikeradan loppupään eri tavoin ja suhteutuskohteen erilaiseksi. Muuttuja kuuluu käyttämäni kognitiivisen teoriakehyksen termistöön, ja sillä tarkoitetaan kielellisten ilmausten tarkoitetilanteiden korosteisimmaksi osallistujaksi ymmärrettyä kielennettyä entiteettiä, joka usein vastaa perinteisen kielioppikuvauksen subjektia. Arvelen grammien välillä ilmenevän jatkumoluonnetta: *kohti* kuvaa muuttujan ja kiintopisteen suhteen sellaiseksi, ettei ilmaus sisällä ajatusta niiden välisestä kontaktista, ja *päin* kykenee kuvaamaan sekä tilanteita, joissa muuttuja voi saavuttaa kohteensa, että tilanteita, joissa kontaktia niiden välillä ei tapahdu. *Vasten* poikennee näistä kohdeadpositioista siinä, että sen kuvaamissa suhteissa muuttuja ja kiintopiste joko ovat kontaktissa tai päätyvät kontaktiin, ja sen kuvaamiin ilmauksiin liittyvä kiintopiste, jota edustaa partitiivimuotoinen täydennys, hahmottuu olemukseltaan tasomaisemmaksi kuin *kohti*- ja *päin*-adpositioihin liittyvät kiintopisteinä toimivat partitiivitäydennykset. Kysymys 3. liittyy pyrkimykseni kontekstualisoida tutkimaani aihetta kieliryhmänäkökulmaan suhteuttaen. Tavoitteeni on luoda alustava kuva itämerensuomalaisten kielten grammijärjestelmästä kohdegrammien osalta. Pyrin katsauksenomaisesti kartoittamaan suomen kohdegrammien ja niiden lähisukukielisten vastineiden ja muiden lähisukukielten kohdegrammien esiintymisen ja semantiikan samuutta ja eriyttä. Kolmatta tutkimuskysymystäni käsittelee erityisesti luku 3.5. alalukuineen.

Tutkimukseni rakenne on seuraavanlainen: Johdannossa pohjustan tutkimustani lyhyellä esittelyllä itämerensuomalaisista kielistä, luon katsauksen työhöni liittyvään aiempaan tutkimukseen ja esittelen tutkimukseni tavoitteet, aineiston ja menetelmät. Luvussa 2. kerron tutkimukseni teoriataustasta ja sen keskeisistä käsitteistä. Luvussa 3. etenen aineiston käsittelyyn aloittaen luvussa 3.1. kohdegrammien ja kohdeadpositioiden semantiikan kuvaamisen yleisistä ongelmista, minkä jälkeen luvuissa 3.2.–3.4. tutkin *kohti*-, *päin*- ja *vasten*-adpositioiden semantiikkaa yksityiskohtaisemmin. Päätän luvun 3 lukuun 3.5., jonka alaluvuissa 3.5.1.–3.5.9. tarkastelen itämerensuomalaisten kielten

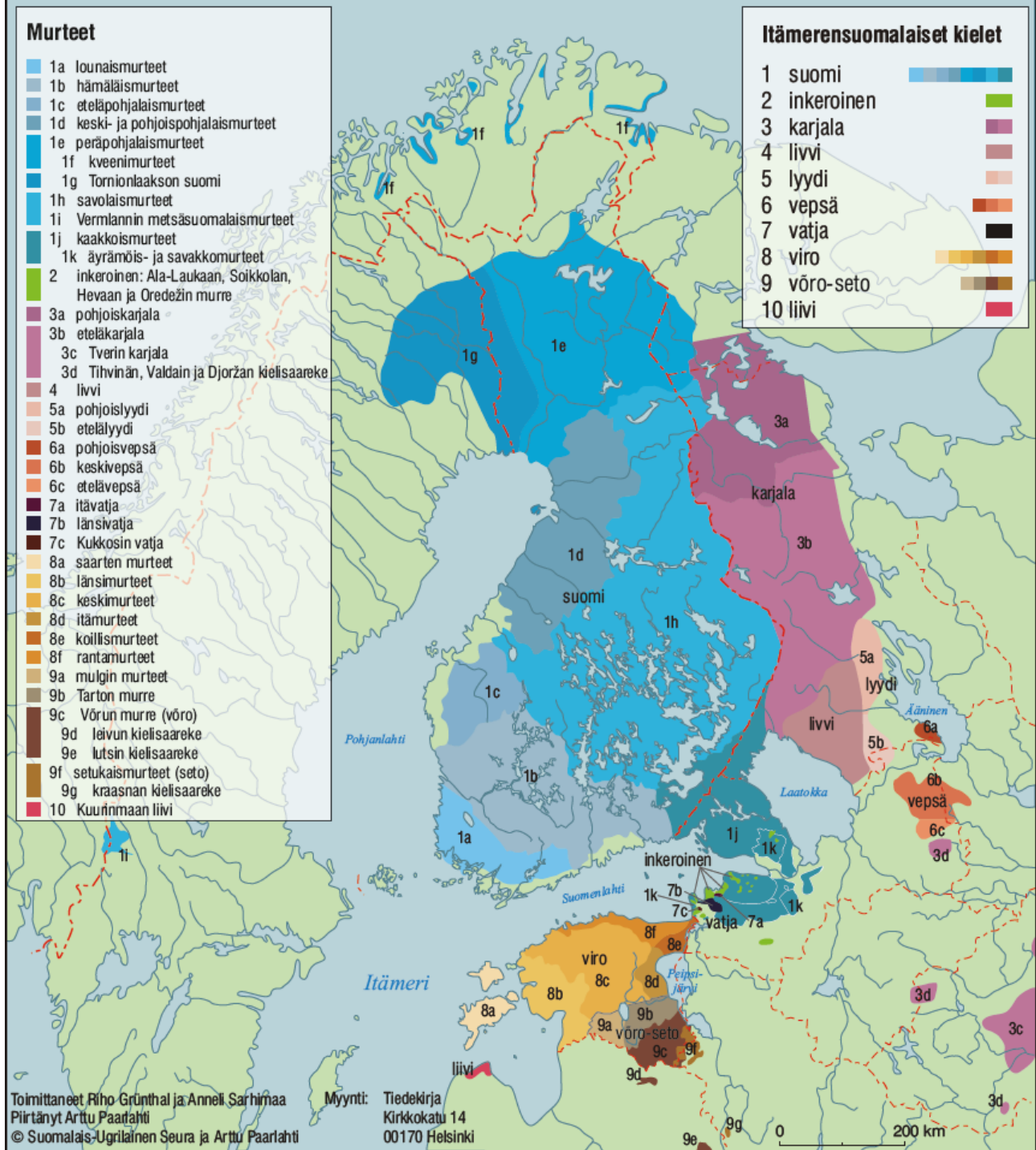
kohdegrammeja kieli kerrallaan. Esitän tutkimuksen yhteenvedon ja tulkintani tuloksista sekä vastaan tutkimuskysymyksiin luvussa 4. Lopuksi pohdin mahdollisia jatkotutkimuksen suuntaviivoja ja työni merkitystä luvussa 5.

1.1. Itämerensuomalaiset kielet

Itämerensuomalaisilla kielillä tarkoitetaan uralilaiseen kielikuntaan kuuluvaa kieliryhmää, jonka kaikki jäsenet polveutuvat yhteisestä kantakielestä, myöhäiskantasuomesta (ks. Anhava, 1997: 37–43). Kielten nykyinen puhuma-alue on nimensä mukaisesti sijoittunut maantieteellisesti Itämeren ympäristöön. Itämerensuomalaiset kielet ovat suomen lähimpiä sukukieliä. Itämerensuomalaisia kieliä ovat suomi, karjala, lyydi, vepsä, vatja, inkeroinen, viro, liivi ja eteläviro ja joidenkin tutkijoiden mukaan aunus, joka useimmiten kuitenkin lasketaan yhdeksi karjalan päämurteista. (Tieteen termipankki 2020.) Kuvan 1. kartta esittää itämerensuomalaisen kielialueen historiallisen levikin 1900-luvun alussa.

Itämerensuomalaiset kielet ja niiden päämurteet

Kieli- ja murrealueet vastaavat 1900-luvun alun tilannetta

Kuva 1. Itämerensuomalaiset kielet ja niiden päämurteet. Riho Grünthal – Anneli Sarhima (Toim.) 2004/2012. Suomalais-Ugrilainen Seura.

1.2. Katsaus aiempaan tutkimukseen

Työni asemoituu osaksi kognitiivisesta semantiikasta ammentavan grammitutkimuksen perinnettä. Fennistiikassa syntaktis-semanttista grammitutkimusta on tehty 2000-luvulla verrattain runsaasti. Tarkastelun kohteena ovat olleet muun muassa niin kutsutut *sisä*-grammit (Ojutkangas 2008; Ojutkangas–Huumo 2010), väyläadpositiot (Seppälä 2010; Huumo 2010; Lehismets 2013a, 2013b, 2014), ruumiinosanimistä kieliopillistuneet grammit (Ojutkangas 2001, 2003; Suutari 2006) ja akseligrammit (Huumo 2013, 2015; Teeri-Niknamoghadam 2016). Huumo (2019) on hiljattain tutkinut astemääritteiden ja topologisten, suuntaa ilmaisevien ja tarkentavien grammien yhteisesiintymistä. *Vastaan*-grammin temporaalista käyttöä ovat hiljattain tutkineet Krista Teeri-Niknamoghadam ja Tuomas Huumo (tulossa).

Suuntaa ilmaisevat adpositiot ovat jossain määrin sukua väyläadpositioille, mutta kognitivistista tutkimusta niistä on muutamien opinnäytetöiden ja hajahuomioiden lisäksi ilmestynyt fennistiikan alalla hyvin vähän. Eräs ei-kognitivistinen kielihistoriallinen tutkimus *päin*-sanasta on Merimaa (2007). Erityisesti kohdeadpositioiden *kohti* ja *päin* partitiivitäydennyksien taustaa pohtii Huumo (tulossa).

Kuten johdannossa mainitsin, uralilaiset kielet ovat suomea, viroa ja unkaria lukuun ottamatta enimmäkseen jääneet tähänastisessa fennougristis-uralilaisessa tutkimusperinteessä kognitiivisen kielentutkimuksen ulkopuolelle. Grammitutkimusta kognitiivisen semantiikan näkökulmasta ovat virosta tehneet muun muassa Veismann (2008), joka tarkastelee viron *üle*- ja *peale*-adpositioita, sekä jo aiemmin mainittu Ojutkangas (2001), jonka tutkimus ruumiinosanimistä kieliopillistuneista grammeista käsittelee tapauksia myös virosta. Tässä yhteydessä on syytä mainita myös Vainik (1993), joka lienee ensimmäisiä kognitiivista kielentutkimusta viron kieleen soveltavia töitä, sekä Jane Klavanin viron adessiivin ja *peal*-grammin työnjakoa tarkasteleva väitöstutkimus (2012). Unkaria kognitivistisesta näkökulmasta käsin on tutkinut esimerkiksi Gábor Tolscvai Nagy (esim. 2013, 2014). Muutamia poikkeuksia vallitsevaan tutkimukselliseen tilanteeseen ovat pienempien itämerensuomalaisten kielten osalta Anna Ovchinnikovan pro gradu (2018), jossa hän on tutkinut suomen ja karjalan taajakäyttöisiä adpositioita kontrastiivisesti kognitiivisen semantiikan käsitteistöä hyödyntäen, Riku Erkkilän kognitivistinen pro gradu (2019), joka kuvaa ersämordvan illatiivin ja latiivin merkitystehtävät, sekä erityisesti Erkkilän (2021) ersän prolatiivin merkitystehtäviä kognitivistisesta näkökulmasta käsittelevä tutkimus Ersän prolatiivin merkitykset.

1.3. Aineisto ja menetelmät

Tässä alaluvussa esittelen käyttämäni aineiston ja nimeän ja erittelen käyttämäni teoriataustaa ja tutkimusmenetelmiä. Aineiston valinta on haastavaa, sillä erilaisia suomalaisia kielimuotoja edustavia valmiita aineistoja on saatavilla runsaasti, eikä edes murto-osan systemaattiseen seulomiseen ole tekemäni tutkimuksen puitteissa mahdollisuutta. Olen siksi pyrkinyt valikoimaan monipuolisesti erilaisia kirjoitetun ja puhutun kielen aineistoja tarkasteluni tueksi. Aineistonkeruuperiaatteeni on käsiteltävien grammien paljouden sekä aineslähteiden vaihtelevan saatavuuden vuoksi jossain määrin epäjärjestelmällinen. Tavoitteeni on kartoittaa merkitystyyppien kirjoa, ei suoranaisesti niiden keskinäistä taajuutta, vaikka esitän työssäni hajanaisesti suuntaa antavia huomioita käsittelemieni kielellisten elementtien frekvenssistä. Aineiston määrä, työn luonne tai käyttämäni menetelmät eivät kuitenkaan salli laajempaa tilastollista analyysiä, minkä vuoksi tutkimukseni luonne onkin ennen kaikkea laadullinen. Olen poiminut aineiston esimerkit käymällä sitä kursorisesti läpi. Käyttämäni aineisto on peräisin julkisista saatavilla olevista korpuksista ja kirjallisuudesta, eikä työhöni siten liity merkittäviä tutkimuseettisiä kysymyksiä.

Suomenkielisen aineiston olen etsinyt Kielipankin tarjoamista verkkokorpuksista. Olen käyttänyt korpushauissa apunani Kielipankin selainpohjaista konkordanssityökalua Korpia. Eräs merkittävä käyttämäni osa-aineisto on Kansalliskirjaston (2011) sanoma- ja aikakauslehtikokoelman suomenkielinen osakorpus (KLL suomi), johon on kerätty suomenkielistä sanoma- ja aikakauslehtimateriaalia 1820-luvulta alkaen. Korpus kokonaisuudessaan on kooltaan varsin suuri (n. 5,2 miljardia sanetta), ja koko aineistossa esimerkiksi pelkästään *päin*-grammin prepositioesintymiä on karkean säännöllisillä lausekkeilla toteuttamani haun¹ perusteella 28 215 kappaletta, postpositioesintymiä 20 833. Luvut ovat suuntaa antavia, ja niihin luultavasti sisältyy myös mahdollisia virheannotaatioita ja esimerkiksi sellaisia meronyymisiä sanaliittotapauksia kuin *jossain päin maailmaa*, *missä päin maailmaa* ja *minne päin maailmaa*. Käsittelem lyhyesti tilastollisia havaintoja ja niihin liittyviä ongelmia luvun 3. alussa ja kunkin grammin osalta alaluvuissa 3.2.–3.4. Olen etsinyt esimerkkejä KLL suomen vuosikymmenten 2000, 1970, 1940 ja 1910 osakorpuksista tuodakseni aineiston käsittelyyn mukaan diakronista syvyyttä. KLL suomi -aineiston merkittävänä ongelmana voi pitää sitä, että aineiston ajallinen edustavuus on epätasainen: esimerkiksi 2000-luvulta korpuksessa on edustettuna vain yksi sanomalehti, Länsi-Savo, eikä samoista lehdistä ole usein

¹ Etsin Korp-työkalun edistyneen CQP-hakutoiminnon avulla prepositioita lausekkeella *"päin"* [*msd = ".*NUM_(Sg|Pl)|CASE_Par.*"*] ja postpositioita lausekkeella lausekkeella [*msd = ".*NUM_(Sg|Pl)|CASE_Par.*"*] *"päin"*.

saatavilla vuosikertoja useamman vuosikymmenen ajalta. Välttääkseni aineiston yksipuolisuuden olen ottanut KLK suomi -korpuksen tueksi 2000-luvulta mukaan tarkasteluun Suomi24-korpuksen vuosien 2001–2022 kahdesta alakorpuksesta (Suomi24 2001–2017 ja Suomi24 2018–2020) koostuvat aineistot, jotka edustavat vapaamuotoista verkkokeskustelukieltä. Korpuksat sisältävät kokonaisuudessaan n. 4,6 miljardia sanetta. Viittaan korpuksiin yhteisesti puhumalla Suomi24-korpuksesta tai -aineistosta. Laajojen koneellisesti annotoitujen lehti- ja verkkokeskusteluaineistojen lisäksi olen etsinyt esimerkkejä Lauseopin arkiston murrekorpuksesta (LA) koko korpuksen laajudelta (n. 1,2 miljoonaa sanetta). Tämä tasapainottaa tutkimukseni aineistoa sen kontrastiivisen sivujuonteen hengessä, sillä katsauksenomaisesti tarkastelemani pienemmät itämerensuomalaiset kielet ovat paljon vähemmän standardisoituja kuin suomi (tai viron kirjakieli). Olen kartoittanut koko korpuksen osalta työssäni esiintyvien grammien *kohti*, *päin* ja *vasten* kaikki esiintymät. Lauseopin arkiston murrekorpus on kooltaan sen verran pieni, että myös tarkat määrälliset havainnot ovat mahdollisia. Lisäksi olen normalisoinut ja yksinkertaistanut Lauseopin arkiston murrekorpusten pohjalta esittämäni materiaalin tarkekirjoituksen osalta luettavuuden parantamiseksi, sillä en ensisijaisesti käsittele aineistossa ilmeneviä äänteellisiä tai prosodisia variaatiopiirteitä. Kartoittaessani tutkimieni grammien kielihistoriallista taustaa ja niiden semantiikan yleiskuvausta nykykielen näkökulmasta olen hyödyntänyt etymologista sanakirjaa Suomen sanojen alkuperä (SSA), Kielitoimiston verkkosanakirjaa (KS) sekä yleisesti saatavilla olevaa grammeja käsittelevää fennististä tutkimuskirjallisuutta. Nämä aineistot yhdessä kielitajuni kanssa ovat uskoakseni *kohti*-, *päin*- ja *vasten*-grammien tarkastelun kannalta riittävän laajoja suhteessa tutkimukseni kokonaislaajuuteen.

Vironkielisen aineiston tarkastelussa olen hyödyntänyt laajasti verkossa saatavilla olevia sanakirjoja, kuten Eesti keele seletav sõnaraamat (viron kielen selittävä sanakirja, EKSS), Eesti etimoloogiasõnaraamat (viron kielen etymologinen sanakirja, ETY), Eesti murrete sõnastik (viron murteiden sanakirja, EMS) ja Viro–suomi-sanakirja (VSS). Lisäksi olen yliopisto-opintojeni aikana hankkinut itselleni kattavan viron kielen taidon, joka ei ole samalla tavalla luotettava lingvistisen analyysin apuväline kuin suomen kielen äidinkielen kompetenssini, mutta joka kuitenkin antaa analyysiin oman apunsa.

Muiden lähisukukielten kohdegrammien levikkiä ja taustaa kartoittaessani olen jälleen turvautunut etymologiseen sanakirjaan Suomen sanojen alkuperä (SSA), viron kielen etymologiseen sanakirjaan (ETY) sekä muuhun saatavilla olevaan itämerensuomalaisia kieliä käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen. Keskeinen lähde karjalan kielen osalta on Karjalan kielen verkkosanakirja (KKS). Lyydin kohdegrammien tarkastelussa olen hyödyntänyt Juho Kujolan toimittamaa

Lyydiläismurteiden sanakirjaa (LM 1944). Vepsän kohdegrammien tutkimisessa hyödyllisiä lähteitä ovat olleet sekä Riho Grünthalin toimittama Lauri Kettusen Vepsän verkkosanasto (2007) että Riho Grünthalin Vepsän kielioppi (2015), joka on uudenaikaisin ja laajin pienempien itämerensuomalaisten kielten kuvauksista. Vatjan kohdegrammien kuvauksen perustan Eesti Keele Instituutin julkaiseman vatjan kielen sanakirjan verkkoversioon (VOT). Inkeröisen kohdegrammeista tai adpositiojärjestelmästä ylipäättään on saatavilla kieliopillisia tietoja varsin niukasti. Pääasiallinen inkeroista koskeva lähteeni on R. E. Nirvin Inkeröismurteiden sanakirja (1971). Eteläviron eli võroseton kielen kohdegrammeja analysoin Käsän ja kumppaneiden vanhakantaisen eteläviron sanakirjan (VVMS 2011) pohjalta. Sanakirjan materiaali pohjautuu vuosina 1963–1986 kerättyyn etelävirolaiseen murreaineistoon (VVMS 2001: 7). Liivin kielen kohdegrammien osalta pohjaan kuvaukseni Lauri Kettusen saksankieliseen sanakirjaan Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung (LW 1938). Itämerensuomen adpositioita käsittelevänä yleislähteenä olen tutkimuksessani käyttänyt Grünthalin väitöskirjaa (2003). Lisäksi olen opintojeni aikana perehtynyt pienempiin itämerensuomalaisiin kieliin kieliä kontrastiivisesti tarkastelevalla yliopistollisella yleiskurssilla ja yksittäisten kielten kuvauksiin tutustuen.

Kuten aiemmin mainittua, on tutkimusotteeni ensisijaisesti laadullinen. Kieliopillinen analyysini pohjautuu semantiikan osalta pohjimmiltaan omaan kielitajuuni ts. kielentutkijan introspektioon tai intuitioon², jonka tueksi esitän aineistosta havainnollisia esimerkkejä, sekä kognitivistisiin kieliopin kuvaamisen malleihin. Kielihistoriallisissa ja kontrastiivisissa kysymyksissä pohjaan tarkasteluni ensisijaisesti etymologisiin ja aiemmassa tutkimuksissa esitettyihin tietoihin tutkimieni grammien levikistä, merkityksestä ja historiasta.

Kognitivistisista teorioista työni kannalta keskeisimpiä ovat kognitiivinen semantiikka ja erityisesti Ronald W. Langackerin (1987, 1991, 2010) kehittämä kognitiivinen kielioppi ja sen Pentti Leinon (1993) suomen kielelle luoma sovellutus sekä Leonard Talbyn (2000) käsitteellisten sisältöjen jäsenyyksen teoriaan kuuluva yleisen fiktiivisyyden malli. Yksittäisistä grammitutkimuksista olen aineistoni käsittelyssä soveltanut eniten Tuomas Huumon (2010) ja Kersten Lehismetsin (2013b, 2014) esittelemää väylätyyppiluokittelua. Yleisluontoisena käsikirjana työni tukena on toiminut myös Vyvyans Evansin ja Melanie Greenin (2006) laaja kognitiivisen kielentutkimuksen johdantoteos.

² Kielitajun käyttämisestä kielentutkimuksessa ks. esim. Hamunen ja Huumo (2020)

2. KOGNITIIVINEN KIELENTUTKIMUS ADPOSITIOIDEN SEMANTIIKAN KUVAUSVÄLINEENÄ

Tässä luvussa taustoitin työni tutkimusotetta ja teoriaa. Kielitieteen kenttä on täynnä hajanaisia koulukuntia ja suuntauksia, jotka eivät aina juurikaan keskustele keskenään. Kieltä koskevat teoriat ja niiden analyysimallit eroavat toisista monin tavoin. Se mitä voimme löytää tai edes osaamme etsiä riippuu kulloisestakin teoriakehyksestä – havaitsemamme ilmiöt saavat tulkintansa vasta suhteessa siihen. Siksi kunkin tutkijan on tärkeä olla tietoinen niistä lähtöoletuksista ja valinnoista, joiden lävitse kieltä kulloinkin tarkastellaan. (Leino 1993: 18–19.)

2.1. Kognitiivinen kielentutkimus

Kognitiivinen kielitiede on merkityslähtöinen, kognitioon perustuva lähestymistapa kieleen. Se ei ole yksittäinen teoria tai koulukunta (Onikki-Rantajääskö 2010: 41), vaan eräänlainen tieteellinen suuntaus tai hanke, joka sai alkunsa tyytymättömyydestä formalistisiin kieliteorioihin 1970-luvun alkupuolella, ja joka jakaa yhteisesti hyväksytyt periaatteet ja oletukset kielen olemuksesta (Evans–Green 2006: 3). Näistä tärkeimmät ovat yleistettävyyden sitoumus (Generalisation Commitment) sekä kognitiivinen sitoumus (Cognitive Commitment)³. Yleistettävyyden sitoumuksella tarkoitetaan oletusta siitä, että kielessä on olemassa rakennetta jäsentäviä periaatteita, jotka läpäisevät kielen kaikki tasot ja joiden kartoittaminen on yksi kielitieteen keskeisistä tehtävistä. Kuitenkaan käsitteellistä jakoa esimerkiksi syntaksiin, semantiikkaan ja fonologiaan ei tule täysin hylätä. Jako on monesti käytännöllinen ja tarpeellinen työkalu, sillä yhteisestä taustastaan huolimatta kielen eri tasoilla esiintyvät ilmiöt ovat usein luonteeltaan keskenään erilaisia. (Lakoff 1990: 40–41; Evans–Green 2006: 27–40.)

Kognitiivinen sitoumus tarkoittaa näkemystä, jonka mukaan kielitieteen periaatteiden ei tule olla ristiriidassa muissa kognitiota tutkivissa tieteissä, kuten filosofiassa, psykologiassa, tekoälytutkimuksessa ja neurotieteissä saavutettujen tulosten kanssa. Kognitiivisen kielitieteen tulokset eivät puolestaan kerro pelkästään ihmisen kielellisestä kognitiosta, vaan ne voidaan liittää osaksi kokonaiskäsitystä ihmisen kognition toiminnasta. Onikin mukaan (2000: 91) kognitio on kielentutkimuksessa ymmärrettävä laajasti: aistihavaintojen lisäksi myös kulttuuri ja

³ Suomennokset esim. Jaakola (2011)

vuorovaikutustavat edustavat ihmisen kognitiossa ja kognition luonne rajoittaa niiden mahdollisia ilmenemismuotoja. Tutkimus kohdistuu kielellisen käsitteistykseen siihen osaan, joka kielen vuorovaikutuksellisen luonteen vuoksi on intersubjektiivisesti jaettua kulttuurisesti yhteistä käsitteistystapaa. Langacker (1997: 239–240) pitää lingvistiikan tehtävänä keskittyä kuvaamaan kieltä fenomenologisesti, toisin sanoen havaittavien kielellisten rakenteiden kautta. Kielen prosessoinnin tutkimus on jätettävä muiden kognitiota tutkivien tieteiden vastuualueeksi. (Lakoff 1990: 40–43; Evans–Green 2006: 27, 40–44.)

Kognitiivisen kielitieteen päätutkimussuuntaukset voidaan karkeasti jakaa kahtia kognitiiviseen semantiikkaan ja kognitiiviseen kielioppitutkimukseen. Kognitiivinen semantiikka tutkii kielen koodaamaa kokemuksen, käsitteellisen järjestelmän ja semanttisen rakenteen suhdetta. Kognitiivista kielioppitutkimusta ei tule sekoittaa kognitiiviseen kielioppiin, joka on yksittäisen kielioppiteorian nimi. Toisin kuin formalistiset kielioppimallit, kognitiivinen kielitiede painottaa merkitystä. Ennen kuin on mahdollista kehittää malli koko kieliopista, on merkitys ensin mallinnettava. Kognitiiviset kielioppimallit ovat siten riippuvaisia kognitiivisesta semantiikasta. (Evans–Green 2006: 48.) Esimerkkejä kognitiivisista kielioppimalleista ovat Leonard Talmy (2000a, 2000b) kognitiivisen semantiikan teoria, Ronald Langackerin (1987, 1991, 2010) kognitiivinen kielioppi, Goldbergin (1995), Croftin (2001), Fillmore–Kay–O’Connorin (1988) ja Bergen–Changin (2005) konstruktiokieliopit (ks. yhteenveto Kotilainen 2007: 13–22) sekä erilaiset kieliopillistumisteoriat, kuten Heine et al. (1991). Kuten Jaakola (2011: 122) toteaa, ei Evansin ja Greenin eronteko ole kuitenkaan täysin perusteltu tai aukoton: sekä Langacker että Talmy ovat sekä esittäneet hypoteeseja kieltä jäsentävistä kognitiivisista periaatteista että rakentaneet kieliopin kuvausmallin.

Kuten aiemmin todettua, kognitiivinen kielentutkimus korostaa merkityksen ensisijaisuutta. Kielitiede on historiansa saatossa keskittynyt kielellisen muodon analyysiin, minkä piirissä se on saavuttanut suurimmat edistysaskeleensa. Tieteeseen kuuluva objektiivisen todennettavuuden vaatimus on helppo täyttää ilmaustason analyysissa. Toisaalta viimeistään saussurelaiseen strukturalismiin palautuva käsitys kielellisen merkin muodon ja merkityksen yhdistävästä symboliluonteesta näkee muotoasun erojen heijastavan merkityseroja. Kielellisen muodon analyysikin on siis pohjimmiltaan merkitysten erottelua. (Onikki 2000: 88.)

Kognitiivisen kielitieteen kiinnostus spatiaalisten eli tilallisten merkitysten tutkimukseen selittynee ainakin kahdella tekijällä: Tilan kokeminen on universaalia ja keskeistä ihmiselle, mikä tarjoaa hyvät puitteet kielellisten universaalien löytämiseen, ja tilallisten merkitysten oletetaan olevan luonteeltaan perustavanlaatuisia suhteessa muunlaisiin merkityksiin, kuten temporaaliset ja possessiiviset suhteet. Tilallisen käsitteistämisen tutkiminen voi siis tarjota tietoa ihmisen käsitteistämisyjärjestelmästä

yleensä, ja ajatuksen pohjalta on syntynyt niin kutsuttu lokalistinen hypoteesi. (Lyons 1977: 718, Jackendoff 1983: 188; 201–211.)

2.2. Kognitiivinen kielioppi ja kognitiivisen semantiikan kuvauskäsitteet

Esittelen tutkimuksessani käyttämäni kognitivistisista teorioista omaksutut käsitteet niiltä osin, kuin se on tarpeen analyysini seuraamisessa. Eri spatiaalista semantiikkaa kuvaavien teorioiden ydinkäsitteistöt ovat jokseenkin yhteneviä ja keskenään vertailukelpoisia. Yksittäisistä teorioista eniten huomiota esityksessäni saavat Ronald W. Langackerin kognitiivinen kielioppi (Cognitive Grammar, lyh. CG) (1989, 1991) ja Leonard Talmy'n yleisen fiktiivisyyden malli (2000a).

Vaikka tutkimukseni ei kaikilta osin noudatakaan Langackerin kognitiivista kielioppimallia, ovat sen käsitteet varsin pitkälle vakiintuneita ja helposti rinnastettavissa muiden teorioiden vastaaviin. Kognitiivinen kielioppi on eräs kokonaisvaltaisimmista ja pisimmälle kehitetyistä kognitivistisista kielioppimalleista. Noudatan työssäni pitkälti kognitiivisen kieliopin kuvausvälineistöä. Klassikkoesityksen kognitiivisesta kieliopista termikäännöksineen on fennistiikkaan tuonut Pentti Leino (1993).

Kognitiivinen kielioppi on inventaariopohjainen kielioppimalli, jossa kielioppi kuvataan konventionaalisten kielellisten yksiköiden jäsentyneenä kokoelmana. Kognitiivisen kieliopin kategoriakäsitys poikkeaa binääriseen piirrekuvaukseen pohjautuvasta klassisesta kategoriakäsityksestä. Kognitiivisen kieliopin soveltama kategoriakäsitys perustuu **prototyypisyyteen**: kategoriat ovat rajoiltaan tyypillisesti sumeita luokkia, jotka rakentuvat joko-tai-ominaisuuksien sijasta kategorioita parhaiten edustavien eli prototyypisten jäsenten ympärille (Leino 1993: 32–40). **Kielellinen yksikkö** on puhujan täydellisesti hallitsema kokonaisuus, jota puhuja kykenee hyödyntämään sellaisenaan ja vaivatta kiinnittämättä huomiota sen sisäiseen rakenteeseen. Yksikön asemassa suomen kielessä ovat esimerkiksi sanat *heittää*, *veivi*, *huuli* ja *pallo*, samoin idiomaattiset ilmaukset *heittää veivinsä* ja *heittää huulta*. Yksiköitä eivät puolestaan ole esimerkiksi rakenteet *heittää veivejä* tai *heittää palloa*, vaan ne koostuvat useista yksiköistä – niiltä puuttuu yksikön status. (Leino 1993: 61.)

Semanttisia rakenteita kutsutaan **predikaatioiksi**, jotka toimivat kielellisen ilmauksen semanttisena napana. Merkitys on **käsitteistys** eli puhujan, **käsitteistäjän**, subjektiivinen tulkinta kuvattavasta tilanteesta. Kielen rakenteesta erotetaan kolme puolta (avaruutta) ja yksikkötyyppejä: semanttinen,

fonologinen ja symbolinen. Minimaalinen symbolinen yksikkö on morfeemi, joka yhdistää fonologisen yksikön ja semanttisen yksikön eli **predikaatin**. Predikaatin eli semanttisen navan notaatio kuvataan kapiteeleilla: [TALO]. Fonologisen navan *talo* symbolinen liitos semanttiseen napaan puolestaan merkitään vinoviivalla: [[TALO]/[talo]]. (Leino 1993: 55, 69, 72–73)

Predikaatti ja predikaatio kuvataan suhteessa yhteen tai useampaan **kognitiiviseen alueeseen**, joka muodostaa sen kontekstin tai taustan. Kognitiivisia **perusalueita** ovat esimerkiksi kolmiulotteinen avaruus, aistihavainnot ja aika. Muut kuin perusalueet ovat **abstraktisia** alueita. Predikaatio hahmottaa kehyksenä toimivaan taustaan **entiteetin**. Entiteettejä on kahta tyyppiä: **oliot** ja **relaatiot**. Oliot ovat statiivisia ja epätemporaalisia. Esimerkiksi predikaatti [YMPYRÄ] edustaa oliota, jonka kehyksenä on kaksiulotteinen tila. Predikaatti hahmottaa kehykseen yhtenäisenä muodostelman joukon pisteitä, jotka sijaitsevat yhtä etäällä keskuksesta. Predikaatti [KAARI] hahmottaa myös kaksiulotteisen olion. Sen kehyksenä ei kuitenkaan toimi tila sinänsä, vaan abstrakti alue [YMPYRÄ], jonka täsmällisesti rajaamaton ala toimii ilmauksen hahmona. (Leino 1991: 73–78.)

Relaatiot jakautuvat **prosesseihin**, joihin liittyy ajallinen ulottuvuus, ja **atemporaalisiin relaatioihin**, joiden kuvaaminen ei vaadi ajan käsitettä – toisin sanoen atemporaalisilta predikaatioilta puuttuu temporaalinen hahmo. Tyypillisiä prosessuaalisen relaation ilmauksia ovat verbit. Predikaatit esittävät jonkin tilanteen ajallista jatkumista tai kehittymistä. Prosessit voidaan edelleen jakaa perfektiivisiin ja imperfektiivisiin sen mukaan, liittyykö niihin ajassa tapahtuva muutos vai ei. (Leino 1993: 73–74.)

Tutkimukseni kannalta keskeisiä entiteettejä ovat atemporaaliset relaatiot. Kieliopillisen rakennekuvauksen kannalta adpositiot, kuten myös adpositiolausekkeet, ovat kielen konventionaalistuneita yksiköitä, jotka koostuvat semanttisen sisällön ja äänneasun symbolisesta yhteenliittymästä. Adposition semanttinen sisältö on tyypillisesti kahden entiteetin välisen atemporaalisen relaation kuvaaminen. Tällaisia predikaatioita Leino nimittää **sijapredikaateiksi**. (Leino 1993: 73–74, 84–85.) Atemporaalisissa relaatioissa entiteettien välillä vallitsee epäsymmetria: toinen entiteeteistä nousee esiin korosteisena. Korosteista entiteettiä kutsutaan nimellä muuttuja (MU). Muuttuja toimii relaatioissa kuviona, joka suhteutetaan taustana toimivaan kiintopisteeseen (KP). (Leino 1993: 80–81.)

Esimerkiksi nominaalilauseke *kasvot seinää päin* edustaa atemporaalista relaatiota, jossa predikaatti [PÄIN] asemoi muuttujan (*kasvot*) kohdistuneeseen orientaatioon suhteessa kiintopisteeseen (*seinä*). Partitiivipääte hahmottaa skemaattisen osa-kokonaisuussuhteen, joka esimerkissä toteuttaa skeeman eli **elaboroituu** kiintopisteinä toimivan olion [SEINÄ] siinä osassa, joka on vuorovaikutuksessa muuttujan kanssa. Tätä relaation kannalta relevanttia predikaation osaa kutsutaan **aktiiviseksi vyöhykkeeksi**. Predikaatti määrittää fyysisessä tilassa olevan **hakualueen**, lokaatioiden joukon, jonka tai jotka muuttuja voi täyttää. Esimerkkitapauksessa [PÄIN]-predikaatin hakualue kattaa ne lokaatiot, joista käsin muuttujalle voidaan hahmottaa kohtisuora orientaatio suhteessa kiintopisteeseen. (Langacker 1991: 61; Leino 1993: 66, 72–87, 100–104, 196–197.)

Talmy esittää teoksessaan *Toward a Cognitive Semantics – Vol. 1* (2000a: luku 2) fiktiivisen liikkeen käsitteistämistä tarkastelevan niin kutsutun yleisen fiktiivisyyden mallin. Esimerkiksi lauseet *aita kulkee tasangolta laaksoon* ja *maisema viiletti ohitseni* kuvaavat liiketilanteita, joissa ensimmäisessä ei tapahdu varsinaista fyysistä liikettä ja jälkimmäisessä liikkeessä on todellisuudessa lauseen puhujaminä, ei maisema. Talmyn mukaan kognitiivisen järjestelmän eri alasysteemit, kuten kieli ja näköhavainto, voivat tuottaa samasta tilanteesta erilaisia, keskenään ristiriitaisia tulkintoja. Arvioidessaan kahta keskenään ristiriitaista kognitiivista edustumaa kognitiivinen järjestelmä arvioi niiden todellisuutta. Todellisemmaksi arvioitua edustumaa kutsutaan **faktiiviseksi**, vähemmän todellista **fiktiiviseksi**. Todellisuuden arvioinnissa on kyse yksilön kognitiivisen arvioinnin tuloksesta, eikä sitä tule sekoittaa tapahtuman objektiiviseen totuusarvoon sinänsä. (Talmy 2000a: 99–100.) Talmy esittää fiktiiviselle liikkeelle tyyppijaottelun, joka luonnehtii fiktiivisen liikkeen muotoja erilaisine alakategorioineen. (mt.: 99–175). Talmyn tyyppittelyä on suomeen soveltanut ja yhä edelleen kehittänyt Elina Karsikas (2004). Talmyn jako faktiiviseen ja fiktiiviseen liikkeeseen on sukua kognitiivisen kieliopin **subjektiiviselle** ja **objektiiviselle liikkeelle**. (Langacker 1991: 157–160; Leino 1993: 189–192.). Toinen keskeinen liiketilanteita koskeva erottelu, jota ei tule sekoittaa edellä mainittuun faktiivinen t. objektiivinen vs. fiktiivinen t. subjektiivinen -jakoon, on jako **spatiaaliseen** ja **abstraktiseen liikkeeseen**. Spatiaaliset ilmaukset kuvaavat liikettä, sijaintia ja suhteita kolmiulotteisessa tilassa, ja niitä pidetään primaareina muihin kognitiivisiin alueisiin nähden. Spatiaalinen liike on siis fyysisen olion liikettä spatiaalisessa tilassa. Abstraktisiksi puolestaan käsitetään muihin kognitiivisiin alueisiin liittyvät ilmaukset, jotka voivat olla esimerkiksi temporaaalisia, possessiivisia, kognitiivisia ja niin edelleen. Näin ollen abstraktinen liike on liikettä, joka tapahtuu jossakin ei-fyysisessä tilassa, esimerkiksi ajassa. (Leino 1993: 186–189.)

2.3. Adpositiot itämerensuomessa

Itämerensuomalaiset kielet sekä saamen kielet eroavat muista uralilaisen kielikunnista siinä, että niissä on postpositioiden lisäksi prepositioita. Piirre on kielitypologisesti katsoen harvinainen. Postpositiot ovat uralilaisissa kielissä vanha, jo kantauraliin palautuva piirre. Kantauralissa oletetaan olleen erityisesti lähisuhteita osoittavia postpositioita. Postpositioita esiintyy suhteessa enemmän kuin prepositioita, eikä prepositioiden määrä karkeasti arvioiden ylitä 20–25 prosenttia kaikista adpositioista, vaikka mukaan laskettaisiinkin adpositiot, jotka voivat esiintyä sekä pre- että postpositioina. (Grünthal 2005: 28–29.) Tällaisia sekä pre- että postpositiotehtävissä toimivia adpositioita on tutkimuskirjallisuudessa kutsuttu muun muassa ambipositioiksi (Hagège 2010: 114), bipositioiksi eli bipositionaaliksi adpositioiksi (Grünthal 2003) ja kaksikasvoiksi adpositioiksi (Huomo 2010; ks. Lehimets 2014). Kaksikasvoisuus on ominaista erityisesti väylää ja suuntaa ilmaiseville adpositioille (Huomo 2010: 533). Grünthal (2003: 63) esittää yleisen huomion pre- ja postpositioiden välisestä työnjaosta: prepositiot ilmaisevat tyypillisesti reittiä tai sirkumspatiaalista merkitystä ('keskellä', 'ympäri'), kun taas postpositiot tapaavat kuvata perusrelaatioita, kuten 'sisällä', 'päällä' ja 'sivulla'. Suomessa pre- ja postpositioiden merkityseroja on erityisesti väyläadpositioiden osalta tutkinut esimerkiksi Haukioja (1998) sekä Huomo (2010). Bipositionaaliset kohdeadpositiot, joihin kuuluvat myös tutkimani *kohti*, *päin* ja *vasten*, eivät vaikuttaisi ilmentävän yhtä selviä merkityseroja pre- ja postpositiokäytössään kuin väyläadpositiot, mutta niidenkin systemaattinen tarkastelu olisi suotavaa. Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan rajauksen vuoksi paneudu kysymykseen tarkemmin. Kehitys kantasuomesta kohti nykykieliä on tuonut prepositioiden lisäksi mukanaan kieliopillistumistendenssit leksikaalisista sanoista adpositioiksi ja adpositioista sijapäätteiksi. Kaikista itämerensuomalaisista kielistä suffiksoitumistendenssi ilmenee vahvimmin vepsässä. (Tikka 1992: 2, 61.)

Fennistiikassa adpositiokategoria on tavattu rajata muodon perusteella koskemaan genetiivi- ja partitiivitäydennyksen kanssa esiintyviä sanoja. Genetiivi on tyypillisesti postpositioiden ja partitiivi prepositioiden rektiosija. (Haukioja 1998: 217, 219.) Poikkeuksia tästä traditiosta ovat lähinnä Penttilän kielioppi (1957), joka esittää tietyissä tapauksissa elatiivin (*ääniä kuuluu rannasta päin*), illatiivin (*ikkunat ovat metsään päin*) ja ablatiivin (*tule meiltä kautta*) mahdollisiksi adposition täydennyksiksi, joista viimeisestä Penttilä ei anna kohtheadpositioesimerkkiä (mts. 402–403, 414, 431), sekä Iso suomen kielioppi, joka hyväksyy tietyt paikallissijailmaukset adpositioiksi (VISK § 687). Muiden itämerensuomalaisten kielten adpositioiden täydennysten sijat vaihtelevat kielestä ja kuvaustavasta riippuen. Esimerkiksi Grünthalin Vepsän kielioppi esittää adposition täydennyksen

mahdollisiksi sijoiksi genetiivin ja partitiivin lisäksi illatiivin (*vinha näht*, 'viinan takia'), inessiivin (*minus tagaiči*, 'minun puolestani') ja allatiivin (*ozrale keskhe*, 'ohran sekaan') (Grünthal 2015: 216). Tässä tutkimuksessa pitäydyn suomen kielen osalta tiukasti perinteisessä muotokriteerissä jo rajauksen vuoksi.

Adpositioiden rektiosijan määräytymisen historiallista taustaa on pohdittu sekä rakenteellisista että käsitteellis-semanttisista lähtökohdista käsin. Sadeniemi (1970: 11) luonnehtii suunta-adpositioiden *kohden, kohti, päin, vastaan, vasten* ja *vastoin* täydennyksen partitiivia partitiivus respectukseksi, jonka tehtävä on osoittaa paikkaa, josta käsin liikkeen tai olemisen paikallisuus luetaan. Suomen kohdeadpositioiden täydennys on aina partitiivisijassa, mikä on mielenkiintoista, kun otetaan huomioon partitiivin tausta erosijana. Erosijainen merkitys on nähtävissä eräissä partitiivilähtöisissä grammeissa, kuten *takaa* ja *ulkoa*. Tuomas Huumo (tulossa: luku 3) esittää partitiivitäydennyksen motivaatiota suuntaisissa *päin-* ja *kohti-*adpositiokonstruktioissa pohtivassa artikkelissaan kolme mahdollista hypoteesia, joiden mukaan 1) *päin* ja *kohti* ovat kehittyneet asentoa kuvaavista ruumiinosailmauksista, joissa partitiivin tehtävä on ollut ilmaista näkökulmaa tai sijaintia kiintopisteestä käsin, 2) *päin* ja *kohti* ovat kehittyneet meronyymisistä osa-kokonaisuussuhteen ilmaisimista, joissa partitiivi on ilmaissut holonyymiä ja 3) *päin-* ja *kohti-*adpositiokonstruktiot olisivat kehittyneet grammien adverbikäytön pohjalta yhteisesiintymistä, joissa partitiivi on merkinnyt objektia. Huumo ei sano viimeistä sanaa partitiivitäydennyksen taustasta, mutta päätyy pitämään hypoteesejä 1) ja 3) todennäköisimpinä selitysvaihtoehtoina.

3. KOHDEGRAMMIEN SEMANTIIKKAA

Tässä luvussa tarkastelen aineistoani kognitiivisen semantiikan tarjoamien kielitieteellisten kuvausmallien avulla ja luon katsauksen itämerensuomalaisissa kielissä esiintyviin kohdegrammeihin. Selostan aluksi käsittelyluvun rakenteen ja esittelen tarkemmin käyttämäni aineistoa ja sen ongelmia. Alaluvussa 3.1. perehdyn tutkimukseni keskeisimpään aiheeseen, kohdegrammien adpositiokäytön semantiikan kuvaamiseen ja kuvausongelmiin yleisesti, minkä jälkeen etenen tarkastelemaan yksityiskohtaisemmin suomen kielen *kohti-*, *päin-* ja *vasten-*grammien semantiikkaa luvuissa 3.2, 3.3. ja 3.4. Esittelen näiden alalukujen alussa kunkin grammin kielihistoriallista taustaa ja sanakirjapohjaista yleiskuvausta. Käsittelen kussakin alaluvussa esimerkkejä verkkokeskustelu- ja lehtiaineistosta päättäen alaluvut huomioihin grammien edustuksista Lauseopin arkiston aineistossa. Viimeinen alaluku 3.5. jakautuu edelleen yhdeksäksi alaluvuksi 3.5.1.–3.5.9., joissa tarkastelen katsauksenomaisesti etupäässä sanakirjojen perusteella kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä esiintyviä kohdegrammeja paikoin kontrastoiden, paikoin semanttisia ja kielihistoriallisia huomioita tehden. Luku 3.5.1., Suomen kohdegrammit yleisesti, täydentää yleiskuvaa suomen kielen muista kohdegrammeissa luvuissa 3.2., 3.3. ja 3.4. käsiteltyjen grammien lisäksi.

Kuten mainitsin johdannossa, olen etsinyt käsittelemäni suomenkielisen aineiston julkisesti saatavilla olevista verkkokorpuksista (KLIK suomi, Suomi24 2001–2017, Suomi24 2018–2020, Lauseopin arkiston murrekorpus). Erityisesti KLIK- ja Suomi24-aineistoja leimaa koneellisesti annotoituina aineistoina morfosyntaktisen annotoinnin epätarkkuus – tarkkoja tietoja grammien eri käyttöjen esiintymisfrekvensseistä on varsin hankala saada ilman koko laajan aineiston yksityiskohtaista analysointia. Prepositiot ja postpositiot kuuluvat aineiston annotoinnissa saman adpositioleiman alle, ja toisinaan adpositioiksi on päätynyt niin kvasiadpositioita kuin adverbejakin ja päinvastoin. Kvasiadpositiokategoriaa (paikallissijaisen seuralaisen kanssa esiintyvä grammi) ei käyttämäni aineistojen annotointimalli tunne. Olen pyrkinyt etsimään adpositioesimerkkini morfologiseen hakukriteerin avulla (ks. alaviite 1), joka poimii aineistosta toisaalta prepositioiksi tapaukset, joissa grammia edeltää mikä tahansa partitiivimuotoinen sana, ja toisaalta postpositioiksi tapaukset, joissa grammia seuraa mikä tahansa partitiivimuotoinen sana. Hakukriteeri tuottaa tyydyttävissä määrin halutunlaisia esimerkkejä, mutta postpositiohaku saattaa tuottaa myös esimerkkejä, joissa grammi on prepositio, ja sitä edeltävä partitiivi toimii jossain muussa kieliopillisessa roolissa kuin postposition täydennyksenä (*paku rallatti hyvää vauhtia kohti määränpäättään*) – kyse on siis vääristä

positiivisista tuloksista. Prepositioiden osalta ongelmana ovat ennemminkin väärät negatiiviset tulokset. Kohdeprepositio voi saada täydennyksekseen nominilausekkeen, jolloin prepositiota välittömästi seuraava sana voi varsinaisena täydennyksenä toimivan partitiivin sijaan olla esimerkiksi sen genetiivimuotoinen määräite (*Primal Screamin Exterminator on veteraani-ikäisten muusikoiden moukari vasten musiikkiteollisuuden massatuotannon kasvoja*). Lauseopin arkiston murrekorpus on kooltaan huomattavasti KLK suomi- ja Suomi24-korpuksia pienempi, minkä lisäksi se on annotoitu käsin. Luonnehdin Lauseopin arkiston grammiaineistoa erikseen grammikohtaisesti. Edellä kuvatut varaukset huomioiden esitän kulloisenkin grammin käsittelyluvun lopussa myös tilastollisia huomioita aineistosta KLK suomi- ja Suomi24-korpusten osalta.

3.1. Kohdeadposition semantiikan kuvaaminen

Keskityn tutkimuksessani kuvaamaan kohdegrammien adpositiokäytön spatiaalisia eli tilallisia suhteita ja niiden metaforisia laajentumia. Pidän kohdeadpositioiden prototyyppisenä ydintehtävänä sellaisten liikevektoreiden tai sijaintien kuvaamista, jotka ovat luonteeltaan spatiaalisia ja konkreettisia. Muunlaiset käsitteistykset ja tilanteet, kuten esimerkiksi temporaaliseen merkityskenttään kuuluvat ilmaukset, ovat prototyyppisten käsitteistysten metaforisia laajentumia. Prototyyppisyys ei liity itsessään käsitteistysten frekvenssiin kielenkäytössä – metaforat voivat laajentua ja yleistyä niin, että ne syrjäyttävät metaforan alkuperäisen käyttötavan jopa kokonaan.

Spatiaaliset eli kolmiulotteista tilaa hahmottavat adpositiot voidaan mm. Zwartsin (2005: 740–741) mukaan jakaa lokationaalisiin ja direktionaalisiin adpositioihin. Lokationaaliset eli staattiset adpositiot kuvaavat sitä, missä jokin on, suuntaa ilmaisevat eli direktionaaliset tai dynaamiset puolestaan sitä, mihin jokin on menossa. Suomen lokatiivisiin adpositioihin kuuluvat esimerkiksi *yllä, alla, päällä, takana, edessä, sivulla, vieressä, sisällä* ja *ulkona*. Direktionaalisiin adpositioihin puolestaan kuuluvat muun muassa väyläadpositiot, kuten *yli, ohi, kautta, pitkin* ja *ympäri*, sekä tutkimukseni kohteena olevat kohdeadpositiot, kuten *kohti, päin* ja *vasten*. Jako ei kuitenkaan ole yksiselitteinen, sillä eräät direktionaaliset adpositiot voivat kuvata myös suuntaisen orientaation kaltaisia staattisia tilanteita (ks. esimerkit 6, 31 ja 35).

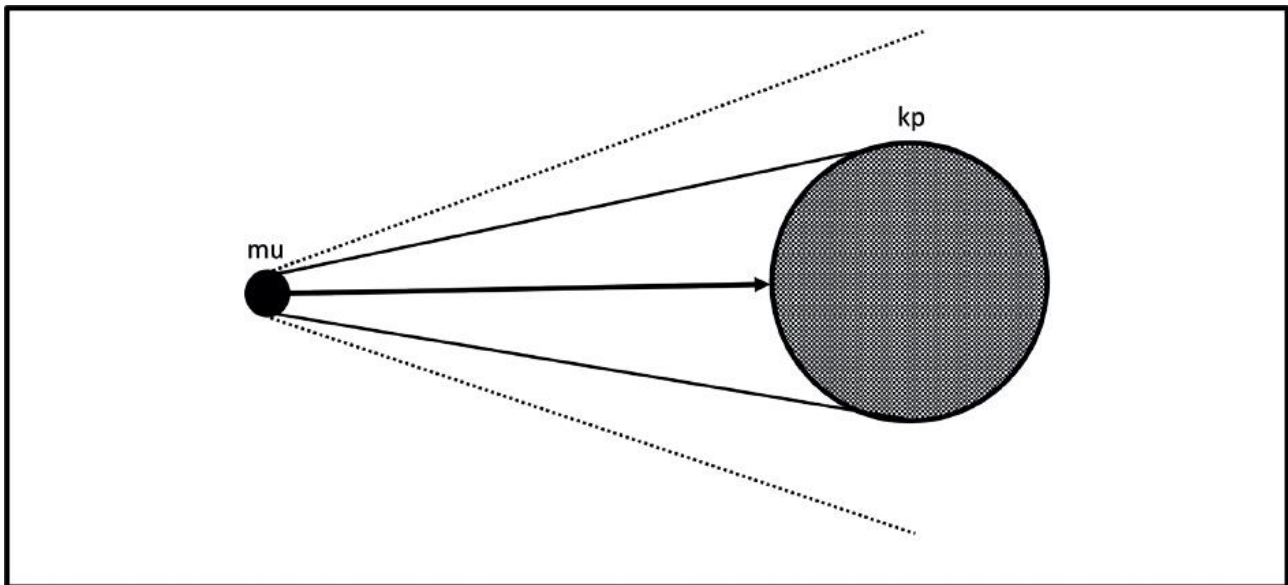
Direktionaaliset adpositiot voidaan jakaa tarkemmin lähdeadpositioiksi, väyläadpositioksi ja kohdeadpositioiksi sen mukaan, hahmottavatko ne kuljetun reitin eli väylän lähtöpistettä, reitin keskiosia vai päätepistettä (Zwarts 2005: 759). Suomessa ei esiinny lähdeadpositioita, mutta

kvasiadpositiona tavataan esimerkiksi erosijaisen seuralaisen kanssa (*jostakin*) lähtien, (*jostakin*) päin ja (*jostakin*) käsin (ks. Ojutkangas 2003). Väyläadpositioihin kuuluvat esimerkiksi *yli*, *läpi* ja *pitkin* (ks. Lehismets 2013a, 2013b, 2014; Huumo 2010). Tutkimieni kohdeadpositioiden *kohti*, *päin* ja *vasten* merkityksessä keskeistä on KOHDETTA päin kulkeminen tai asento sitä kohti – ne siis hahmottavat määräsuuntia.

Spatiaalinen VÄYLÄ-mielikuvaskaema ymmärretään katkeamattomaksi sarjaksi pistemäisiä lokaatioita LÄHTEEN ja KOHTEEN välillä. Väylät ovat toisin sanoen muuttujan kulkemia reittejä. (Leino 1993: 180-181; Evans–Green 2006: 185; Cuyckens 1995: 188.) Kognitiivisen semantiikan parissa on noussut esiin kysymys siitä, ovatko suorat reitit olennaisesti samankaltaisia kuin epäsuorat reitit (Bohnenmeyer 2003; Zwarts 2005: 755; ks. Sivonen 2005). Huumo (2019: 11, 17) esittää suunnan ja väylän keskeisen eron olevan se, että suunta on suora **vektori**, jolla on määräsuunta ja tietty alkupiste, tavallisesti muuttujan asema tai näkökulmapaikka, kun taas väylä voi olla myös epäsuora, eikä sillä ole luontaista määräsuuntaa. Vektorin ymmärretään osoittavan muuttujasta pois päin. *Kirkkoa kohti* meneminen edustaa määräsuuntaista liikettä ja suuntaa, *puiston läpi* kulkeva liike taas väylää, jonka liike voi olla epäsuoraa ja jonka ilmaisema merkitys täyttyy, kunhan liikkuja on matkan jossain vaiheessa puiston alalla. Omaksun tutkimuksessani tämän eronteon ja käsittelen kohdegrammien ilmaisemia suuntia ensisijaisesti vektoreina, jotka edustavat VEKTORI-skeemaa. Oletan myös väyliä ja vektoreiden olevan siinä mielessä samanlaisia, että niihin pätevät samanlaiset luokittelukeinot. Suomen kielen väyläadpositioita on fennistiikassa analysoitu menestyksekkäästi Alho Alhoniemen (1978) suomen kielen terminatiiveja eli rajan ilmauksia käsittelevään tutkimukseen pohjautuvan väylätyyppiluokittelun pohjalta (Huumo 2010; Lehismets 2013a, 2013b, 2014). Esittelen väylätyyppisiä ja vertailen niitä erityyppisiin vektoreihin käsittelyni yhteydessä siltä osin, kuin se on analyysilleni olennaista. Olennaisen osan suuntaisten ilmausten kokonaispredikaatioiden luonteesta muodostaa kohdegrammien predikoiman merkityksen ohella myös niihin kuuluvan verbin oma semantiikka, mitä kuvaan tarkemmin aineiston käsittelyn yhteydessä.

Kohdeadposition merkityksen tarkemmassa kuvauksessa on hyödyllistä käyttää **toteutumavektorin**, **ideaalivektorin** ja **kontaktisektorin** käsitteitä. Termit ovat peräisin Huumon (2019) tutkimuksesta, joka käsittelee grammien saamia astemääritteitä ja niiden ilmaisemien relaatioiden skalaarisuutta eli asteittaisuutta. Ideaalivektori kuvaa muuttujasta suoraan kiintopisteen keskikohtaan osoittavaa vektoria ja toteutumavektori muuttujan tarkoitetilanteessa realisoituvaa liike- tai orientaatio-suuntaa. Kontaktisektori käsittää ne muuttujasta alkunsa saavat toteutumavektorit, joita kulkeva liike johtaisi muuttujan ja kiintopisteen kontaktiin. (Huumo mt.: 17.) Kuvio 1. on malli *kohti*-grammin skalaarisuudesta ja vektorijäsennyksestä. Muuttujasta (mu) lähtevä nuoli kiintopisteen (kp)

keskikohtaan kuvaa ideaalivektoria sekä relaation maksimaalista astetta. Muuttujasta kiintopisteen reunoihin vievät yhtenäiset viivat kuvaavat kontaktisektoria, joka toimii grammin hakualueena. Katkoviivat kuvaavat grammin approksimatiivista sektoria, jota esimerkiksi *melkein kohti* edustaa. (Huumo 2019: 19.)

Kuvio 1. *Kohti*-grammin skalaarisuus. (Huumo 2019: 19.)

VISK:n (§ 689) mukaan adpositioiden ilmaisemat merkitykset ovat komplementaarisessa suhteessa suomen paikallissijajärjestelmään nähden. Paikallissijat ilmaisevat sijaintia kiinteässä tai löyhemmässä suhteessa johonkin. Adpositiot puolestaan ilmaisevat suhteellista sijaintia tai sijainnin asteita. Kuten myös Leino (1993: 207, 173) toteaa, ovat adpositiot semanttisesti hyvin lähellä paikallissijoja. Paikallissijat ovat kuitenkin taajakäyttöisempiä, ja siksi tyypillisemmin polyseemisempiä. Funktionaalisesti paikallissijoihin rinnastuvat adpositiot näyttävät muodostavan niiden kanssa järjestelmän, jonka keskinäiset merkityssuhteet ja -verkostot muodostavat kiinnostavan tutkimuskohteen. Muutamien adpositioiden ja paikallissijojen ilmaisemia merkityksiä onkin kontrastoitu fennistiikassa. Leino (mt.: 207–214) tarkastelee *läpi*-adpositiota ja elatiivia, Ojutkangas (2008) sekä Ojutkangas ja Huumo (2010) puolestaan vertailevat niin kutsuttujen *sisä*-grammien (*sisässä*, *sisällä*) ja inessiivin ilmaisemia merkityssuhteita. Kohtheadpositioiden ilmaisemat merkitysfunktiot eivät näytä koodautuneen sellaisenaan suomen paikallissijajärjestelmään. Ne ovat eittämättä eräissä tapauksissa lähellä tulosijaisia merkityksiä, kuten *päin*-prepositiorakenteen vertaaminen illatiiviin (*juosta kiveen* vs. *juosta päin kiveä*) osoittaa. Kuitenkin sellaiset tapaukset,

joissa kiintopisteellä on hahmotettavissa oleva sisätila (*juosta taloon* vs. *juosta päin taloa*) vastaavat selvästi erilaista käsitteistystä. Myöskään allatiivin (*juosta kivelle* vs. *juosta kiveä päin*) merkitystehtävä ei täysin rinnastu kohdeadposition vastaavaan – läheisempää käsitteistystä edustavat esimerkiksi likimääräiseen läheisyyteen päätymistä kuvaavat grammit *luo* ja *luokse* (*juosta kiven luo* ~ *luokse*). Kohdegrammien merkityksessä keskeistä onkin tarkka suuntautuminen kiintopisteeseen, minkä seikan katson perustelevan termien kohdegrammi ja kohdeadpositio käytön. Fennistiikassa yleisemmin käytetty luonnehdinta suuntaa ilmaisevista adpositioista tai adverbeista (VISK § 396, § 689) on liian laava: Suuntaa ilmaisevat myös esimerkiksi yleisiä suuntia kuvaavat adverbit *ylös*, *alas* ja *pois*, joista kohtheadverbit *päin* ja *kohti* eroavat siinä, että niiden merkitykseen kuuluu implisiittinen kohde, joka on useimmiten näkökulmahenkilön paikka (*pallo lensi kohti*). Toisaalta kiintopisteeseen suhteutuvat suunnat eivät välttämättä kuvaa tarkkaa suuntautumista kiintopistettä kohti, kuten on laita edellä mainitussa *luo* ~ *luokse* -esimerkissä.

3.2. Kohti-grammi

Kohti voi suomen nyky-yleiskielessä ilmaista merkityksiä 1) '(suoraan) päin' (*katsoa kohti*), 2) 'kohdassa, kohdasta, kohtaa, kohden, kohdin', (*kolmesta kohti poikki*), 3) 'johonkin suuntaan, jonnekin päin' (*kääntä valoa kohti*) ja distributiivisuutta kuten 4) *kymppi miestä kohti*, 'mieheen', *kustannukset neliometriä kohti*, 'neliometriltä' (KS: *kohti*). Se voi esiintyä adverbina, pre- tai postpositiona sekä murteissa yksittäisen mahdollisen esimerkin perusteella kvasipostpositiona (*siinä ei auttanut tiessä yhtä haerahtoo tahi män puuhu koht*, [LA, Parikkala]), joka saattaa edustaa myös virheannotaatiota (*kohti pro kohta*). Kvasiprepositio ei *kohti*-grammin tapauksessa liene mahdollinen. *Kohden-* ja *kohdin-*grammit, jotka ilmaisevat nykysuomessa samankaltaisia merkityksiä kuin *kohti*, rajautuvat käsittelyni ulkopuolelle, samoin kuin distributiivisia merkityksiä ilmaisevat *kohti*-postpositiotapaukset, joita pidän muun grammin käyttöyhteydestä erikoistuneina vakiintuneina yksiköinä, kuten Kielitoimiston sanakirjan merkitys 4) *kymppi miestä kohti*, 'kymppi per mies'.

Suomen *kohti*-grammin tausta on 'paikkaa, seutua ja tienoota' merkitsevässä *kohta*-sanassa. Eeva Uotila (1985: 310) esittää suomen ja lähisukukielten adverbialimuotojen todistuksen perusteella tarkennuksen *kohdan* alkuperäiselle merkitykselle: se on merkinnyt alkujaan 'vastapäätä, suoraan edessä olevaa paikkaa'. *Kohdalle* on etymologisia vastineita kautta itämerensuomalaisen kielialueen:

kar. *kohta*, ve. *koht*, va. *kõhta*, vi. *koht*, vö. *kotus* ja li. *kū'ođi*. Muodot palautuvat myöhäiskantasuomalaiseen asuun **kokta* (YSuS s.v. mksm. **kokta*). Etäsukukielisiä vastineita on esitetty saamesta (SSA) ja selkupista (SKES): SaaP. *guette, guottai* 'katsoen, nähden', SaaI. *kuättä* '-sta, -stä', SaaT. *k̄hti* 'vastapäätä', SaaKd. *kīhti* 'gegenüber' sekä epävarmana mainitut SaaP. *goak'te* 'melkein', sel. *kopt, kuopt, kuopte, kūpt* 'istuin- t. makuupaikka' (SSA: 383, SKES: 206). Pohjoissaamen mahdollisia vastineita on arveltu suomalaislainoiksi. Etäsukukielisiin vastineisiin on syytä suhtautua epäilyksellä jo siksikin, että SKES:in etymologinen tieto on monin paikoin vanhentunutta, ja rinnastukset samojediin on jätetty pois jo sitä tuoreemmasta SSA:sta. Eesti etimologiasõnaraamat (ETY) pitää sanaa joko itämerensuomalaisena, varhaiskantasuomalaisena tai balttilaistaustaisena. Sanalle on esitetty balttilainen lainaoriginaali **kokta*, jota nykykielissä vastaavat liettuan *kakta* 'otsa' ja latvian *kakts* 'nurkka'.

Kohti-grammin tarkempi kieliopillistumiskehitys on osin epäselvä. Toivonen (1944: 18-19) esittää *i*-aineksen latiiviksi, joka lienee samaa juurta kuin genetiivin ja instruktiivin *i*, Itkonen (1981: 363) puolestaan pitää *i*-ainesta alkuperäisen monikon instruktiivin tunnuksena ja vastaavasti *kohti*-muotoa arkaistisena monikon instruktiivin säilymänä (Leskinen 1990: 78).

Prototyypinen *kohti*-adpositiokonstruktio kuvaa spatiaalista ja faktiivista liikevektoria, jota pitkin muuttuja liikkuu kiintopisteen suuntaan. Se rinnastuu väylägrammien kuvaamiin **siirtymäväyliin**, joissa väylän konstruointi perustuu muuttujan aitoon liikkeeseen (*hän matkusti Suomen kautta*) (Huomo 2010: 544), ja sitä voisi nimittää vastaavasti **siirtymävektoriksi**. Vektori on lähtökohtaisesti kummastakin päästään rajaamaton, vaikkakin sen alkupisteeksi voidaan mieltää muuttujan liikkeen kulloinenkin alkupiste, tai sitä voidaan ilmaista esimerkiksi erosijaisella adverbialilla (esim. *lähdin koululta kotia kohti*). Loppupäästään vektori on *kohti*-grammin profiloimalta osalta väistämättä rajaamaton: muuttuja ei voi koskaan saavuttaa tai koskettaa kiintopistettä, ainoastaan päästä sen tuntumaan. Mahdollinen saavuttaminen voidaan ilmaista tilanteen jatkona. Syy tähän lienee Uotilan (1985: 310) osoittamassa *kohdan* alkuperäisessä merkityksessä: muuttujan liike tai orientaatio suuntautuu kiintopisteen edessä olevaa paikkaa kohti tai kiintopisteen edustalle. Esimerkissä 1 postpositiopredikaatti [KOHTI_{POST}] konstruoi predikaation kehyksenä toimivaan kolmiulotteiseen tilaan relaation, jonka kiintopiste on olion [PURURATA] elaboroima skemaattinen KOHDE. Predikaation korosteisimpana muuttujana toimii yksikön ensimmäisen persoonan päätteen *-n* edustaman deiktisen predikaatin [-N] ([SUUNTA-SI-N]) osoittama olio, implisiittinen ”minä”, jonka liikkeen muodostama VEKTORI toimii [KOHTI_{POST}]-predikaatin muuttujana. Sijapredikaatin muuttuja ei ole aina sama kuin kokonaispredikaation, ts. perinteisin kielioppitermein ilmaisten sijapredikaatin muuttuja ei aina ole lauseen subjekti (Leino 1993: 193). *Kohti*-postposition

hahmottama relaation tyyppiä voisi Langackerin kognitiivisten perusrelaatioiden keinoin nimittää SEPARAATIOKSI tai pikemminkin ASSOSIAATIOKSI. SEPARAATIOSSA relaation kummankin entiteetti suhteessa toisiinsa on sama: entiteetti A on ulkona B:stä ja entiteetti B on ulkona A:sta. ASSOSIAATIOSSA entiteetit A (pururata) ja B (”minä”) assosioituvat toisiinsa siten, että B on A:n lähellä, sen vaikutuspiirissä (Leino 1993: 200). Relaation voidaan katsoa muuttuvan SEPARAATIOSTA lähemmäksi ASSOSIAATIOTA muuttujan etenemisen myötä. Vaikka esimerkissä kuvatun vektorin alkupistettä ei varsinaisesti ilmaista, tuo verbin *suunnata* oma semantiikka kokonaispredikaatioon mukaan inkoatiivisen sävyn.

(1) *Vaihdoin lenkkivaatteet päälle ja suuntasin pururataa kohti* (Suomi24 2001–2017, 2001)

Kohti-adposition konstruoiman suuntavektorin avoimuus käy hyvin ilmi esimerkeistä 2, 3 ja 4, joissa predikaation ytimessä on verbi *ampua*. Ampuminen on intransitiivisessa käytössä ja osaobjektin kanssa ateelista (*tykistö ampuu, salamurhaaja ampui presidenttiä*) tai kokonaisobjektin ilmaisemana teelistä (*salamurhaaja ampui presidentin*). Esimerkissä 2 tilanteen tulkinta jää avoimeksi: haulikolla hirviön päätä kohti ammuttu laukaus saattoi osua tai jäädä osumatta. Esimerkeissä 3 ja 4 puolestaan sivulauseet (*jotka eivät kuitenkaan osuneet; joista yksi osui miestä jalkaa*) täydentävät päälauseen tilannekuvausta ammuttujen laukausten suhteen – kohti ampumisesta itsessään ei voida vielä päätellä, tavoittavatko laukaukset kohteensa vai eivät.

(2) *Kun he pääsivät hirviöstä jälleen n. 4 sylvän päähän, niin mukana olleella haulikolla ampui Sauren hirviön päätä kohti* (KLLK suomi 1972, Länsi-Savo)

(3) *Miehet ampuivat poliisia kohti laukauksia, jotka eivät kuitenkaan osuneet.* (KLLK suomi 1971, Länsi-Savo)

(4) *Yrittäjä ampui pakenevaa miestä kohti ilmeisesti useita laukauksia, joista yksi osui miestä jalkaan* (KLLK suomi 2000, Länsi-Savo)

Kohti-grammiin liittyvään predikaatioon voi liittyä epäsuoraa liikettä kuvaava verbi, kuten esimerkin 5 *kaarrella*. Huumon (2019: 17) määritelmän mukaan suuntia ja väyliä erottaa se, että suunta on suora vektori, jolla on määräsuenta ja tietty alkupiste, kun taas väylä voi olla myös epäsuora, eikä sillä ole

luontaista määräsuntaa. Esimerkin kuvaamassa tilanteessa muuttujan *alus* reitti on epäsuora, mikä on korosteista *kaarrella*-verbin semantiikassa. Kuten Sivonen (2005: 61) huomauttaa, sen kuvaaman reitin muoto voi vaihdella huomattavasti, ja se voi jopa leikata itsensä. Toisaalta reitti on määräsuntainen – se pohjimmiltaan pyrkii kohti kiintopistettä, vaikkei saavutakaan sitä. Kysymys väylien ja vektorien keskinäisistä suhteista onkin kiinnostava, eikä niiden ero vaikuttaisi olevan erityisen jyrkkä.

(5) *Keikkuen ja kaarrellen alus viipottaa kohti kotisatamaa* (KLLK suomi 1971, Länsi-Savo)

Kuten Leino (1993: 183–184) huomauttaa, ei *olla*-verbin edustama predikaatti [OLLA] ole semanttisesti tyhjä, vaan se hahmottaa imperfektiivisen prosessin muuttujan ja kiintopisteen välille. Kuten kandidaatintutkielmassani (Huhtala 2017) havaitsin, osa *päin*-adpositiokonstruktiosta, joihin liittyy staattinen verbi kuten *olla*, esittää objektiiviselta luonteeltaan staattisia tilanteita. Ne ilmaisevat muuttujan orientaatiota kohti kiintopistettä, KOHDETTA, mutta ilmaukseen ei liity konkreettista eikä toisaalta fiktiivistä liikettä. Nimitän tällaisia vektoreita **asento-** tai **orientaatiovektoreiksi**. Esimerkissä 6 *kohti*-prepositio muodostaa staattisen asentovektorin, jolla muuttuja (*suurin huone* t. *tila*) sijaitsee suhteessa kiintopisteeseen (*itä*). Muuttujan hahmo käsitteistetään suuntaiseksi, mikä on edellytys sille, että se kykenee orientoitumaan kiintopistettä kohti. Käsitteistys on toisaalta subjektiivinen, toisaalta konventionaalinen. [HUONE]-tyyppisen muuttujan tapauksessa oletusarvoinen etupuoli on todennäköisesti ikkunasivusta, joka muistuttaa analogisesti ihmiskasvoja, luontaista etupuolta, joka voi kohdistua kohteeseen. Vaihtoehtoisesti [HUONE] saattaa olla muodoltaan pitkänomainen, jolloin predikaation aktiiviseksi vyöhykkeeksi valikoituu jompikumpi huoneen päädyistä.

(6) *Rakennuksessa on ollut kolme erillistä huonetta tai tilaa, suurin kohti itää, ja sen vieressä kaksi pienempää.* (KLLK suomi 1979, Historiallinen Aikakauskirja)

Esimerkissä 7 *kohti* konstruoi vektorin, joka suuntautuu kiintopisteenä toimivan *sisämaan* suuntaan ja joka on alkupäästään *Tiberin suistoseudun* ja *rannikon* rajaama. Kuvattu liike on fiktiivistä vaikkakin spatiaalista, sillä vaikka infinitiiviverbi *edettäessä* kuvaakin perustapauksessa konkreettista siirtymistä ja etenemistä fyysisessä tilassa, on käsitteistyksessä pohjimmiltaan kyse

siitä, että käsitteistäjä liikuttaa mielessään huomiotaan rannikolta sisämaahan ja ikään kuin tarkkailee samalla ympäristöään. Kukkuloiden sijaintia kuvataan staattisella *olla*-verbillä. Eteneminen ja sen kautta ajallinen ulottuvuus, jota tukee myös lineaariseen järjestykseen viittaava ordinaalinumeraali *ensimmäiset*, onkin ensisijaisesti ”skannaavan” käsitteistyksen ominaisuus.

(7) *Edettäessä Tiberin suistoseudulta rannikolta itään kohti sisämaata ovat kukkulat, joiden nykyiset nimet ovat Monti di San Paolo, Dragoncello ja Monte Cugno, ensimmäiset korkeammat, selvästi laakeasta maastosta havaittavat kukkulat* (KlK suomi 1979, Historiallinen Aikakauskirja)

Konkreettisten siirtymää ja asentoa kuvaavien vektoreiden ohella *kohti*-grammi voi konstruoida myös siirtymävektoreita, joiden kehyksenä on jokin muu kognitiivinen alue kuin spatiaalinen tila. Esimerkissä 8 muuttuja on *hän*, joka kulkee *kohti*-grammin konstruoimaa temporaalista vektoria pitkin kohti kiintopisteenä toimivaa *vaari-ikää*. Kiintopiste [VAARI-IKÄ] hahmottuu lineaarista kehystä [ELINKAARI] vasten edustaen sen loppupuolta, joskaan ei päätepistettä. Esimerkin kuvaama ’meneminen’ on siis yksisuuntaista liikettä ajassa.

(8) *Sinulla on vielä meno päällä, kun hän taas on menossa kohti vaari-ikää* (Suomi24 2001–2017, 2001)

Vastaavanlainen metaforinen siirtymävektori on nähtävissä esimerkissä 9, jossa muuttuja [IHMINEN] etenee abstrakteja kiintopisteitä [ILO] ja [RAUHA] kohti. Vektorilla ei ole siinä mielessä luontaista suuntaisuutta, ettei kiintopisteiden kehyksenä toimiva abstrakti tausta [MIELENTILA] ole sisäiseltä rakenteeltaan erityisen järjestäytynyt skemaattinen entiteetti – suuntaisuus ja lineaarinen eteneminen on tyystin käsitteistäjän valinta.

(9) *Jos ihminen kulkee kohti iloa ja rauhaa, niin kunnia on yksin Jumalan* (Suomi24 2001–2017, 2006)

Esimerkissä 10 *kohti*-grammin kuvaama abstrakti siirtymävektori on selkeästi temporaalinen. Verrattuna esimerkkiin 8 myös muuttujan [ELÄMÄ] kehys sijoittuu abstraktiselle alueelle. Kiintopistettä predikaatiossa edustaa syklistä temporaalista taustaa [VUOSI] vasten hahmottuva ajankohta [KEVÄT].

(10) *Elämä kulkee aurinkoista kevättä kohti* (Suomi24 2001–2017, 2001)

Eräs väyläadpositioiden kuvaamista väylätyypeistä on niin kutsuttu **sijaintiväylä** (*polku kiemurtelee metsän läpi*). Sijaintiväylän kuvaama liike on luonteeltaan fiktiivistä, ja niihin liittyvät verbit on tyypillisesti liikeverbejä. Sijaintiväylä eroaa siirtymäväyläilmausten metaforisista laajentumista siinä, että sijaintiväyläilmausten muuttuja ja kiintopisteen kehyksenä toimii fyysinen tila, metaforisissa siirtymäväylissä kehyksenä saattaa toimia esimerkiksi ajanilmaus. (Huomo 2010: 545.) *Kohti-*grammi kykenee kuvaamaan sijaintiväyliä kaltaisia vektoreita. Esimerkissä 11 käsitteistys edustaa kanonista fiktiivistä liikettä. Kokonaispredikaation korosteisimman muuttujan [REITTI] kulkemisprosessin elaboroima siirtymävektori etenee kiintopisteen [TOSCANA] suuntaan. Kehyksenä on fyysinen tila, sillä sekä muuttujaa edustava *reitti* että kiintopistettä edustava *Toscana* sijaitsevat konkreettisesti spatiaalisessa tilassa. Tilanteen varsinaisen liikkujan on persoonapäätteen *-mme* ilmaisema ”me”, ei reitti sinänsä, mikä tekee ilmauksesta fiktiivisen.

(11) *Reittimme kulkee kohti Toscanaa* (Suomi24 2001–2017, 2008)

Kuten epäsuoraa faktiivista liikettä kuvaavassa esimerkissä 5, myös *kohti*-adposition konstruoimat kanonista fiktiivistä liikettä kuvaavat suunnat voivat olla epäsuoria. Esimerkkien 12 ja 13 fiktiivisillä liikevektoreilla tai -väylillä tapahtuvaa etenemistä kuvaa epäsuoraa liikettä ilmaiseva verbi *kiemurrella*. Tässä mielessä ne ovat väylämäisempiä kuin äskeisessä esimerkissä esiintyvä sijaintivektori, ja rinnastuvat selkeämmin väyläadpositioiden kuvaamiin sijaintiväyliin.

(12) *Eteeni avartui Itä-Karialan korpi, jossa tie kiemurtelee käärmemäisin liikkein kohti itää* (KlK suomi 1944, Postimies)

(13) *Kaupunkia kohti kiemurtelee loputtoman pitkä tie, joka ikään kuin kohoaa portaittain* (KlK suomi 1944, Wapaa Katolinen Kirkko)

Eräs subjektiivisen tai fiktiivisen liikkeen alatyypeistä on niin kutsuttu osoittava polku. Osoittavan polun ilmaukset kuuluvat Talmy'n luokittelussa yleisemmin virtaamisen kategoriaan. Niille keskeistä on lineaarinen tai sellaiseksi mielletävä entiteetti, jonka pistemäisestä etuosasta etenee näkymätön linja, joka toimii huomion suuntaajana tai ohjaajana muodostamaansa väylää (tässä tapauksessa vektoria) pitkin. (Karsikas 2004: 11–12; Talmy 2000a: 109.) Keskeistä osoittavalle polulle on ohjata tarkkailijan huomiota polun suuntaisesti. Esimerkin 14 muuttujan, autojen *keulan* tai keulojen, voitaisiin tulkita ohjaavan tarkkailijan huomion ylös ilmauksen kiintopisteenä toimivaa *taivasta* kohti. Toisaalta esimerkki edustaa osoittavan polun kategoriaa siinä mielessä heikosti, että käsitteistyksessä keskeistä ei vaikuttaisi niinkään olevan suunnan seuraaminen itsessään, vaan muuttujan asennon orientaatio, joka on käsitteistyksessä ilmeisen liioiteltu.

(15) *Viikonlopun aikana huomasin monta autoa, joissa keula osoitti taivasta **kohti** ja perä viisti maata* (Suomi24 2001–2017, 2001)

Esimerkissä 16 esiintyvä vektori on abstraktinen ja fiktiivinen. Muuttujana on yksisuuntainen prosessi [OHRAN TULEENTUMINEN], joka ilmaisee itsessään viljassa etenevää muutosta raaemmasta kypsempään. Prepositio *kohti* konstruoi metaforisen liikevektorin, jossa kiintopisteenä on tuleentumisprosessin päätepiste, [LEIKKUUKYPSYYS].

(16) *Ohran tuleentuminen on Etelä-Savossa edistynyt aurinkoisten ja lämpimien säiden ansioista ennätysvauhtia kohti leikkuukypsyyttä* (KLK suomi 1970, Länsi-Savo)

Esimerkissä 17 esiintyvää *kohti*-grammin hahmottamaa vektoria voisi verrata erääseen fiktiivistä liikettä kuvaavaan väylätyyppiin, **prosessiväylään** (Huumo 2010: 544–545; Lehimets 2013b: 46), jossa muuttuja sekä esiintyy väylällä – tässä tapauksessa vektorilla – että osallistuu sillä tapahtuvaan prosessiin. Prosessiväylälle läheinen fiktiivisen liikkeen tyyppikategoria on **esiintymisväylä**, joka keskittää huomion muuttujan tarkoitteen esiintymiseen väylän varrella. Väylätyyppien ero on jatkumoluonteinen (Huumo 2010: 544). Tarkasteltavassa esimerkissä predikaation muuttujan [KAPEA SALMI] edustama olio sekä levittäytyy *kohti*-grammin konstruoimalle loppupäästään avoimelle prosessivektorille koko mitallaan että osallistuu suuntaiseen toimintaan, prosessuaaliseen *väreilemiseen*.

(17) *Kirkon itäisellä puolella väreilee hiljalleen Päijännettä kohti kapea salmi [...]* (KLK Suomi 1943, Keksi-Suomi kentällä ja kotona)

Esimerkin 18 *kohti*-grammin kuvaama vektori voidaan kuvata prosessivektorin temporaaliseksi variantiksi. Siinä abstrakti muuttuja [TAUTIRISKI] sekä etenee [KOHTI_{POST}]-hahmottamalla temporaalisella vektorilla kiintopisteen *talvi* suuntaan että *kasvaa* vektorilla edetessään. Vektori on molemmista päistään tarkemmin rajaamaton ja sen alkamispiste on ilmipanematon, mutta koska temporaalinen kehys on vuodenaikojen tapauksessa syklinen, rajautuvat vektorin mahdolliset ääripisteet edellisen ja seuraavan talven välille.

(18) *Tautiriski kasvaa talvea kohti* (KLK suomi 2000, Länsi-Savo)

Esimerkki 19 muodostaa kiinnostavan vertailukohdan Huumon väylätyyppianalyysin hybridiväyliin, jotka yhdistävät faktiivista liikettä kuvaavien siirtymäväylien ja prosessiväylien piirteitä. Hybridiväylätyypissä on prototyypillisesti kyse siitä, että väylällä esiintyvä liike on aitoa, mutta sitä ilmaistaan muuten kuin liikeverbillä, ja verbi kuvaa muuta, väylällä liikuttaessa esiintyvää toimintaa. Väylällä eteneminen ja verbin kuvaama toiminta eivät hybridiväylissä ole suoranaissessa kausaalisuhteessa keskenään. (Huumo 2010: 545–546, 556.) Vaikka prototyypillisen hybridiväylän predikaatioon kuuluu vain yksi verbi, ovat esimerkin kuvaamat prosessit läheisessä yhteydessä toisiinsa. Virkkeen kokonaisvaltaisen predikaation kannalta keskeisintä on kuvata päälauseen muuttujaa [ESIINTYMÄT]. Predikaation kokonaisuuden hahmottaminen vaatii kuitenkin myös sivulauseessa esiintyvän *kohti*-grammin hahmottaman siirtymävektorin huomioimista, sillä *syvemmälle*-adverbiaalin komparatiivin edustama predikaatti edellyttää sen ottamista päälauseen predikaation vertailukohdaksi – yksinään päälauseen painumisprosessi olisi hahmoltaan vajaa. *Kohti*-grammin kuvaaman relaation implisiittisen muuttujan ”me” (jota edustaa finiittisuffiksi [[TULE-MME]/[tule-mme]]) liikerata muodostaa siirtymävektorin, jonka varrella *esiintymät* sekä esiintyvät että osallistuvat fiktiiviseen painumisprosessiin.

(19) *Esiintymät painuvat tosin syvemmälle, mitä pidemmälle kohti merta tulemme*

Seuraavaksi esitän *kohti*-grammin käytöstä tilastollisia huomioita ja kuvaan sen levikkiä suomen murteissa. Taulukko 1. kuvaa *kohti*-grammin esiintymääriä aineistoissa. Prepositiot ja postpositiot on haettu säännöllisillä lausekkeilla, adpositiot ja adverbit aineiston annotoinnin perusteella (hakuehtona ”perusmuoto on *kohti* ja sanaluokka on adpositio t. sanaluokka on adverbi”).

	KLK suomi	Suomi24 (2001–2017; 2018–2020)
kohti (kaikki esiintymät)	122 763	355 991
kohti (prepositio)	16 785	162 753
kohti (postpositio)	91 761	147 445
kohti (adpositio)	122 506	352 899
kohti (adverbi)	257	3 092

Taulukko 1.

KLK suomi- ja Suomi24-aineistot näyttäisivät eroavan toisistaan siinä, että edellisessä postpositiokäyttö vaikuttaa olevan prepositiokäyttöä yleisempää (KLK suomi: 74,7 % postpositioita ja 13,7 % prepositioita kaikista *kohti*-esiintymistä). Suomi24-aineistossa jakauma vaikuttaa tässä suhteessa tasaisemmalta: prepositioita on hieman enemmän suhteessa postpositioihin (45,7 % ja 41,4 %). Tilastollisten päätelmien kannalta hankalaksi muodostuu *kohti*-adverbien frekvenssin arviointi. Adverbikäyttö lienee todellisuudessakin adpositiokäyttöä harvinaisempaa (joskin yleisempää kuin marginaalinen, mutta kenties mahdollinen kvasipostpositiokäyttö), mutta suuri osa sekä KLK suomi- että Suomi24-aineiston adverbeiksi annotoiduista *kohti*-adverbeista vaikuttaisi todellisuudessa olevan adpositioita. Adpositiohaun määrä ei täysin vastaa säännöllisillä lausekkeilla saatuja prepositio- ja postpositiomääriä, mikä koituneen ennen kaikkea väärinä negatiivisina prepositio-osumissa: löytämättä jäävät täydennyksinä toimivat lausekkeet, joissa *kohti*-prepositiota seuraa esimerkiksi genetiivimäärite (*me lähdemme kohti Timanfayan kansallispuistoa*, Suomi24 2001–2017, 2000).

Suomen murteissa *kohti*-grammin levikki on voittopuolisesti itäinen. Sen ydinaluetta ovat Pohjois- ja Keski-Karjala, Pohjois-Savo, Pohjois- ja Keski-Pohjanmaa sekä Kainuu. Satakunnasta tietoja ei ole lainkaan, ja lounaismurteiden alueelta Suomen murteiden sanakirja esittää vain yhden yksittäisesimerkin. (SMS: *kohti*^l part.) *Kohti*-grammi edustuu Lauseopin arkiston murrekorpuksessa asuissa *kohti*, *kohti*^x ja *koht*. Kaksi *kohti*-lemman alle annoitua esimerkkiä edustanevat todellisuudessa lähimerkityksistä *kohdin*-grammia (*ei muuta ku laskethaan kohin* [LA, Muonio]; *niin s- ei*

tohtineekhan senthään laskee kohij ja ja [LA, Muonio]). Lauseopin arkiston murrekorpuksessa on yhteensä 39 *kohti*-grammin esiintymää. Niistä 22 edustaa muodoltaan kvasiadposition kaltaista meronyymistä konstruktiota (esimerkit 20, 21 ja 22), 11 postpositiota (esimerkki 23) ja 6 adverbia (esimerkki 24). Lauseopin arkistossa ei esiinny ainuttakaan esimerkkiä *kohti*-prepositiosta.

(20) *ja sitte se kun näki mihinkä kohtis se seisattu ni sittä latvapiähän tehtiin reikä* (LA, Kiihtelysvaara)

(21) *se vettää tummaks siitä kohtim missä se on on vielä likaine* (LA, Tervo)

(22) *aenahan sitä tässä taloq ympärillä ja ja ja pellollaij jossai kohti käötetään sitä* (LA, Posio)

(23) *jo se teältä ol lähtenyl laokatar rehnimään ni tuota tänne Myllyjokkeem mejän talloa kohti* (LA, Suomussalmi)

(24) *sieltä oli lähtenyh hirvi kohti laokkoamaa* (LA, Suomussalmi)

Lauseopin arkiston *kohti*-esiintymien kokonaismäärä on varsin pieni, eikä sen perusteella voida sanoa paljoakaan grammin merkityskirjosta murteissa. Olisikin mielenkiintoista tutkia vanhoja ja uusia puheaineistoja *kohti*-grammin käytön ja frekvenssien osalta. Alustavana hypoteesina voisi tilastokasauksen pohjalta pitää sitä, että viime vuosikymmenien aikana prepositiokäyttö on yleistynyt suhteessa postpositiokäyttöön, sillä Lauseopin arkiston murrekorpuksessa prepositiokäyttöä ei esiinny, 1910-, 1940-, 1970- ja 2000-luvuilta peräisin olevassa KLK suomi -aineistossa se on postpositiokäyttöä harvinaisempaa, ja 2000-luvun verkkokeskusteluissa Suomi24-aineiston perusteella jo postpositiokäyttöä yleisempää.

3.3. *Päin*-grammi

Kielitoimiston sanakirjan mukaan *päin* voi suomen nyky-yleiskielessä ilmaista seuraavanlaisia merkityksiä: 1) 'kohden, vastaan, kohti', 2) likimääräinen suunta tai sijainti, 3) muutoksen suunta, 4) suunta ja sijainti sanapareissa kuten *alas päin* ~ *alaspäin*, *ylös päin* ~ *ylöspäin* ja 5) asento ja olotila sanapareissa kuten *niin päin* ~ *niinpäin*, *näin päin* ~ *näinpäin* ja *noin päin* ~ *noinpäin* (KS: *päin*). Kuten olen kandidaatintyössäni (Huhtala 2017: 21) havainnut, eräillä *päin*-prepositiokonstruktiolla

on vakiintunut affektinen ja negatiivissävytteinen luonne (esim. *mennä päin mäntyä* 'mennä huonosti, mennä surkeasti'). Kuten distributiivisten *kohti*-postpositiokonstruktioiden, tulkitsen affektisten *päin*-prepositiokonstruktioiden erikoistuneen ja erkaantuneen grammin muusta käytöstä siinä määrin, että ne ovat saavuttaneet siitä erillisen itsenäisen fraseologisen yksikön aseman, minkä vuoksi en niitä tässä tutkimuksessa käsittele.

Suomen suuntaa ilmaiseva *päin*-grammi on kieliopillistunut uralilaisen *pää*-sanan monikon instruktiivi, jolla on vastineita kautta koko uralilaisen kielikunnan, esimerkiksi mde. *pe* 'loppu(pää)', udm. *puŋ, pum* 'loppu; kärki', ksyry. *pon, pom* '(alkupää), kärki; loppu', mKM *pänk* ja unk. *fej, ngan. feai* 'loppu(pää)'⁴. Sanalla on tarkkoja vastineita pohjoisissa ja itäisissä lähisukukielissä, kuten varsinaiskarjalan *päin*, aunuksenkarjalan *päi(n)*, lyydin *päi, piäi*, vepsän *päi, pai, pã* ja Kukkosin vatjan *päi*. Sanan alkuperäiseksi uralilaiseksi asuksi on rekonstruoitu **päne*. (SSA: 462, Kulonen 2017: 262, Merimaa 2007: 503; KKS: *päin*; ks. Tikka 1992: 60.) *Päin* voi esiintyä niin adverbina (*älä juokse päin!*), adpositiona (*juoksin päin puuta ~ puuta päin*) kuin kvasipostpositionakin (*kävelin metsään päin*). Kvasiprepositiokäyttö ei *päin*-grammille liene mahdollista, kuten ei *kohti*-grammillekaan.

Päin-grammi lienee kieliopillistunut nykyisenkaltaisiin käyttöihinsä kansainrunoissa ja esimerkiksi idiomissa *suin päin* esiintyvän instruktiivin merkityksen 'pää edellä' pohjalta. *Pää*-sanana alkuperäinen leksikaalinen merkityskirjo, joka on kattanut sekä 'alun (alkupään)' että 'lopun (loppupään)' lienee motivoitunut grammin nykyisen käytön sekä lähde- (*metsästä päin*) että kohdesuhteen (*metsään päin*) ilmaisijana. (Ojutkangas 2001: 176–177.)

Prototyypisimmillään dynaaminen kohdeadpositio *päin* konstruoi liikevektorin, jota pitkin muuttuja etenee kohti kiintopistettä. Muuttujan liike on tällaisessa tapauksessa luonteeltaan objektiivista. Relaatiosuhteen hakualue kattaa kaikki ne fyysisessä tilassa sijaitsevat lokaatiot, joista käsin muuttuja voi edetä tai osoittaa kohti kiintopistettä. Esimerkissä 25 postpositiopredikaatti [PÄIN_{post}] hahmottaa spatiaaliseen kehykseen relaatiosuhteen, jossa kiintopisteenä toimivan skemaattisen KOHTEEN elaboroi spesifi olio [AUTO]. Lauseen korosteisimman muuttujan [POIKA] liikerata spesifioi sijapredikaatin muuttujana olevan skemaattisen KOHDEVEKTORIN. Verbi *törmätä* kuvaa liikettä, jossa muuttuja saavuttaa kiintopisteen. KOHDEVEKTORIN ja KOHTEEN relaatiosuhtea voitaisiin esimerkin tapauksessa kuvata KONTAKTIKSI. KONTAKTISSA muuttujan liikerata saavuttaa KOHTEEN, mutta ei jatku sen sisäpuolelle tai sen yli. Vektori on alkupäästään eksplisiittisesti rajaamaton, mutta

⁴ SSA esittää nganasanin sanan *feai* vastineeksi myös toiselle uralilaiselle perintösana-asteeseen kuuluvalla sanalla, *pielelle*

loppupäästään kiintopisteen ulkoreunan rajaama – sitä voisi siis luonnehtia terminatiiviseksi. (Leino 1993: 194–195, 201.)

(25) *Poika törmäsi mopollaan autoa päin* (KLK suomi 1974, Länsi-Savo)

Esimerkissä 26 *päin* hahmottaa edellisen esimerkin tavoin vektorin, jonka *auton perävaunun* edustama muuttujan liikerata spesifioi KOHTEENA olevan olion [PUU] ja hahmottuvan VEKTORIN relaation tyyppiä voisi edellisen esimerkin tapaan mieltää KONTAKTIN, jolloin vektori edustaisi terminatiivista tyyppiä KOHDEVEKTORI, mutta esimerkki mahdollistaa myös tulkinnan, jossa muuttujan liikerata ei saavuta kiintopistettä. Tällöin *päin*-preposition hahmottama relaatio on luonteeltaan SEPARAATIO tai ASSOSIAATIO, kuten *kohti*-grammin kuvaamissa relaatioissa. Jälkimmäinen tulkinta kävisi vielä selkeämmin ilmi mahdollisesta täydentävästä sivulauseesta (esim. [...] *mutta ei osunut puuhun*). Verrattuna aiempaan esimerkkiin tällaisessa luennassa korosteiseksi nousee muuttujan liikkeen vaihe hetki ennen kontaktia. Käsitteistyksessä muuttujan liikevektorin keskiosa on etualaistettu ja se on ns. ”huomioikkunassa” – käsitteistäjän huomion keskipisteenä on *syöksyminen* itsessään, ei sen lopputulos (Talmy 2000a: 257–259, 266; Ojutkangas 2003: 163).

(26) *Auton perävaunu syöksyi päin puuta vetoaisan katkettua* (KLK suomi 1973, Länsi-Savo)

Kiintopisteen kollektiivisuus näyttäisi edellyttävän muuttujan ja kiintopisteen kontaktia *päin*-grammin hahmottamisissa siirtymävektoreita kuvaavissa relaatioissa. Esimerkissä 27 monikollinen partitiivimuoto *seiniä* predikoi oliopaljoutta, kiintopiste muodostuu siis (rajatusta tai rajaamattomasta) joukosta [SEINÄ]-kategorian edustajia. Predikaatiossa *lennellä*-verbin frekventatiivisuus ja toisaalta kiintopisteen kollektiivisuus luovat tulkinnan, jossa predikaatiossa hahmottuu yhden liikevektorin sijaan useiden toisiinsa liittyvien liikevektoreiden sarja, joita pitkin korosteinen muuttuja *viinaveikko* liikkuu ja joiden kulloinenkin kiintopiste vaihtuu ja toisaalta seuraavan vektorin suunta muuttuu yksittäisen vektorin päättyessä kontaktiin. Sarjan kesto on määrittelemätön ja alku- ja loppupäästään rajaamaton, mutta ensimmäisen ja viimeisen siirtymävektorin väliin syntyvät vektorit ovat edellisen vektorin pääpisteen alusta ja kiintopisteensä lopusta rajaamia – ne etenevät KONTAKTISTA₁ KONTAKTIIN₂. Hypoteettinen esimerkki *hän*

käveli päin seiniä ~ seiniä päin johtaa samanlaiseen tulkintaan – vaikka muuttujan liike on itse aiheutettua eikä tahdosta riippumatonta kuten esimerkin 27 kuvaamassa predikaatiossa, eikä liikeverbi ole frekventatiivinen, on muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio väistämättä KONTAKTI.

(27) *Spasskista Novokusnetskiin matkalla ollutta konetta ohjanneella Georgi Tshatnjukilla ei mennyt sormi suuhun: hän rupesi tekemään koneella ylätuloissa sellaisia piruetteja, että vaarallinen viinaveikko lenteli päin seiniä.* (KLK suomi 1973, Länsi-Savo)

Vaikka muuttujan liikeradan päätepiste kohdegrammien kuvaamilla vektoreilla on tyypillisesti kiintopiste, voivat kohdegrammit kuvata myös muuttujan kokonaisliikeradan osia tai etappeja, joiden jälkeen liike jatkuu. Esimerkissä 28 väyläadpositio *pitkin* konstruoi pitkänomaisesta entiteetistä, Maaherrankatu-nimisestä tiestä, kanavan, jota *pitkin* muuttuja liikkuu. Lauseen kokonaismerkityksen kannalta kohdepostpositiolauseke *punaisia valoja päin* ilmaisee terminatiivista ja määräsuuntaista osaväylää tai osavektoria, joka on alkupäästään avoin, mutta kiintopisteen [PUNAISET VALOT] loppupäästään rajaama. On oletettavissa, että muuttujien (*17 henkilöautoa, yksi kuorma-auto, yksi moottoripyörä*) liike jatkuu vielä liikennevalojen jälkeenkin.

(28) *Puolessa tunnissa Maaherrankatua pitkin punaisia valoja päin ajoi 17 henkilöautoa, yksi kuorma-auto sekä yksi moottoripyörä* (KLK Suomi 2000, Länsi-Savo)

Vaikkei kohdegrammien skalaarisuuden systemaattinen tarkastelu ole tutkimukseni varsinainen tavoite, esitän suuntaa-antavia huomioita *päin*-grammin ja luvussa 3.4.1. *vasten*-grammin kuvaamista vektoreista. Esimerkissä 29 muuttuja *yksikin autoilija* etenee konkreettista liikevektoria *pitkin* kiintopisteen *poliisiauto* suuntaan. Tulkinnanvaraiseksi kuitenkin jää, kuvaako asteilmaus *melkein* sitä, että muuttuja *huristeli* kiintopisteen ohi, eivätkä niiden sijainnit leikanneet toisiaan, vai sitä, että muuttujan kiintopisteeseen nähden kohtisuora liike pysähtyi ennen kontaktiin päätymistä (ks. esimerkki 26). Oletan, että *päin*-grammiin liittyvän skalaarisuuden tulkinnassa keskeistä on erityisesti verbin oma semantiikka; ts. se, kuvaako verbi lähtökohtaisesti muuttujan ja kiintopisteen välistä kontaktia (esim. *törmätä*), jolloin *melkein päin* ilmaisee grammikonstruktion *melkein kohti* tavoin approksimatiivista vektoria, jolloin toteutumavektori jää niukasti kontaktisektorin ulkopuolelle, vai

jättääkö verbi kontaktin spesifioimatta, jolloin skalaarisuus voi ilmaista toisaalta toteutumavektorin approksimatiivisuutta, toisaalta muuttujan ja kiintopisteen välisen kontaktin likimääräistä saavuttamista (Huumo 2019: 19).

(29) *Melkein päin poliisiautoa huristeli yksikin autoilija* (KLK Suomi 1974, Länsi-Savo)

Päin-adpositio ei mitä ilmeisimmin kykene kuvaamaan luontevasti sijaintiväylien kaltaisia sijaintivektoreita *kohti*-adposition tapaan, mihin havaintoon olen päätenyt myös kandidaatintutkielmassani (Huhtala 2017: 17). Lehimetsin (2013b: 36) mukaan selvästi yleisin sijaintiväyläilmauksissa esiintyvä verbi on *kulkea*. Suomi24-aineistoon ja KKL suomen 2000-, 1970-, 1940- ja 1910-lukujen aineistoihin tekemäni täsmähaut [*kulkea* + NOMINI:PARTITIIVI + *päin*]- ja [*kulkea* + *päin* + NOMINI:PARTITIIVI] -muotoisille lausekkeille eivät tuottaneet yhtään sijaintivektoria kuvaavaa osumaa. Hypoteettiset esimerkit kuin *?rautatie kulkee suota päin ~ päin suota* tai epäsuoraa liikettä ilmaiseva *?tie kiemurtelee metsää päin ~ päin metsää* eivät vaikuta kovinkaan hyväksyttäviltä – rajankäynnin piiriin kuuluvat kenties sellaiset tapaukset, joissa kiintopisteenä on ilmansuunta: *?tie kulkee etelää päin ~ päin etelää*. Sen sijaan kvasipostpositiona *päin* kykenee konstruoimaan hyväksyttävän sijaintivektorin ja siten ilmaisemaan kanonista fiktiivistä liikettä, kuten esimerkissä 30, jossa kiintopisteenä on edellisen hypoteettisen esimerkin tapaan ilmansuunta. Kvasipostposition merkityksessä mahdollisen kontaktin kuvaaminen ei liene yhtä keskeistä kuin adpositiotapauksissa. Kvasiprepositiotapauksia en aineistostani löytänyt, eikä *päin* yleisemminkään esiinny kvasiprepositiona.

(30) *Tie alkaa aivan Marlenheimin läheltä ja kulkee etelään päin Molsheimiin* (KLK suomi 1972, Länsi-Savo)

Hieman kuten *kohti*-grammi esimerkissä 6, kuvaa *päin* esimerkissä 31 muuttujan asentoa vektorilla. Ilmauksen korosteisimman muuttujan predikoimiseen osallistuvat sekä *vene* että *keula*. Tällainen fennistiikassa myös statusrakenteeksi tai status-lauseenvastikkeeksi (Ikola 1978: 50–52; VISK § 877) kutsuttu rakenne edustaa oikeastaan tilannetta, jossa osa-kokonaisuussuhteen alisteinen jäsen (esimerkissä *keula*) ilmaisee predikaation aktiivisen vyöhykkeen, sen osan muuttujasta, joka osallistuu prosessuaaliseen relaatioon. *Päin*-grammi konstruoii muuttujaksi päistään avoimen

suuntaisen vektorin, jolla predikaation korosteisin muuttuja sijaitsee kiintopisteeseen nähden suuntaisesti. Relaation kiintopiste *tuuli* on rajoiltaan epämääräinen, faktisesti dynaamisen kokonaisuuden (liikkuva ilmassa) staattinen käsitteistys, mikä tekee ilmauksen tarkemman skemaattisen kuvaamisen hankalaksi.

(31) *Veneen kannalta poijukiinnitys on ihanteellinen, sillä[sic!] silloin vene on aina turvallisesti keula päin tuulta.* (KLK suomi 2000, Rakenteiden mekaniikka)

Asentovektori on esimerkki tilanteesta, jossa lähtökohtaisesti dynaaminen adpositio *päin* osallistuu tulkinnaltaan objektiivisesti staattisen lauseen muodostamiseen yhdessä staattisen verbin kanssa, toisin kuin esimerkiksi Zwartsin (2005: 731) englanninkielisessä esimerkissä *The car is **across** the street/**around** the corner/**over** the hill*, joiden staattinen tulkinta edellyttää lokaation (*the street, the corner, the hill*) olevan hypoteettisen matkan päätepiste.

Esimerkin 32 tapauksessa päälauseessa esiintyvä *päin*-prepositio hahmottaa samanlaisen relaation ja asentovektorin kuin edellisessä esimerkissä, ja kiintopisteenä on samaan tapaan *tuuli*. Sivulauseen *päin*-grammi kuvaa sen sijaan relaatiota, jossa [VENEEN] aktiivinen vyöhyke on vaihtunut [KEULASTA] [KYLKEEN]. Grammi kuvaa liikettä, jossa muuttujasta kohtisuorasti eteenpäin osoittava vektori kääntyy muuttujan mukana sen idealisoidussa keskipisteessä sijaitsevan pystysuoran akselin ympäri, kunnes se päättyy hakualueelleen, jossa vektori osoittaa kohti kiintopistettä. Esimerkissä tapahtuva siirtymä on konkreettista – sitä voisi pitää siirtymävektorin erikoistyyppinä.

(32) *Ajoankkurin tarkoitus on pitää (lähinnä moottoriveneen) keula päin tuulta myrskyssä avomerellä kone tai muun vastaavan vian sattuessa koska vapaasi ajalehtiessään vene kääntyy kylki päin tuulta* (Suomi24 2001–2017, 2001)

Esimerkin 33 kuvaama predikaatio edustaa selkeästi Talmyn virtaamisen kategoriaan kuuluvaa osoittavan fiktiivisen liikkeen alatyyppejä. Talmyn mukaan osoittavan polun ilmauksiin kuuluu lineaarinen entiteetti, jonka pistemäisestä etuosasta etenee abstrakti linja, jonka tehtävä on ohjata tai suunnata huomio (Karsikas 2004: 11). (Talmy 2000a: 109.) *Käden* osoittaminen konstruoi fiktiivisen

liikevektorin, joka toimii *päin*-grammin muuttujana suhteessa kiintopisteeseen *tunturi*. Huomionohjaustehtävä on intentionaalinen, se on *Mirjan* kädellä osoittamisen tarkoitettu lopputulos.

(33) *Ja Mirja viittaa kädellään etäällä järven takana kohoavaa taivasta pitelevää tunturia päin* (KLK suomi 1916, Nuori voima)

Esimerkissä 34 esiintyy jälleen tuuli, tai pikemminkin kategorian [TUULI] edustaja [VASTATUULI], mutta käsitteistys on erilainen kuin esimerkeissä 31 ja 32. Tässä tapauksessa *vasttuul* ('vastatuuli') on korosteinen muuttuja, joka asemoituu kohti kiintopisteenä toimivaa *manteret* ('manteretta').

(34) *sitä ol vasttuul tän näi manteret päin* (LA, Luvia)

Esimerkkiin 32 verrattuna esimerkin 34 kuvaama käsitteistys on staattisen *olla*-verbin omasta semantiikasta huolimatta dynaamisempi muuttujan omien semanttisten ominaisuuksien vuoksi. Sitä voisi verrata prosessiväylillä ja vektoreilla esiintyvään fiktiiviseen liikkeeseen, jossa muuttuja sekä esiintyy väylällä – tässä tapauksessa vektorilla – että osallistuu sillä tapahtuvaan prosessiin. Tarkasteltavassa esimerkissä muuttuja levittäytyy vektorille miltei sen koko mitalta ja osallistuu implisiittisesti toimintaan, prosessuaaliseen tuulemiseen. Sekä kiintopiste että muuttuja ovat luonteeltaan rajoiltaan epämääräisiä – on vaikea sanoa, missä kohden liikkuvan ilmamassan voidaan varsinaisesti katsoa päätyneen KONTAKTIIN mantereen kanssa. Vektori lienee siksi tulkittava päistään rajaamattomaksi.

Talmy'n fiktiivisen liikkeen virtaamisen kategoria on moninainen. Esimerkit 35 ja 36 edustavat niistä kahta, visuaalista polkua ja säteilypolkua (Talmy 2000a: 111, 115). Visuaalisen polun ilmauksissa muuttuja edustaa skemaattista kokijaa ja kiintopiste skemaattista koettavaa. Esimerkissä 35 ensimmäisen persoonan persoonasuffiksillä [VILKAIS-I-N] edustama kokija lähettää katseellaan skemaattisen luotaimen, jonka fiktiivinen liikerata muodostaa koettavana toimivaan kiintopisteeseen *naapurimökki* yltävän suuntavektorin. (Talmy 2000a: 115–116.) Esimerkissä 36 *päin*-postposition hahmottama vektori toimii säteilypolkuna, jota pitkin säteilijää edustava muuttuja *kirkas valo* lähettää valoa säteilytettävää kohdetta, relaation kiintopistettä edustavia *kitarisoja* päin. Vaikka valo on

itsessään konkreettisesti nähtävää, edustaa säteilypolkuilmaus siinä mielessä fiktiivistä liikettä, että ainoastaan valon läsnäolo on havaittavissa, ei sen liike. (Talmy 2000a: 111.)

(35) *Syrjä silmällä mökkiin kävellessäni vilkaisin naapurimökkiä päin* (Suomi24 2001–2017, 2001)

(36) *ei sitt muuta ku peilin ääreen ja kirkas valo kitarisoja päin* (Suomi24 2001–2017, 2002)

Esimerkin 37 kollektiivinen muuttuja *pojat* hahmottuu järjestyneeksi joukoksi. Esimerkki muistuttaa esiintymisväylää, jossa väylällä sijaitsee epämääräinen oliopaljous (Huumo 2010: 544). Käsitteistyksen verbi on luonteeltaan staattinen, mutta muuttujien rivimäinen muodostelma *rintama* sisältää leveysulottuvuuden. Huomio kohdistuu joukon yksittäisten olioiden suuntaisuuteen, ja sitä tarkastellessaan käsitteistäjä liikuttaa huomiotaan yhdestä pojasta toiseen koko rintaman leveydeltä. Esimerkin voisi siis mieltää kuvaavan useita *päin*-grammin konstruoimia *itään* suuntautuvia visuaalisia vektoreita tai asentovektoreita, joiden jaksottainen mielikuvainen havainnointi muodostaa esiintymisväylän – rivillä ei sinänsä ole luontaista suuntaisuutta, vaan sitä voidaan tarkastella etelästä pohjoiseen, pohjoisesta etelään tai jostain yksittäisestä kohdasta käsin.

(35) *Siellä on tällä hetkellä Euroopan parhaiden kansojen parhaat pojat yhteisessä rintamassa itää päin.* (KLK suomi 1941, Suomen Kuvalehti)

Seuraavaksi esitän *päin*-grammin käytöstä tilastollisia huomioita. Kuten *kohti*-grammin kohdalla, prepositiot ja postpositiot on haettu säännöllisillä lausekkeilla, adpositiot ja adverbis aineiston annotoinnin perusteella (hakuehtona ”perusmuoto on *päin* ja sanaluokka on adpositio t. sanaluokka on adverbi”). Taulukko 2. kuvaa *päin*-grammin esiintymämääriä aineistoissa.

	KLK suomi	Suomi24 (2001–2017; 2018–2020)
päin (kaikki esiintymät)	95 499	901 968
päin (prepositio)	5 790	203 668
päin (postpositio)	2 945	38 354
päin (adpositio)	50 406	232 058
päin (adverbi)	45 093	669 927

Taulukko 2.

Sekä KLK suomi- että Suomi24-aineistossa prepositiokäyttö vaikuttaisi olevan postpositiokäyttöä yleisempää (KLK suomi: 6,1 % prepositioita, 3,1 % postpositioita; Suomi24: 22,6 % prepositioita, 4,3 % postpositioita). Prepositiokäytön runsautta selittänee osaltaan Suomi24-aineistossa affektisen *päin*-prepositiokonstruktion käytön runsaus, mikä lienee vapaassa verkkokeskustelussa sanoma- ja aikakauslehtiaineistoa tyypillisempää. Toisaalta grammi seuraavaan partitiivitäydennykseen perustuva hakuehto ei erottele *missä päin ~ jossain päin ~ siellä päin* [nomini:part] -tyyppisiä lausekkeita. Adpositiohaun määrä ei vastaa säännöllisillä lausekkeilla saatuja prepositio- ja postpositiomääriä, mikä on ilmeistä erityisesti Suomi24-aineistossa, sillä annotoinnissa on adpositioksi katsottu sekä kvasiadpositiotapauksia että *selvin päin* -tyyppisiä instruktiiviseuralaisen saavia lausekkeita. Adverbiannotaation osalta aineistosta voitaneen lähinnä todeta, etteivät adverbeiksi annotoidut grammit useimmiten edusta ainakaan adpositioita, mutta kvasiadpositiotapausten ja ”todellisten” adverbien erottaminen toisistaan vaatisi annotaation ja hakumenetelmien syvällistä pohdintaa.

Lauseopin arkiston murrekorpuksessa *päin*-grammi edustuu asuissa *päin, päi, päi^x, päite, pei, peite, päen, päe, päe^x, peän, peä* ja yksittäisesiintymänä jopa etuvokaalisessa asussa *pai*. Valtaosa korpuksen 547 *päin*-grammin esiintymästä edustaa kvasiadpositioita, joissa kvasiadposition täydennyksenä esiintyy tulosija (esimerkit 38 ja 39), erosija (esimerkit 40 ja 41), olosija (esimerkit 42 ja 43) tai merkitykseltään samankaltainen *-nne*-latiivi (esimerkki 44). Suomen murteiden sanakirja ei ole vielä edennyt *p*-alkuisiin hakusanoihin asti (21.4.2023 saatavilla ovat hakusanat *a-mähistyä*), minkä vuoksi en voi sen pohjalta esittää murteittaisia levikkitietoja.

(38) *ei nyk kun tuo joki tuonne pohojaseem päin tuli aijatuksi kun niitä sähköjä ruvettil laittaa niin* (LA, Hailuoto)

(39) *tässäkii niin- kun nyt tässä on tämä tie tuonnek Kannakselle päi ja* (LA, Parikkala)

(40) *ni se ko tuolta päi nuon tuolta aukiilta päi mies ko ajo* (LA, Parikkala)

(41) *mut ko tuli hyvä myötätuul Pietariist päi ni taas- ol... taas piettii tantsut* (LA, Koivisto)

(42) *siäl Lammilla päij ja siäl Koskella päin kai ne viäläkin tekee sitä semmosta sahtia* (LA, Hausjärvi)

(43) *kyl sillonki jutelttiin- et niit- on tual Harjavallas päi* (LA, Luvia)

(44) *tuolla Vuoriloissa tästä pari kilometriä tuonne tuonnep päen noen ni* (LA, Pihlajavesi)

Lounaismurteissa tapahtuneet äänne muutokset (sananloppuisen *n:n* kato ja jälkitavujen pitkien vokaalien lyheneminen) ovat johtaneet yksikön illatiivin ja partitiivin yhteenlankeamiseen (Kurki et al. 2022: 113, 117-118). Näin ollen esimerkissä 45 esiintyvä muoto *alttari* on sijasynekretistinen, ja se on mahdollista analysoida lauseasemassaan sekä yksikön illatiiviksi että partitiiviksi. Grammikonstruktio voi siis edustaa joko adpositio- tai kvasiadpositiolauseketta. Toisaalta myös *peite*-muoto on epäodotuksenmukainen – se kuulunee parin muun *päin*-lemmalle annotoidun esimerkin tapaan pikemminkin samaan yhteyteen *päiten*-grammin kanssa.

(45) *no se ol simmotti sitt- et kattos sin- alttari peite sit* (LA, Muurla/Halikko)

Päiten-grammi on nykyisessä yleiskielessäkin harvinainen, ja se esiintyy lähinnä kiteytyneissä fraseologismeissa kuten *pilan päiten* tai *turhan päiten* (KS: *päiten*). Sukukielten todistuksen perusteella sana lienee kielen aikaisemmissa vaiheissa ollut yleisempi itsenäisenä kohdegrammina (ks. 3.5.5., 3.5.7. ja 3.5.9.). *Päiten*- ja *päin*-muotojen keskinäisen käytön ja rinnakkaisen historian tutkiminen suomen kielen osalta tarjoaa mielekiintoisen tutkimuskysymyksen tulevaisuuden fennistiikan pohtia.

3.4. *Vasten* suomessa

Vasten voi nyky-yleiskielessä ilmaista Kielitoimiston sanakirjan mukaan 1) jonkin nojassa, johonkin nojallaan tai kiinni painettuna olemista (*nojata seinää vasten*), 2) jotakin päin iskeytymistä tai törmäämistä (*heittäytyä jotakin vasten*), 3) jonkin taustana toimimista (*istuttaa kukkaryhmä vasten aittaa*), 4) ajanilmauksissa jonkin ajankohdan lähestymistä (*lähteä matkaan yötä vasten*), 5) jonkin kulku-, vaikutus- tms. suuntaa vastaan; kohti tai päin olemista tai tekemistä (*joukkue pelasi*

ensimmäisen puoliajan vasten aurinkoa), 6) jonkin vastaista tekemistä (*tehdä vasten tahtoaan*) ja 7) kiteytyneessä konstruktiossa *varta vasten* nimenomaan jotakin tiettyä tarkoitusta. Murteissa esiintyy taajaan myös merkitys 'varten' (*leipoa vieraita vasten*) (KS: *vasten*). *Vasten*-grammille läheisiä saman sanapesyeen grammeja ovat *vastoin* ja *vastaan*, jotka voivat eräissä käyttöyhteyksissä ilmaista samankaltaisia merkityksiä kuin *vasten* (*vasten tahtoa* ~ *vastoin tahtoa*; *naapuritonttia vastaan* ~ *vasten istutettu pensasaita*) (KS: *vastoin*; *vastaan*). *Vasten* on tutkimistani grammeista muodoltaan rajatuin: se voi esiintyä prepositiona (*vasten puuta*) tai postpositiona (*puuta vasten*).

Suomen *vasten*-grammi kuuluu samaan pesyeeseen muun muassa sellaisten adverbien kuin *vastassa*, *vastakkain*, *vastoin* ja *vastaan* kanssa. Etymologiselta kannalta se on erilähtöinen kuin itämurteissa ja osassa peräpohjolaa tavattava 'vihtaa' tai 'lehtiluttaa' merkitsevä *vasta*, joka on slaavilainen laina. Vastakkaisuutta merkitsevän sanapesyeen taustalla lienee alkujaan nomini *vasta*, joka on merkinnyt 'vastassa olevaa paikkaa'. Sanalla on varmoja vastineita kautta itämerensuomalaisen kielialueen sekä saamessa, kuten ink. *vast* 'vasta; vasten', *vastas*, *vastā* 'vastassa, vastaan', *vasse(n)*, *vassoin* 'vasten', *vassoin* 'vastainen', kar. *vasta* 'vasta', *vassassa* 'vastapäätä; vastassa', *vastah* 'vastaan', *vas(sen)* 'vasten, vastaan', *vastaine* 'vastainen; vastatuuli', ly. *vaste* 'vastaan, vasten, vieressä, viereen; vasta; äsken, juuri; myötä, mukainen', *vastā* 'vastaan', *vast(e)* 'vasten, päin', *vastāne* 'vastainen', va. *vassa* 'vasta', *vassene* 'uusi', Kukk. *vass(a)* 'vasten', *vassā* 'vasten; vastaan', vi. *vast* 'vasta', *vastas* 'vastapäätä; vastaan', *vastu* 'vasten, vastoin; vastaan, kohtaan', *vastane* 'vastainen, vastakkainen', li. *vast(a)* 'vastassa, vastapäätä, vasten, vastaan; noin, lähes, likimain', *vastūkst* 'vastakkain', *vasti* 'vastainen', Saa. *vuos'te-* 'vasta-', SaaE., SaaU., SaaPi., SaaLu., SaaI. *vuos'ta* 'vastaan'. Epävarmoja vastineita on esitetty mordvasta (mde. *vastoms*, mdm. *vastāms* 'kohdata, tavata; tulla vastaan', *vasta* 'kohta, paikka, (makuu)sija') ja marista (*waštareš* 'vastaan; vastakkain'). (SSA: 416–417.) Itämerensuomen *vasta*-sanue palautuu myöhäiskantasuomalaiseen asuun **vasta* ja edelleen keski- ja varhaiskantasuomalaiseen asuun **wasta* (YSuS s.v. mksm. **vasta*). *Vasten* voi esiintyä suomessa prepositiona (*sanoa vasten kasvoja*) tai postpositiona (*tikapuut nojaavat aittaa vasten*), mutta adverbija kvasiadpositiokäyttö ei liene mahdollista.

Vasten-muodon taustaksi voidaan olettaa vastaavanlainen kehitys kuin eräiden ruumiinosanimien instruktiivien pohjalta kieliopillistuneiden grammien tapauksessa (*päin*, *selin*, *käsin*). Ne pohjautuvat niin sanottuun suhteen instruktiiviin, jonka alkuperäinen merkitys lienee ollut 'ruumiinosa kohti kiintopistettä', esim. *selin minuun* 'selkä minua kohti' (Penttilä 1957: 444; Leskinen 1990: 181; Ojutkangas 2001: 176–177). *Vasten*-muoto on samannäköinen em. muotojen kanssa, ja sananloppuisen *n*-aineksen voi tulkita edustavan alkuperäistä instruktiivia. Merkityksen kehitys kaipaa kuitenkin lisäselvittelyä; *päin* ja *selin* ovat nimittäin viitanneet muuttujan aktiivisen

vyöhykkeen orientaatioon, *vasten* (< *vasta* 'vastassa oleva paikka') muuttujan ulkopuoliseen alueeseen. Samantapainen analoginen muotokehitys lienee myös *kohden*-muodon taustalla. Selityksen ongelma piilee kuitenkin toisen tavun takaisen *a*:n muuttumisessa etiseksi *e*:ksi, joka äkkiseltään vaikuttaa epäsäännölliseltä kehitykseltä. Äännekehitykselle lienee osoitettavissa rinnakkaistapaus: sekä *vasten* että *kohden* palautuvat kaksitavuiseen *A*-vartaloiseen nominiin (varhaiskantasuomen **wasta*, **kokta*), jollaisissa on kantasuomalaisena aikana tapahtunut eräissä kielipillisissä muodoissa toisen tavun *a*:n muuttuminen *e*:ksi redusoitumisen kautta painottomassa asemassa (esim. komparatiivissa *ala* : *alempi*) (Kallio 2012: 169–171; ks. myös Itkonen 1983: 367).

Vasten-adpositio konstruoi tyypillisesti liike- tai orientaatiovektorin. Kuten *kohti*- ja *päin*-adpositioiden tapauksessa, prototyyppiset vektorit kuvaavat faktiivista liikettä tai orientaatiota fyysisessä tilassa. Käsitteistyksessä keskeistä on kiintopisteen ja muuttujan välinen fyysinen kontakti. *Päin*- ja *kohti*-grammeihin verrattuna *vasten* hahmottaa kiintopisteen skemaattisesti tasomaisemmaksi ja kaksiulotteiseksi, siinä missä *päin*- ja *kohti*-konstruktioissa kiintopiste on pistemäisempi tai yksiulotteisempi. Grammien skalaarisuuden kuvaamisen keinoin voitaisiin myös ilmaista *vasten*-grammin ideaalivektorin eli relaation maksimaalisen asteen olevan sama kuin kontaktisektori. Kohdegrammeille tyypilliseen tapaan *vasten*-grammin konstruoiman vektorin päätepiste sijaitsee kiintopisteen pinnalla, eikä vektori jatku sen ylitse tai läpi.

Prototyyppisissä [VASTEN]-predikaatin kuvaamissa relaatioissa predikaatin kiintopiste on skemaattinen PINTA. Esimerkeissä 46 ja 47 [VASTEN_{POST}]-predikaatin kiintopisteinä toimivat *kaapin seinä* ja *aita*, jotka hahmottuvat levymäisiksi entiteeteiksi, PINNOIKSI. Korosteisimmat muuttujat, joita esimerkissä 46 edustaa finiittinen ensimmäisen persoonan taivutustunnus *-n* ja sen predikaatin [OLI-N] ilmaisema implisiittinen ”minä” ja esimerkissä 47 predikaatti [KÄSI], liikkuvat lentäen tai ojennuksen liikuttamina kiintopisteitä *vasten*, ja niiden liikerata konstruoi näin [VASTEN_{POST}]-sijapredikaatin muuttujana toimivan KOHDEVEKTORI-tyyppisen siirtymävektorin. Sijapredikaatin muuttujan ja kiintopisteen relaation tyyppiä hahmottuu KONTAKTI, tai kenties vielä spesifimmin VASTUS, joka vastustaa liikettä ja lopulta pysäyttää sen. Esimerkkien analyysissä hyödyllisenä, kognitiivisessa semantiikassa laajalti hyödynnettynä kuvausvälineenä voisi lyhyesti mainita myös Talmyn (2000a: luku 7) kehittämän **voimadynamiikan**. Voimadynaaminen kuvaus tarkastele sitä, kuinka entiteetit vuorovaikuttavat suhteessa erilaisiin voimiin. Keskeisiä käsitteitä ovat **pyrkijä**⁵ (Agonist), joka pyrkii kohti tavoiteltua lopputilaa, ja **vastustaja** (Antagonist), joka vastustaa pyrkijän tavoitetta. *Vasten*-adposition hahmottamisissa

⁵ Termien käännökset ovat peräisin Jaakko Leinolalta (2003), ks. myös Lehismets (2013a)

relaatioissa muuttuja näyttäytyy toisinaan pyrkijänä ja kiintopiste vastustajana. (Talmy 2000a: 409–413.) Esimerkissä 47 esiintyvä skalaarinen määre *aivan* korostanee sitä, että relaatio etenee muuttujan ja kiintopisteen väliseen KONTAKTIIN asti suhteessa tilanteiseen ennakko-oletukseen siitä, ettei kontaktia saavutettaisi.

(46) *Olin lentänyt ilmassa kahdenkymmenen metrin päähän aita vasten* (Suomi24 2001–2017, 2001)

(47) *Hän työnsi kätensä aivan kaapin seinää vasten ja painoi muuatta kohtaa seinästä* (KLK suomi 1945, Lukemisto)

Esimerkissä 48 esiintyvä *nojata*-verbi on luonteeltaan polyseeminen, ja voi edustaa esimerkiksi predikaatteja [NOJATA₁], '(antaa painonsa) olla jonkin tuen varassa', [NOJATA₂], 'tukeutua, nojautua (jotakin vasten)' ja [NOJATA₃], 'kallistua (johonkin suuntaan)' (KS: *nojata*). Esimerkin tapauksessa mahdollisia tulkintoja *nojata*-verbin edustamalle merkitykselle ovat predikaatit [NOJATA₁] ja [NOJATA₂]. Kummankin predikaatin merkitykseen sisältyy vaatimus tuesta; jostakin, jota vasten nojataan. Molemmissa tulkintavaihtoehdoissa [VASTEN_{PRE}]-predikaatin hahmottama relaatio muuttujan ja kiintopisteen välillä on tyyppiä KONTAKTI, jota voitaisiin kuvata erikoistuneemmin TUEKSI (Leino 1993: 199). Predikaatin [NOJATA₁] 'nojaaminen' on staattinen prosessi, johon osallistuva muuttuja *hän* on *vasten*-grammin hahmottamassa kontaktissa kiintopisteeseen [AUTO] nähden. Tämän tulkinnan tullessa kyseeseen *vasten* kuvaa kontaktissa olevaa suuntaista orientaatiovektoria, joka muistuttaa hieman prosessiväylää – muuttuja [HÄN] ei ainoastaan "sijaitse" vektorin suuntaisesti, vaan myös osallistuu toimintaan ('nojaaminen') vektorin koko mitalla – voimadynaamisesti ajatellen suuntaisuus syntyy pyrkijäksi hahmottuvan kokonaispredikaation muuttujan vastustajana toimivaa kiintopistettä vasten kohdistaman "nojaamisvoiman" suunnasta. Predikaattiin [NOJATA₂] liittyvä käsitteistys eroaa edellisestä siten, että siinä ensisijaisen muuttujan *hän* liike muodostaa terminatiivisen siirtymävektorin, joka päättyy ja on sen pisteen rajaama, jossa sijapredikaatin muuttujan ja kiintopisteen relaation voidaan sanktioidusti eli konventionaalisesti mieltää saavuttaneen KONTAKTIN.

(48) *Hän nojasi vasten autoa* (Suomi24 2001–2017, 2003)

Esimerkissä 49 käsitteistykseen liittyvän prosessin alkutilanne vastaa edellisen esimerkin [NOJATA₁]- prosessin semanttista hahmoa. Korosteisin muuttuja, implisiittinen ”minä”, painautuu PINNAKSI ymmärrettävää kiintopistettä TUOLI vasten. Predikaation aktiiviseksi vyöhykkeeksi valikoituvat ”minän” selkä ja tuolin selkänoja. Relatio on luonteeltaan tässäkin tapauksessa TUKI – predikaatiossa on kyse käynnissä olevan prosessin, ’painautuneena olemisen’ voimistamisesta ja olemassa olevan kontaktin vahvistamisesta, minkä merkityksen predikaatioon tuo intensiteettiadverbiaali *kovemmin*. *Vasten*-grammin hahmottamaa vektoria voi siis luonnehtia prosessivektoriksi.

(49) *Painauduin kovemmin vasten tuolia.* (Suomi24 2001–2017, 2002)

Esimerkki 50 edustaa *vasten*-grammin konstruoiman liikevektorin metaforista laajentumaa. Siinä kollektiivinen kiintopiste *liikennesäännöt* edustaa skemaattista estettä tai vastusta, jota vasten muuttuja *te* liikkuu ja päätyy sen kanssa kontaktiin. Toinen, kenties luontevampi tapa hahmottaa tilanne on tulkita *liikennesäännöt* hieman esimerkeissä 31, 32 ja 34 esiintyvän (vasta)tuulen kaltaiseksi kiintopisteeksi, jonka kanssa muuttuja on jatkuvassa kontaktissa vastustuksesta huolimatta. Metaforinen kiellettyyden ja luvattomuuden merkitys motivoitunee kontaktin ja konfliktin samastamisesta.

(50) *Miksi te edes haluatte ajaa vasten liikennesääntöjä ihan tuosta vaan?* (Suomi24 2001–2017, 2005)

Esimerkin 51 predikaatio ilmentää epätyypillistä kiintopistettä. Esimerkki 51 kuvaa konkreettista tilannetta, jossa *vasten* hahmottaa relaation korosteisen muuttujan *haavi* ja kiintopisteen *pintavirtaus* välille. Predikaatti [PINTAVIRTAUS] koostuu virtaavasta nestemassasta, missä suhteessa se eroaa prototyyppisemmistä *vasten*-relaatioiden kiintopisteistä, jotka ovat kiinteitä kappaleita. Predikaation idealisoiduksi aktiiviseksi vyöhykkeeksi hahmottuu virtauksen kulkusuuntaan nähden pystysuora poikkileikkausmainen pinta, joka järjestyy koko laajuudellaan virtauksen kulkusuuntaa vasten. Muuttujana toimivan *haavin* liikerata muodostaa vektorin, joka päättyy kontaktiin, kun rengasmaiseksi hahmottuva [HAAVIN] suun reunat vastaavat kiintopisteeseen.

(51) *Taita haavi keräämää töhnää vasten pintavirtausta – yksi keino sen pyydystämiseen* (Suomi24 2001–2017, 2001)

Vasten-grammin kuvaamien vektoreiden metaforisiin laajentumiin kuuluvat temporaaliset vektorit, kuten *kohti*- ja *päin*-grammienkin tapauksessa. Esimerkissä 52 [VASTEN_{POST}]-predikaatti hahmottaa temporaaliseen kehykseen relaation, jonka kiintopisteenä toimii [YÖ] ja muuttujana *laittamisen* tai *laittamaan menemisen* prosessi. Kielitoimiston sanakirjan (KS: *vasten*) esittämä temporaalinen merkitys 'juuri ennen jotakin ajankohtaa, jonkin ajankohdan ollessa juuri tulossa' motivoituu [VASTEN]-predikaatin tavassa käsitteistää kiintopiste skemaattisena pintana tai esteenä: prosessi loppuu kiintopisteenä toimivan *yön* ajallisen alkamisajankohdan ulkoreunalle, eikä etene kiintopisteen sisäpuolelle. Tässä mielessä temporaalinen konstruktio *yötä vasten* kontrastoituu väylägrammillisen konstruktion *yötä myöten* kanssa, jossa prosessi sijoittuu kiintopisteen sisäpuolelle.

(52) *Menin yötä vasten laittamaan surviaista gosseille⁶ ja huomasin että ovat taas kuteneet* (Suomi24 2001–2017, 2001)

Esimerkin 53 kuvaamaa abstraktia vektoria voisi kuvata prosessivektorin temporaaliseksi alatyypiksi. *Vasten*-grammi hahmottaa relaation, jonka kiintopisteenä on ajanhetki [TALVI] ja muuttujana raskaana olemisen prosessi. Korostainen muuttuja *minä* sijaitsee vektorilla, ja toisaalta osallistuu etenevään prosessiin – raskaana olemisen ei ole staattista, vaan siihen liittyy muutos ajassa.

(53) *Navan yläpuolelle sijoittuvia mammahousuja oppii arvostamaan, varsinkin jos on raskaana vasten talvea, kuten minä.* (Suomi24 2001–2017, 2005)

Alalukujen 3.2. ja 3.3. tapaan päätän *vasten*-grammin käsittelyn tilastollisiin huomioihin KKK suomi- ja Suomi24 -korpuksista sekä Lauseopin arkiston murrekorpuksista. Taulukko 3. kuvaa *vasten*-grammin esiintymääriä KKK suomi- ja Suomi24- aineistoissa. Prepositiot ja postpositiot on haettu

⁶ 'Corydoras gossei t. kultapäämonninen', eräs akvaariokala

säännöllisillä lausekkeilla, adpositiot aineiston annotoinnin perusteella (hakuehtona ”perusmuoto on *kohti* ja sanaluokka on adpositio”). Kaikki *vasten*-sanon esiintymät on luokiteltu kummassakin korpuksessa adpositioiksi.

	KLK suomi	Suomi24 (2001–2017; 2018–2020)
vasten (kaikki esiintymät)	23 951	152 955
vasten (prepositio)	3 704	25 940
vasten (postpositio)	16 261	109 262
vasten (adpositio)	23 951	152 955

Taulukko 3.

Sekä KLK suomi- että Suomi24-aineistot viittaavat siihen suuntaan, että *vasten*-postpositio on prepositiota huomattavasti yleisempi (KLK suomi: 64,3 % postpositioita, 15,5 % prepositioita; Suomi24: 71,4 % postpositioita, 17,0 % prepositioita). Vaikka kaikki esiintymät ovatkin adpositioita, eivät säännöllisillä lausekkeilla tehdyt haut tavoita aineiston kaikkia esiintymiä. Syyt tähän lienevät samankaltaisia kuin *kohti*- ja *päin*-grammien annotaation tapauksessa: *vasten*-prepositiota välittömästi seuraava sana ei välttämättä ole partitiivitäydennys, vaan sen määräite. Lisäksi esimerkiksi kummassakin aineistossa suhteellisen yleinen fraseologismi *varta vasten* (KLK suomi: 1 436 esiintymää, 6,0 % kaikista; Suomi24: 10 859 esiintymää, 7,1 % kaikista) on tavattu analysoida niin, että *vasten* on annotoitu adpositioksi ja *varta* joko *varittaa*-verbin yksikön toisen persoonan imperatiiviksi (Suomi24) tai konnegatiivimuodoksi (KLK suomi), mitä voitaneen adpositionäkökulmasta pitää vääränä positiivisena hakutuloksena.

Lauseopin arkiston murrekorpuksessa esiintyy 112 *vasten*-adpositiota, jotka yhtä tulkinnaltaan epäselvää tapausta lukuun ottamatta ovat kaikki postpositioita. Keräämässäni aineistossa esiintyy postpositiosta seuraavanlaisia variantteja: *vasten*, *vasta*, *vasti*, *vast*, *vaste*, *vasto*^x ja *vaste*^x. On jossain määrin epäselvää, tulisiko yksittäisinä esiintyvien varianttien *vasta* (esimerkki 54) ja *vasto*^x (esimerkki 55) perusmuotoina pitää *vasten*- vai *vastaan*- ja *vastoin*-grammeja. Grammit ovat joka tapauksessa polyseemisiä ja niiden merkitysverkostot limittyvät toisiinsa jatkumonomaaisesti.

(54) *härkä ol saanus sure ja litistän jonkkus seinä vasta* (LA, Muurla)

(55) *ja panti... pann'it vett'ie ja sitä vastop pann'iivat yhtie astiaan-* (LA, Taipalsaari)

Lauseopin arkiston *vasten*-postpositiot ilmaisevat muun muassa seuraavanlaisia merkityksiä: *jotakin* (tavallisesti *sitä*) *vasten*, 'jotakin tarkoitusta varten' (esim. 56 ja 57), jonkin tukemana olemista (esim. 58 ja 59), jotakin *vasten* tukeutumista (esim. 60 ja 61) ja temporaalisesti hetken juuri ennen jotain ajankohtaa (esim. 62 ja 63).

(56) *mut sitä vaste oli oikeen semmonen tukevantekone harava* (LA, Noormarkku)

(57) *niillä oli semmosep piänet navetat sil lampaita vasten* (LA, Tammela)

(58) *mies seisoo ovipieltä vastej* (LA, Isojoki)

(59) *siin- oli noin nelijä viis pölökkyä päällä ja alla ei yhtään ollum maata vasten* (LA, Salla)

(60) *se pannah se lattea puol sin... sit tot silmäterää vaste* (LA, Iitti)

(61) *ja sitte rassilla painettii alas ruutia vaste* (LA, Pyhäjoki)

(62) *sitte olthin Kokkolasa yötä ja pyhää vasten yöllä tulthin takasi sitte sielä puolenyön seutuvilla* (LA, Veteli)

(63) *talavella Maariampäivää vaste yöllä palo rakennus kaikkinee yö syvännä* (LA, Ylivieska)

Tilastollisessa mielessä *vasten* näyttäytyy tutkimistani kohdegrammeista selvimmin postpositiolta, ja siinä missä *kohti*-grammin prepositiokäyttö näyttää yleistyneen suhteessa postpositiokäyttöön, ei vastaavaa ole *vasten*-grammin tapauksessa juuri nähtävissä. Lauseopin arkiston murrekorpus ja Suomi24-aineisto näyttävät viittaavan samaan suuntaan tutkimieni grammien keskinäisen esiintyvyyden suhteen *päin*-grammin osalta, joissa se on taajin (LA, kaikkien esiintymien määrä: *päin* 547, *vasten* 112, *kohti* 39; Suomi24, kaikkien esiintymien määrä: *päin* 901 968, *kohti* 355 991, *vasten* 152 955). KLK suomi -korpuksessa grammeista yleisin on *kohti* (KLK suomi, kaikkien esiintymien määrä: *kohti* 122 763, *päin* 95 499, *vasten* 23 951). Kahden suuremman aineistokokonaisuuden perusteella *vasten* vaikuttaisi olevan kirjoitetussa viestinnässä vähemmän käytetty kuin *kohti* ja *vasten*, joiden keskinäinen esiintyvyys lienee sidoksissa aineistotyyppeihin (sanoma- ja aikakauslehtikieli vs. vapaa verkkokeskustelu).

3.5. Itämerensuomalaisten kielten kohdegrammit

Itämerensuomalaisissa kielissä esiintyy useita erilaisia kohdegrammeja, jotka ilmaisevat eri tavoilla kiintopisteeseen kohdistuvaa liikettä tai orientaatiota. Tässä luvussa pyrin luomaan katsauksen kieliryhmän kielten grammivariantoihin ja niiden levikkiin itämerensuomen sisällä. Tarkempaan kontrastiiviseen analyysiin ei tämän tutkimuksen puitteissa ole mahdollisuutta. Perustan esitykseni etupäässä sanakirjalähteisiin. Olen kerännyt lähisukukielten kohdegrammit semanttisin perustein suomen kohdegrammien *kohti*, *päin*, *vasten* ja *vastaa*n sanakirjavastineisiin tukeutuen. Monen itämerensuomalaisen vähemmistökielen kieliopillinen kuvaus on puutteellista, eikä kieliryhmän kieliä ole juurikaan aiemmassa tutkimuksessa käsitelty kognitivistisesta näkökulmasta suomea ja viroa lukuun ottamatta.

3.5.1. Suomen kohdegrammit yleisesti

Suomessa esiintyy tutkimuksessani tarkemmin käsittelemien grammien *kohti*, *päin* ja *vasten* lisäksi muutamia muitakin kohdegrammeja. *Päin*-grammin yhteyteen tutkimuskirjallisuudessa (SSA: 462; LW: 7a, 280a) liitetty *päiten* esiintyy suomen yleiskielessä lähinnä spesifeissä yhteyksissä tavan adverbien kuten *turhanpäiten* ja *pilanpäiten* osana (KS: *päiten*), mutta sen taustalla lienee kohdegrammimaista käyttöä (ks. esimerkki 45; luku 3.5.7.). *Kohti*-grammille läheinen grammi *kohden* ilmaisee postpositiona *kohti*-grammin tapaan sekä spatiaalisia merkityksiä, kuten 'johonkin suuntaan, jonnekin päin', että distributiivisia merkityksiä (*kymmenen euroa miestä kohden*, 'mieheen'), minkä lisäksi sen yhteys läpinäkyvään kantanominiinsa *kohta* ilmenee adverbikäytön merkityksissä 'kohdassa, kohdasta, kohtaa, kohdin' (KS: *kohden*). Myös suomen murteissa esiintyvän *kohdin*-grammi ilmaisee samankaltaisia merkityksiä kuin *kohti*- ja *kohdin*-grammit, mm. '(johonkin) suuntaan, (jotakin tai jotakuta) päin, (jonkin) luokse, (jotakuta) vastaan' (SMSA: *kohdin*). *Vasten*-grammille läheiset *vastaa*n ja *vastoin* ilmaisevat joissain konteksteissa varsin samankaltaisia ilmauksia kuin *vasten*-grammi. Kielitoimiston sanakirja mukaan *vastaa*n ilmaisee: 1.) 'liikettä, kohtaamista tms. merkitsevissä ilmauksissa: edestäpäin t. vastasuunnalta kohti, päin', 2.) 'vastustamista, vastarintaa, jnk vastaista toimintaa merkitsevissä ilmauksissa', 3.) 'vastaukseksi, takaisin', 4.) 'jnk varalta, jnk estämiseksi, jltak suojaamiseksi tms.', 5.) kahden viivan, pinnan, esineen tms. väliseen kulmaan viittaavissa ilmauksissa: *kaksi toisiaan vastaa*n *kohtisuuraa tasoa*, 6.) 'jnk suunnassa, jtk kohti suuntautuvana', 7.) tavallisemmin: *vasten*, 7.a.) 'jnk nojassa, nojaan, jhk

nojallaan, nojalleen, jhk kiinni painettuna, painautuneena, puristuneena tms.', 7.b.) 'vasten' iskemistä, iskeytymistä, törmäämistä tms. merkitsevissä ilmauksissa, 7.c.) 'siten että jk jää taustaksi, on taustana jllek', 8.) (vaihto)kaupassa tms.: 'jtk korvauksena, hyvityksenä, maksuna, vakuutena tms. käyttäen', minkä lisäksi *vastaan* voi esiintyä 9.) vastakkaisten osapuolten, tulosten tms. lukumääräistä vastaavuutta merkitsevissä ilmauksissa (KS: *vastaan*). *Vastoin* on suomen *vasta*-sanueen grammeista käytöltään suppein. Se kuvaa merkityksiä 1.) ' toisin kuin jk muu, jnk vastaisesti' ja 2.) *sitä, jota, mitä vastoin*, '(kun) taas, puolestaan, sen sijaan' (KS: *vastoin*).

Suomen murteissa tavattava *pahki*-grammi on kiinnostava levikiltään suomalaisiin kielimuotoihin rajautuva erikoisuus. Sanalle on yritetty etsiä vastineita sekä suomesta että etäsukukielistä, mutta sen etymologiaa on pidettävä epäselvänä. (SSA: 286–287.) Suomen murteiden sana-arkistossa yksittäisiä tai muutamia *pahki*-esiintymiä on tallennettu lounaismurteiden pohjoisryhmän (1a), lounaismurteiden itäryhmän (1b), perihämäläismurteiden (3b), varsinaisten kaakkoismurteiden (8a), Pohjois-Karjalan murteiden (7d), Pohjois-Savon murteiden (7e), Päijät-Hämeen murteiden (7a) ja Kemijärven murteiden alueilta. Enemmän esiintymiä on Keski-Pohjanmaan murteiden (5a), Tornion murteiden (6a), Kemin murteiden (6c) ja Kainuun murteiden (7h) alueilta. Sana-arkiston esiintymämäärien perusteella selväksi *pahki*-grammin ydinalueeksi erottuu Pohjois-Pohjanmaan murteiden alue (5a). (SMSA: *pahki*). Murrealuekoodit perustuvat Suomen murteiden nykyiseen jakoon (ks. kuva 2 liitteissä), joka ei vastaa Suomen murteiden sana-arkiston alkuperäistä keruualuejakoa.

Pahki ilmaisee murteissa esimerkiksi merkityksiä 'mennä vastakkain', 'päin, että koskee' (SMSA: *pahki*, Pattijoki), 'jotakuta päin' (SMSA: *pahki*, Toholampi), 'päin, vasten' (SMSA: *pahki*, Pattijoki), '(törmätä) yhteen', *mennä pahki johonkin* 'törmätä johonkin, töytäistä jotakin' (SMSA: *pahki*, Kempele), *meni pahki hammas* 'rikki', sekä idiomaattiseen adverbilausekkeeseen *päätä pahkaa* rinnastuvassa lausekkeessa *päin pahki* merkitystä 'suin päin' (SMSA: *pahki*, Himanka). Sana-arkiston sanalipuissa esiintyy myös merkitysrinnastus murteissa esiintyvän *kopiksi*-adverbin kanssa, jonka merkitys on 'pahki, päin, yhteen; (suoraan) kohti, vastaan' (SMS: *kopiksi*). *Pahki* näyttäisi hahmottavan muuttujan ja kiintopisteen suhteen aina KONTAKTIKSI, hieman samaan tapaan kuin *vasten*-grammi. *Pahki* voi esiintyä murteissa kvasipostpositiona ja kvasiprepositiona erityisesti illatiivimuotoisen seuralaisen kanssa (*meni seinään pahki*, SMSA: *pahki*, Posio; *kävelin puuhun pahki*, SMSA: *pahki*, Haapavesi; *mie laukoin pahki saahviin*, SMSA: *pahki*, Ylitornio), erityisesti liikeverbien *mennä, kävellä, ajaa* ja *tulla* yhteydessä adverbina (*pimijäsä sitä heleposti menneepi pahki ku ei oo niitä kissansilimijä*, SMSA: *pahki*, Liminka; *opettaja ja oppilas kävelivät pahki käytävässä*, SMSA: *pahki*, Paavola; *älä nyt sentään pahki aja!*, SMSA: *pahki*, Ylivieska; *se tuli ihan*

pahki, SMSA: *pahki*, Haukipudas) sekä harvoin prepositiona (*kaks autoo men pahki toisiaa*, SMSA: *pahki*, Viipuri; *kulkipa kerran mies pimeällä tiellä hevossaassa ihan pahki hevosen häntä-päätä*, SMSA: *pahki*, Suonenjoki; *en kahtonu eteheni ja kävelin pahki isua kivijä [...]*, SMSA: *pahki*, Toholampi). *Pahki*-grammin samat muodot esiintyvät myös KLK suomi- ja Suomi24-aineistossa: kvasiprepositio (64), kvasipostpositio (65), prepositio (66), postpositio (67) ja adverbi (68).

(64) *Karautettuani pahki laitureiin saan joka kerta (muistaakseni) loistavan idean* (Suomi24 2018–2020, 2020)

(65) *Sen sijaan, että se olisi hyökännyt lähetyssaarnaajan kimppuun, juoksi se peiliin pahki, joka meni rikki* (KLK suomi 1943, Lasten ystävä)

(66) *Tämäkin oli Jumalan johto, että nimittäin mentiin pahki Kalliota* (KLK suomi 1940, Huutawan ääni)

(67) *[..] ihminen ei saa marjasangon kanssa kävellä karhua pahki ja säikäyttää karhua [...]* (Suomi24 2001–2017, 2013)

(68) *Minä ainaskin kävelen pahki jos satutaan tapaamaan* (Suomi24 2001–2017, 2005)

Pahki-grammin kaikkia esiintymiä on KLK suomi -aineistossa yhteensä 42 kappaletta, Suomi24-aineistossa 885. Lauseopin arkiston murrekorpuksessa *pahki* ei esiinny kertaakaan. Sanaa on tämänkin tiedon valossa pidettävä varsin marginaalisena kohdegrammina kirjoitetuissa kielimuodoissa varsinkin verrattuna muiden kohdegrammien frekvenssiin aineistoissa (kymmeniä ja satoja tuhansia esiintymiä) – puhutun kielen osalta kuva saattaa eritoten grammin levikin ydinalueella olla toisenlaisen.

3.5.2. Karjalan kohdegrammit

Karjalassa esiintyvät kohdegrammit ovat asultaan ja käytöltään varsin samankaltaisia kuin suomen kohdegrammit. Niihin kuuluvat *kohti*, *päin*, *vas(sen)*, *vastah* ~ *vaštah*, *vassassa* ja *otšin*.

Karjalan *kohti* esiintyy adverbina, suomen tavoin partitiivitäydennyksen saavana prepositiona ja postpositiona sekä kvasiadpositiona erityisesti illatiivimuotoisen seuralaisen kanssa. Distributiivisissa merkityksissä karjalan *kohti*-postpositio voi saada myös genetiivimuotoisen täydennyksen (*100 markkkoa lapsen kohti*, '100 markkaa lasta kohti', *funtt annettih hengen kohti*, 'funtta⁷ annettiin henkeä kohti') Se ilmaisee merkityksiä 1.) 'kohti, kohden, päin, suoraan; kohtaan' 2.) 'tasan, tasoiksi; sujut' ja 3.) 'vastapäätä, vastakkain, kohdakkain'. (KKS: *kohti*.)

Karjalassa *vasta*-nominiin palautuviin kohdegrammimuotoihin kuuluvat *vas(sen)* ja *vastah ~ vaštah* sekä *vassassa* (SSA: 416–417). *Vas(sen)* voi esiintyä adverbina tai postpositiona, muttei prepositiona, kuten suomen *vasten*, ja sen merkityksiin kuuluvat 1.a.) 'jotakin vasten, jotakin päin t. nojaten', 1.b.) 'jotakin kohti t. vastaan; jotakuta vastapäätä', 2.) 'vähän ennen jotakin ajankohtaa, jotakin ajankohtaa vasten', 3.) 'jotakin varten, jonkin vuoksi t. takia', 4.) 'jotakuta kohtaan; jollekulle' ja 5.) 'jotakin vastaan; vastoin jotakuta; jonkin vastineeksi' (KKS: *vas(en)*). Karjalan kielen sanakirja esittää samassa sana-artikkelissa muodot *vastah* (yleisenä varianttina myös *vaštah*) ja *vassassa*. Ne voivat esiin sekä adverbina että postpositiona. Muotojen merkityksiin kuuluvat I.1.) '(tulla, mennä) kohti, vastaan, vastaanottamaan t. eteen; (olla) vastassa, vastaanottamassa, vastapäätä, edessä t. tulossa', II.2.) 'vasten, päin, päälle', II.1.) 'vastineeksi, vastavuoroisesti, puolestaan', II.2.) 'vastaavasti, yhtä paljon; yhdenveroisesti; mukaisesti; verran; mukaan; vastaten', II.3.) *zakonal vastah* 'lakia vastaan', *häi om miul vastah*, '(hän on) minun vastapuolellani, vastajoukkueessa' sekä II.4.) 'vastustaminen' vastaan panemista ilmaisevissa sanaliitoissa. Sana-artikkeli ei vaikuta semantiikan kuvauksen puolesta parhaimmalla mahdollisella tavalla järjestetyltä, sillä *vassassa*-muotojen esiintyminen vaikuttaa esimerkissä rajoittuvan pelkästään merkitystyyppiin I.1. (KKS: *vassassa, vastah*.)

Karjalan *päin* voi esiintyä adverbina, postpositiona ja kvasiprepositiona paikallissijaisen nominin edellä. Tyypillisen grammikäytön lisäksi karjalan *päin* voi vepsän ja lyydin tavoin kuulua osaksi erosijan tunnusta, vaikka Karjalan kielen sanakirja kirjoittaakin muodon erilleen erosijasta, minkä lisäksi se voi ilmaista agenttia (*roado minus päi koštavui*, 'minä kustansin työn'). (KKS: *päin*.) Livvin- eli aunuksenkarjalassa *päin*-grammin etymologinen vastine esiintyy valinnaisena osana elatiivin *-späi*-päätettä, jota käytetään yleensä vain sellaisissa tapauksissa, kun joku tai jokin tulee jostakin suunnasta tai on peräisin jostain paikasta, sekä valinnaisena osana ablatiivin *-lpäi*-päätettä. Livvinkarjalassa inessiivi- ja elatiivisija sekä adessiivi- ja ablatiivisija ovat langennet morfologisesti yhteen, ja *-späi*- ja *-lpäi*-elementtien tehtävä on erottaa sijoja tapauksissa, joissa olo- tai erosijaisuus

⁷ Painomitta, 'naula (410g)' (KKS: *funtta*)

ei käy lauseyhteydestä ilmi. Päätteiden esiintymistä koskee rajoitus, jonka mukaan ne voivat liittyä ainoastaan substantiiveihin. (Pyöli 2011: 32, 42, 45.)

Karjalan *otšin* voi karjalan kielen sanakirjan mukaan ilmaista adverbien tai postposition tavoin tulosijan ohella, toisin sanoen kvasiadpositiona, seuraavanlaisia merkityksiä: 1.) 'asento tai sijainti', 1.a.) 'kasvot jotakin tai jotakuta kohden', 1.b.) '(rakennuksen) pääty, etupuoli jotakin kohden', 1.c.) luonnonpaikkojen sijainnista: 'kohden' 2.) 'liike jotakin kohden, johonkin suuntaan'. Grammi vaikuttaa karjalan mm. 'otsaa' tai 'rakennuksen päädyn edustaa; rakennuksen päätyseinää' merkitsevän *ottša*-nominin monikon instruktiivin läpinäkyvältä kieliopillistumalta, ja sen kieliopillistumiskehitys nominista kohdegrammiksi lienee edennyt samaan tapaan kuin suomen *päin*-grammin kieliopillistuminen. Myös virossa esiintyy etymologisesti samanlähäinen grammi *otsa*, jonka merkitys on mm. 'jonkin päälle; jonkun luokse, jonkun lähelle'. (KKS: *ottša*; EKSS: *otsa*; ETY: *ots*.)

3.5.3. Lyydin kohdegrammit

Lyydissä esiintyvät kohdegrammit *kohti*, *koht'in* ~ *kohtin*, *piäi* ~ *pjäi* ~ *p'äi* ~ *piä* ~ *piei* ~ (*pjei*) ~ *pī* ~ *piei* ~ *päi* ja *vaste* ~ *vaste* ~ *vaste* ~ *vaste* ~ *vastē* ~ *vastē* (LM: 144b; 316b; 477b). Lyydiläismurteiden sanakirja ei kuvaa grammien käyttöä kovinkaan tarkasti, eikä kielen adpositioista ole saatavilla kattavia kuvauksia. Kuten vepsässä ja aunuksenkarjalassa, vaikuttaisi lyydin suomen *päin*-postposition etymologinen vastine kehittyneen epäitsenäiseksi osaksi ero- ja tulosijojen tunnuksia, mitä Kettunen pitää suoranaaisena vepsäläisyytenä (Kettunen 1960: 18, 46; Grünthal 2003: luku 5.)

3.5.4. Vepsän kohdegrammit

Vepsän kohdegrammeista itsenäisenä kieliopillisena sanana esiintyvät ainoastaan *vasta*-sanueeseen kuuluvat *vaste*, *vast* 'vasten', *vastā*, *vastha* (VV: *vaste*; *vast*; *vastā*; *vastha*). Suomen *päin*-grammia vastaava elementti on kieliopillistunut vepsässä osaksi *-späi*-elatiivin (*kündled jokstas silmaspäi*, 'kyyneleet juoksevat silmästä', *vezi tilkub vädraspai*, 'vesi tippuu ämpäristä'), ablatiivin (*kaskeupäi*

tuloba redukhiš sobiiš, heinaupäi selktembahkoišiiš, 'kaskelta tulevat likaisissa vaatteissa, heinätöissä puhtaammissa', *čuklahtan kivelpäi vedehe*, 'pulahdan kiveltä veteen') ja egressiivin (*tsar ii käskend lähтта kuume nedalid tütrennoupäi*, 'tsaari kielsi lähtemästä kolmeen viikkoon tyttären luota', *sigapäi hänen vel'l' oli tulnu mugažno voinha dedazennupäi*, 'ja sieltä hänen veljensä oli samoin tullut sotaan, setänsä luota') tunnusta. (Grünthal 2015: 77, 85, 88.) Erosijaisten merkitysten lisäksi *päin*-grammin kieliopillistumiskehitys on vepsässä johtanut myös latiiviseen, suuntaa ilmaisevana vahvikkeena toimivaan *-hVpäi*-elementtiin (*ehthapää tüništub*, 'iltaa kohti tyyntyy', *kaccub tiihepäi*, 'katsoo teihin päin'), joka ei ole osa mitään paikallissijasarjaa (Grünthal 2015: 100).

3.5.5. Vatjan kohdegrammit

Vatjan kohdegrammeihin kuuluvat *päi*, *päitez*, *poolõõ*, *vassaa*, *vassõõ* ja *vasoo* (VOT: *päi*; *päitez*; *poolõõ*; *vassaa*; *vassõõ*; *vasoo*) on suomen ja inkeröisen tavoin itämerensuomalainen kieli, jossa *päin*-grammin etymologinen vastine *päi* voi esiintyä itsenäisenä kieliopillisena elementtinä. Vatjan *päi* (murrevarianttina myös *päin*) vaikuttaisi kuvaavan suomen *päin*-muodon tapaan spatiaalista suuntaisuutta prepositiona (*päi rantaa*, 'rantaa kohti, rantaa päin'), mutta sen postpositiokäyttö kuvaa enemmän tapaa tai aikaa (*kõikkiit päi*, 'joka suhteessa', *ette päi*, 'vastaisuudessa, tulevaisuudessa') (VOT: *päi*). Sen sijaan suomen *päiten*-muotoon rinnastuvalla *päitez*-positiolla esiintyy yksinomaan spatiaalista käyttöä. Se ilmaisee merkityksiä 'suoraan jotakuta tai jotakin kohti' ja 'jotakuta tai jotakin päin, jotakuta tai jotakin vasten': *koira johsi minnuusõõ päitez*, 'koira juoksi suoraan minua kohti', *meni laitjuo katušii päitez*, 'reki meni latoa päin'. (VOT: *päitez*.)

Vatjan *poolõõ*-grammi (Kukkosin murteessa *poolee* tai *poole*) on läheistä sukua viron *poole*-grammille, mutta siitä poiketen ja kohdegrammeille tyypilliseen tapaan *poolõõ* valitsee täydennyksekseen partitiivin. *Poolõõ* näyttäisi esiintyvän vatjassa enimmäkseen postpositiona. Grammi ilmaisee sekä spatiaalisia että temporaalisia 'kohti'-tyyppisiä merkityksiä. Kiinnostavina mainintoina sanakirja esittelee muodot *kuras poolõõ* 'vasemmalle' ja *õikõas poolõõ* 'oikealle', joiden paikallissijainen seuralainen näyttäisi viittaavan *poolõõ*-muodon mahdollisuuteen toimia postposition lisäksi adverbina tai kvasiadpositiona. (VOT: *poolõõ*.)

Vatjan **vasta*-lähtöiset kohdegrammit *vassaa*, *vassõõ* ja *vasoo* muodostavat merkitykseltään kirjavan joukon. Selkeimmin niistä pelkkää spatiaalista kontaktia ilmaisee pre- ja postpositiona esiintyvä *vassõõ* (VOT: *vassõõ*). *Vassaa* ilmaisee adverbina merkitystä 'vastaan', pre- ja postpositiona

merkitystä 'vasten', postpositiona myös 'asemesta, edestä' ja prepositiona temporaalisissa ilmauksissa 'vasten (jotain ajankohtaa') (VOT: *vassaa*). *Vasoo* voi samoin ilmaista sekä postpositiona että prepositiona temporaalista merkitystä 'ennen', postpositiona ja prepositiona dynaamisen spatiaalista merkitystä 'vasten', postpositiona staattisemman spatiaalista merkitystä 'vasten' sekä postpositiona merkitystä 'asemesta, edestä' (VOT: *vasoo*). Grammien kuvaamisessa merkityksissä vaikuttaisi äkkiseltään olevan paljon päällekkäisyyttä. Kuten virossa, olisi vatjan *vasta*-grammien keskinäinen vertailu ja kuvaaminen kiinnostava tutkimuskysymys.

3.5.6. Inkeröisen kohdegrammit

Inkeröisessä esiintyvät kohdegrammit *päin*, *päi* 'päin', *vast* 'vasten', *vastä* 'vastaan', *vasse*, *vassen*, *vassek*, *vaz* 'vasten', *vassoïn* 'vasten'. Inkeröisen *päin* voi suomen tavoin esiintyä adverbina, prepositiona, postpositiona tai kvasiadpositiona. *Vasse*- ja *vassoïn*-muodot eroavat käytöltään siinä, että *vasse*-grammi voi toimia sekä pre- että postpositiona, *vassoïn* ainoastaan prepositiona. Suomen *kohti*-grammin etymologinen vastine *kohti*-adverbi tavataan myös inkeröisessä, mutta sen merkitys 'suoraan' ei täysin vastaa kohdegrammin suuntaista merkitystä. (Nirvi 1971: 183, 645; SSA: 416–417.)

3.5.7. Viron kohdegrammit

Viron kohdegrammeihin kuuluvat *vastu*, *poole*, *pihta* ja mahdollisesti *suunas*. *Suunas*-sanana merkitys vastaa toisaalta suomen merkityksiä 'kohti, kohden, päin', toisaalta merkitystä 'suuntaan' (VSS: *suund*). *Suunas* on 'suuntaa' merkitsevän *suund*-sanana läpinäkyvä yksikön inessiivi. Sana on varsin tuore kirjakielinen laina suomesta (ETY: *suund*). Jos sana mielletään kohdeadpositioksi, on sen ottama genetiivimuotoinen täydennys kohdegrammeille epätyypillinen, mikä tosin on laita myös *poole*-grammin kohdalla. Viro–suomi-sanakirjan antama suuntainen, kohdentava merkitys 'juoksin siltaa kohti' lauseessa *jooksin silla suunas* on kuitenkin hankala johtaa olosijasta. Preskriptiivisissä kuvauksissa *suunas*-muodon adpositiomaista käyttöä pidetään vältettävänä (ÕS: *suund*), eikä muoto esiinny esimerkiksi viron kielen selittävässä sanakirjassa. Viron kieltä koskeva kompetenssini ei riitä

tyhjentävästi arvioimaan *suunas*-muodon kieliopillistuneisuuden astetta, mutta otaksun, ettei se toistaiseksi kuulu vakiintuneesti viron kohdegrammien joukkoon.

Viron *vastu* edustaa merkitykseltään kaikkia suomen *vasta*-sanueen grammien merkityksiä. Se on virossa eräänlainen yleiskohdegrammi, jonka merkityskirjo on runsas. *Vastu* voi edustaa muun muassa seuraavanlaisia merkityksiä: 1.a.) johonkin suuntaan liikkumisen tai jossain sijaitsemisen yhteydessä 'vastaan, vasten, kohden, kohti', 1.b.) jonkin liikkeen suhteen vastakkaista liikettä kuvaavissa ilmauksissa 'vastaan', 1.c.) '(mennä jotakuta) vastaan'. 1.d.) 'vastapäätä', 1.e.) suuntainen merkitys katsomista ilmaisevien verbien yhteydessä, 1.f.) toiminnan kohteen ilmaiseminen eräiden verbien yhteydessä, 2.a.) kontaktia kuvaava 'vasten', 2.b.) kohde lyömiseen tai lyödyksi tulemiseen viittaavissa verbeissä, 2.c.) 'välittömästi ennen jotakin (ajankohtaa)', 3.a.) jonkin vastustamista tai vastaan olemista kuvaavissa ilmauksissa 'vastaan; vasten', 3.b.) jonkin välttäminen tai poistaminen, 4.a.) vertauksissa, reagoitina johonkin: 'jonkin vastapainona, vastakaikuna tms.; vuorostaan, puolestaan', 4.b.) arvon ilmaiseminen, 'arvosta' ja 4.c.) peilautumiseen ja heijastumiseen liittyvissä ilmauksissa 'vastaan' (VSS: *vastu*). *Vastu* vaikuttaa siinä määrin polyseemiseltä grammilta, että sen merkitysverkoston perusteelliselle kartoittamiselle olisi tulevassa tutkimuksessa tarve.

Poole-grammi on etymologisesti samaa juurta kuin suomen *puoli*. Suomessa esiintyy lähimerkityksinen grammi *puoleen*, joka predikoi likimääräistä suuntaisuutta *luo(kse)*-grammin tapaan. Oman arvioni mukaan *puoleen* vaikuttaisi postpositiona suosivan elollistarkotteisia, jopa ihmistarkotteisia täydennyksiä. Viron *poole*-grammia ei kuitenkaan vaikuttaisi koskevan tällainen rajoite. Se esiintyy genetiivitäydennyksen kanssa merkityksissä: I.1.) 'suunas, sm. suuntaan', I.2.) 'kellegi juurde, sm. jonkun luo', I.3.) kasut. ajalise suuna väljendamisel, sm. käytetään ajallisen suunnan ilmaisemisessa, I.4.) kasut. pöördumise adressaadi väljendamisel, sm. käytetään ilmaisemaan sitä, jonka puoleen käännytään, I.5.) kasut. kellegi v. millegi toetamise v. pooldamise väljendamisel; ka: 'puolele', sm. käytetään jonkun tai jonkin tukemisen tai puoltamisen ilmaisemisessa, myös: 'puolelle', adverbina *poole* II.) osutab suunamist, suundumist, kulgemista sm. osoittaa suuntaamista, suuntautumista, kulkemista II.a.) kohta, paika sm. paikkaan, sijaintiin II.b.) suunda, külge sm. suuntaan, puolelle, II.c.) esineb prepositsioonilisis sõnaühendis sm. esiintyy prepositiivisissa sanaliitoissa (EKSS: *poole*). Spatiaalisissa merkityksissä *poole* muistuttanee suomen kohdegrammeista eniten *kohti*-grammia. Näiden merkitysten lisäksi *poole* liittyy mm. sellaisiin suunta-adverbeihin kuin *allapoole* 'alaspäin', *ettepoole* 'eteenpäin', *sissepoole* 'sisäänpäin' ja *väljapoole* 'ulospäin'.

Eesti etimologiasõnaraamat arvelee *pihta*-grammin taustaksi 'vyötäröä', 'uumaa', 'ristiselkää' tai 'olkapäiden väliä' merkitsevän *piht*-sanana illatiivi- tai partitiivimuodon kieliopillistumaa (ETY:

pihta; EKSS: *piht*). *Pihta*-muodon merkityksessä keskeistä on muuttujan ja kiintopisteen välisen suhteen hahmottaminen kontaktina. Sen genetiivitäydennyksiset postpositiivimuodot ovat seuraavanlaisia: 1.) '(puutudes) vastu, sm. (koskettaen) vasten', 2.) 'suunas, sihis (hrl. tabamise eesmärgil), sm. suuntaan (tavallisesti osumistarkoituksessa)', 3.) esineb kirumisvormelites, sm. esiintyy kiroilufraaseissa 4.) KÕNEK 'millestki (hrl. mingist ajast) alates, saadik, peale,' sm. puhekielisesti 'jostain (tavallisesti ajankohdasta) lähtien, asti'. Adverbina *pihta* kuvaa 'tabamist, märkiminekut (löömisel, tulistamisel, viskamisel jne.)', eli 'osumista' lyömisestä, heittämisestä, ampumisesta jne. puhuttaessa. (EKSS: *pihta*.)

Olemassa olevat etymologiset sanakirjat eivät esitä suomen *päin*-grammille etymologisia vastineita virosta. Sen sijaan lähimerkityksistä *päiten*-grammia saattaa vastata viron *pidi*-grammi, jonka ilmaisemiin merkityksiin kuuluvat 1.) 'myöten; pitkin', 2.) 'jollakin alueella, jossakin tilassa; samanlaisissa paikoissa tai samankaltaisilla henkilöillä', 3.) 'viittaaminen kehon tai esineen osaan, josta pidetään kiinni tai josta ollaan jossakin kiinni; jostakin osasta jonkin sisään, sisällä tai jotakin koskettaen' ja 4.) 'jonkin tapahtumisen tavan ilmaiseminen' (VSS: *pidi*). Viron kielen etymologinen sanakirja esittää *pidi*-muodon yhteydessä suomen *pitää*-verbin etymologisen vastineen *pidama* (ETY: *pidi*; *pidama*). Kuitenkin Lauri Kettusen liivin kielen sanakirja esittää varauksellisen arvelun suomen *päiten*- ja *päin*-sanojen yhteydestä viron *pidi*-sanaan (LW: 7a; 280a). Albert Saareste esittää ensimmäistä osittain säilynyttä vironkielistä kirjaa, Simon Wandratin ja Johann Koellin⁸ luterilaista katekismusta vuodelta 1535 käsittelevässä tutkimuksessaan (1930: 9) katekismuksessa *pidi*-sanaa edustavan muodon *-pätte*, jonka yhteyteen hän Kettusen tapaan rinnastaa myös liivin sanan *pe`d`d`i* ja viron Kodaveren murteen sanan (*nurjo*)*pätte*, Jõhvin ja Vaivarvan murteen sanan (*takur*)*pitte*, Jõhvin muodot *-pite* ja *-piti*, muiden murteiden muodot *-pidi*, *-bidi* sekä ä:lliset variantit *-päidi* ja *-pāde*. Viron murteiden sanakirja esittelee myös suomen *päiten*-muotoa äänteellisesti muistuttavia vastineita (Nõorootsin murteen *edespäedi*, Kuusalun murteen *edes`päidi*) yleisviron sanan *edaspidi* 'etuperin, menosuuntaan' vastinetta kuvaavassa sana-artikkelissa (VSS: *edaspidi*; EMS: *edes|päidi*).

3.5.8. Eteläviron kohdegrammit

Eteläviron kohdegrammeihin kuuluvat pohjoisviron tapaan ainakin *vasta*, *poolõ* ja *pihta*. *Vasta* esiintyy postpositiona, prepositiona ja adverbina partitiivimuotoisen täydennyksen kanssa ja ilmaisee

⁸ Nimien kirjoitusasu Osmo Ikolan (1982: 97)

samantyyppisiä merkityksiä kuin pohjoisviron *vastu*: 1.) kohdakkain olemista, 2.) suoraa kontaktia, 3.) liikkumista johonkin suuntaan, 4.) vastenmielisyyttä tai vastaan panemista, 5.) välttämistä, torjumista, jotain vastaan lääkitsemistä, 6.) vastaanottamista, 7.) 'välittömästi ennen (ajankohtaa)', 8.) vertailukohtaa vertailussa, 9.) jonkun puoleen kääntymistä ja 10.) syytä (VMSS: 845). *Poolõ* esiintyy pohjoisviron tavoin genetiivimuotoisen seuralaisen kanssa postpositiona ja ilmaisee merkityksiä: 1.) 'suuntaan', 2.) 'jonkun luokse', 3.) yhdessä allatiivimuotoisen adjektiivin, pronominin tai numeraalin kanssa sijaintia 4.) ajallista suuntaa ja 5.) jonkun puoleen kääntymistä (VMSS: 555). Myös *pihta* näyttäisi toimivan etelävirossa varsin samoin kuin pohjoisvirossa. (EMS: *pihta*.) Viron ja eteläviron puhuma-alueet sijaitsevat toistensa välittömässä läheisyydessä ja lomittain, mikä osaltaan selittänee kohdegrammienkin samankaltaisuutta. Etelävirosta on olemassa moderneja kielioppikuvauksia varsin niukasti, ja kuten monen muun itämerensuomalaisen kielen tapauksessa, postpositioiden kuvauksessa vallitsee tutkimuksellinen aukko.

3.5.9. Liivin kohdegrammit

Liivin kohdegrammeihin kuuluvat grammit *vaštā*, *vašt*, joille Kettusen sanakirja (LW, 1938) antaa suuntaiset merkitykset 'entgegen, gegenüber' ja toisaalta likimääräiset merkitykset 'ungefähr, annähernd', *pe`d'd'i*-grammi (itäliivissä *pēb'*, *pēd'ih*, *pēd'âh*, *pejd'i* ja *pēh*), jonka merkitys 'bezeichnet die Richtung wohin' rinnastuu suomen grammiin *päin* ja viron grammiin *poole*.

(69) *ta lekš kùqlkka pe`d'd'i*, 'hän lähti Kuolkan suuntaan' (LW: 280a)

(70) *alà no`i mi`n vaštâ*, 'älä nojaa minua vasten' (LW: 250b)

(71) *ta tigiz vaštâ mōdâ* 'hän tukeutui vasten maata' (LW: 420a)

(72) *vaštâ päyvâ*, 'vasten aurinkoa' (LW: 326a, 326b)

Kuten esitin viron kohdegrammeja käsittelevässä luvussa 3.5.7., Kettunen (LW: 280a) arvelee *pe`d'd'i*-muodon taustaksi **päidi(in)*-muotoa, jonka yhteydessä hän esittää vertailun suomen *päin*-instruktiiviin ja toisaalla (LW: 7a) myös muotoon *päiten* ja viron muotoon *pidi* 'pitkin, myöten'.

4. PÄÄTELMÄT

Tutkimuksessani käsittelemieni kohdegrammien *kohti*, *päin* ja *vasten* adpositiokäytön ytimeen kuuluu atemporaalisten relaatioiden ja niihin liittyvien suuntien, vektoreiden, kuvaaminen. Tyypillisimmillään kohdegrammien kuvaamat merkitykset ilmaisevat kiintopisteeseen kohdistuvaa liikettä tai orientaatiota fyysisessä tilassa. Spatiaalisten peruserkitysten metaforisten laajentumien joukko on kuitenkin varsin kirjava.

Kohdegrammit hahmottavat prototyypisesti predikaation korosteisimman muuttujan ja kiintopisteen välille relaation, jossa muuttujan liike konstruoi skemaattisen liikevektorin. Vertailtaessa kohdegrammien ilmaisemia vektoreita väylätyypeihin voidaan havaita ainakin seuraavanlaisia rinnasteisia vektorityyppejä: siirtymäväylään vertautuva siirtymävektori, jossa konkreettinen muuttuja etenee spatiaalisessa tilassa konkreettisen kiintopisteen suuntaan tavoittamatta sitä (*kohti*, joskus *päin*) tai tavoittaen sen ja pääntyen kiintopisteen kanssa kontaktiin (*vasten*, joskus *päin*), esiintymisväylään vertautuva objektiivisesti staattinen asento- tai orientaatiovektori, jolla muuttuja sijaitsee kiintopisteen suuntaisesti tai siihen kohdistuneena vektorilla, sekä prosessiväylään vertautuva fiktiivistä liikettä kuvaava prosessivektori, jossa predikaation ensisijainen muuttuja sekä sijaitsee vektorilla suuntaisesti orientoituneena, kuten asentovektorin tapauksessa, että osallistuu vektorilla tapahtuvaan prosessiin. *Kohti*-grammin kuvaamien predikaatioiden joukossa esiintyy aineistossani myös esimerkki siirtymä- ja prosessivektorin yhteen liittävästä käsitteistyksestä. Erityisesti fiktiivistä liikettä kuvaavat vektorit ovat moninaisia, enkä katso tutkimukseni kuvaavan niiden alatyyppejä ja erikoistapauksia tyhjentävästi. Aineistossani fiktiivisen liikkeen ilmauksissa esiintyy esimerkiksi kanonisen fiktiivisen liikkeen ilmauksia ja virtaamisen kategorian alatyyppejä, kuten visuaalinen polku, osoittava polku ja säteilypolku. Väylä- ja vektoriskeemojen välinen eronteko kaipaa lisäselvitystä, ja erityisesti *kohti*-grammin konstruoimien suuntien kuvauksen kannalta mielenkiintoiseksi ongelmaksi muodostuvat tapaukset, joissa predikaatioon liittyvän verbin kuvaama liike on epäsuoraa.

Käsittelemäni grammit vaikuttavat tutkimushypoteesini mukaisesti muodostavan adpositiokäytössään jatkumon ns. kontaktihakuisuuden suhteen: *kohti*-adposition hahmottama relaatio muuttujan ja kiintopisteen välillä ei ole milloinkaan KONTAKTI, jossa muuttuja ja kiintopiste koskettavat toisiaan, *päin*-adpositio voi joko kuvata kontaktia tai ainoastaan kiintopisteeseen suuntautumista verbin semantiikasta riippuen, ja *vasten*-adposition tapauksessa muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio on aina KONTAKTI. *Kohti*-grammin kuvaamille suuntien

käsitteistyksille on tyypillistä se, etteivät ne koskaan ulotu kiintopisteeseen saakka. Niissä muuttujan ja kiintopisteen välinen suhde hahmottuu SEPARAATIOKSI tai ASSOSIAATIOKSI. *Kohti*-grammin kuvaamat vektorit ovat lähtökohtaisesti kummastakin päästä rajaamattomia. *Päin*-grammi kykenee kuvaamaan sekä terminatiivisia kohdevektoreita, jotka päätyvät kontaktiin kiintopisteen kanssa, että *kohti*-grammin tavoin loppupäästään rajaamattomia vektoreita. Käsitteistykseen liittyvät verbin semantiikalla ja muulla ilmauksen kokonaispredikaatioon liittyvällä semanttisella aineksella on suuri merkitys muuttujan ja kiintopisteen välisen relaation tulkinnassa. *Vasten*-grammin kuvaamat vektorit ovat lähtökohtaisesti alkupäistään avoimia mutta loppupäistään aina rajattuja. Grammin edustama predikaatti esittää kiintopisteen skemaattisena pintana, jonka suhde muuttujaan on kontakti, tuki tai vastus. Tässä suhteessa *vasten*-grammi eroaa sekä *kohti*- että *päin*-grammista, joiden predikaatioihin liittyvät kiintopisteet ovat skemaattiselta hahmoltaan pistemäisempiä. Alustavien havaintojeni mukaan *kohti*-, *päin*- ja *vasten*-grammien kontaktihakuisuus näyttäisi heijastuvan myös niiden saamien skalaaristen määritteiden kuvaaman relaation skalaarisuuden luonteeseen. Kiinnostavana alustavana tilastohavaintona tutkimusaineistostani nousee esiin myös se, etteivät kohdeadpositiot näyttäisi ryhmänä esiintyvän pääosin prepositioina, toisin kuin on yleisen käsityksen mukaisesti partitiivitäydennyksen saaville adpositioille tyypillistä.

Itämerensuomen kohdegrammit muodostavat levikiltään epäyhtenäisen joukon, jonka jäsenet yleisesti ottaen kuvaavat ilmeisen samantyyppisiä merkityssuhteita. Koko itämerensuomalaiselle kielialueelle yhteisiin kohdegrammeihin kuuluvat ainoastaan etymologisesti *vasta*-sanueen yhteyteen kuuluvat kohdegrammit, joihin suomessa kuuluvat *vasten*, *vastaan* ja *vastoin*. Sanue on muodoiltaan rikas ja eri kielten eri grammat osoittavat erikoistumisen merkkejä. Pohjoisimpiin kielimuotoihin rajoittuvat sekä vanhastaan osassa suomen murteita esiintyvä *pahki*, jonka semantiikka ja toisaalta levikki on aikaisemman tutkimuksen osalta pitkälti kuvaamaton, että suomessa ja karjalassa tavattava *kohti*.

Suomen *päin*-grammin etymologiset vastineet esiintyvät itsenäisenä kieliopillisena elementtinä suomalaisissa, karjalaisissa vatjalaisissa ja inkeröisen kielimuodoissa. Itäisessä itämerensuomessa, osassa karjalaa, lyydissä ja vahvimmin vepsässä grammin kieliopillistuminen on kulkenut muodollisesti suffiksaaliseen suuntaan, ja sen merkitystehtävät ovat erikoistuneet niin tulosijaisten kuin erosijaistenkin merkitysten ilmaisemiseen. *Päin*-grammille ei esiinny varmoja vastineita eteläisessä itämerensuomessa, mutta sille läheisen *päiten*-grammin etymologisia vastineita on mahdollisesti löydettävissä virosta, etelävirosta ja liivistä.

Suomessa esiintymättömiin itämerensuomalaisiin kohdegrammeihin kuuluvat muun muassa viron *pihta* ja *poole*, jota vastaa vatjan *poolõõ*, sekä karjalan *otšin*, jolle en itämerensuomalaisten kielten

kuvauksista onnistunut löytämään samanmerkityksisiä vastineita. Erityisesti viron kohdegrammien ja niiden merkityskirjon kartoittaminen osoittautui hankalaksi tehtäväksi pelkkien sanakirjojen merkityskuvausten perusteella arvioiden, ja yleisesitysten puuttuessa niiden kattava kuvaus jää tulevan tutkimuksen tehtäväksi. Itämerensuomalaisen kieliryhmän tapaisen läheisistä, mutta kuitenkin toisistaan selvästi poikkeavista kielimuodoista koostuvan joukon eri kielimuotojen semantiikan vertailu on yleisestikin ottaen haastavaa, sillä äidinkielen kielienpuhujan kielitaitoa vastaava kompetenssi muodostuu sitä välttämättömämmäksi, mitä tarkemmaksi kieliopillinen ja erityisesti semanttinen kuvaus muodostuu. Tutkimusta vaikeuttaa entisestään se, että itämerensuomalaisten vähemmistökielten puhujia on varsin vähän, eikä heidän tavoittamisensa kielenoppaiksi ole kovinkaan helppoa.

5. LOPUKSI

Olen tutkimuksessani kartoittanut laadullisella ja kognitivistisella tutkimusotteella kolmen suomen kielen kohdegrammin adpositiokäyttöä sekä kartoittanut katsauksenomaisesti eri itämerensuomalaisissa kielissä esiintyviä kohdegrammeja. Suomen ja itämerensuomen suuntaa, suuntaisuutta ja kohdetta ilmaisevat direktionaaliset kohdegrammit muodostavat aiemmin laajemman semanttisen ja kieliopillisen tarkastelun ulkopuolelle jääneen grammiryhmän, jonka tarkastelu tarjoaa mielenkiintoista tietoa tilallisten suhteiden kielellisestä ilmaisemisesta ja käsitteistämisestä. Pienempiä itämerensuomalaisia ja uralilaisia vähemmistökieliä on tarkasteltu toistaiseksi varsin vähän kognitivistisesta näkökulmasta, mikä on toisaalta ymmärrettävää, sillä hienovarainen merkityslähtöinen kieliopin tutkimus vaatii kielen syvällistä tuntemusta, ja pienessä puhujajoukossa on kielentutkimukseen orientoituneita luonnollisesti vielä vähemmän. Uralilaisten kielten tilan käsitteistämisen ja kielellisen jäsentämisen keinot ovat monipuolisia, ja niiden laajempi tarkastelu voi tarjota uutta tietoa sekä kielistä itsestään että tilan käsitteistämisen kieliopista yleisesti. Oma työni ei varsinaisesti kuulu kieliopillistumistutkimuksen piiriin, mutta jo kohdegrammien kehityksen pinnallinen tarkastelu antaa esimerkiksi vepsän ja lyydin suffiksoitumiskehityksen muodossa vihjeitä siitä, että itämerensuomalaiset kielet tarjoavat monipuolisen lingvistisen tarkastelunäkökulman erityisesti dynaamisten suuntien ilmaisukeinojen muodostumiseen ja kehitykseen. Tutkimukseni rajaus myös jättää ulkopuolelle monen suomen ja suomen lähisukukielen grammin tarkemman kuvauksen. Niin ollen sitä voi pitää pintaraapaisuna käsittelemäänsä aiheeseen, joskin katson onnistuneeni tutkimaan aihetta työni kannalta riittävän laajasti.

Jatkotutkimuksen kannalta kohdegrammeihin liittyviä erityiskysymyksiä ja tutkimusaiheita voisi olla esimerkiksi adpositioiden, kvasiadpositioiden ja adverbien työnjaon ja toisaalta adpositioiden prepositio- ja postpositiokäyttöjen mahdollisten erojen systemaattinen selvittely. Kiinnostavaa olisi myös tarkastella erilaisten verbien ja kohdegrammien yhteisesiintymistä ja niiden esiintymisen rajoituksia. Itämerensuomalaisen kielialueen koko laajuudeltaan kattavalle adpositioiden kuvaukselle olisi tarve, vaikka toisaalta monen kielen tapauksessa perustavanlaatuiset kieliopitkin ovat puutteellisia tai niitä ole. Siksi niiden kielioppikuvausten luomisen, päivittämisen ja laajentamisen tulisi nähdäkseni olla tulevan fennistisen ja fennougristisen tutkimuksen keskeisiä tavoitteita.

LÄHTEET JA LYHENTEET

Aineslähteet

KLK suomi = Kansalliskirjasto 2011. *Kansalliskirjaston sanoma- ja aikakauslehtikokoelman suomenkielinen osakorpus, Kielipankki-versio* [tekstikorpus]. Kielipankki. Saatavissa: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2016050302>

LA = Turun yliopisto, kieli- ja käännöstieteiden laitos, & Kotimaisten kielten keskus (1985). Lauseopin arkiston murrekorpuksen Helsinki-Korp-versio [tekstikorpus]. Kielipankki. Saatavissa: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2016040702>

SMSA = Suomen murteiden sana-arkisto. Pääkokoelma. Kotus, Helsinki.

Suomi24 2001–2017 = Aller Media Oy 2019. Suomi24 virkkeet -korpus 2001–2017, Korp-versio 1.2 [tekstikorpus]. Kielipankki. Saatavissa: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2020021803>

Suomi24 2018–2020 = City Digital Group 2021. Suomi24 virkkeet -korpus 2018–2020, Korp-versio [tekstikorpus]. Kielipankki. Saatavissa: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2021101521>

VV = Vepsän verkkosanasto [2007]/ Lauri Kettusen vepsän sanasto [sanasto]. Kotimaisten kielten keskus. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/sanat/vepsa/index.php>

Muut lähteet

Alhoniemi, Alho 1978. Suomen kielen terminatiiveista. *Rakenteita. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6, s. 188–206. Turun yliopisto, Turku.

Anhava, Jaakko 1998. *Maailman kielet ja kielikunnat*. Gaudeamus, Tampere.

Bergen, Benjamin K. – Chang, Nancy 2005. Embodied construction grammar in simulation-based language understanding. *Construction Grammar: Cognitive Grounding and Theoretical Extensions*, s. 147–190. Toim. Jan-Ola Östman ja Mirjam Fried. John Benjamins, Amsterdam.

Bohnemeyer, Jürgen 2003. The Unique Vector Constraint: The Impact of Directions Changes on the Linguistic Segmentation of Motion Events. *Representing Direction in Language and Space*, s. 86–110. Toim. Emile van der Zee ja Jon Slack. Oxford University Press, Oxford.

Croft, William 2001. *Radical Construction Grammar: Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford University Press, Oxford.

Cuyckens, Hubert 1995. Family resemblance in the Dutch spatial prepositions *door* and *langs*. *Cognitive Linguistics* 2/3 (6), s. 183–208.

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ekss/>. Haettu: 15.4.2023.

EMS = Eesti murrete sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ems/>. Haettu: 21.4.2023.

- Erkkilä, Riku 2019. *Ersän illatiivin ja latiivin merkitykset*. Pro gradu -tutkielma. Suomalais-ugrilainen kielentutkimus, Helsingin yliopisto.
- 2021. Ersän prolatiivin merkitykset. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja*, 2021 (98), s. 67–111.
- ETY = Eesti etümoloogiasõnaraamat. <https://www.eki.ee/dict/ety>. Haettu: 24.2.2023.
- Evans, Vyvyan – Green, Melanie 2006. *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Edinburgh University Press Ltd, Edinburgh.
- Fillmore, Charles J. – Kay, Paul – O’Connor, Mary Catherine 1988. Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: The case of let alone. *Language* 64, s. 501–538. Viitattu: 20.1.2020. Saatavissa: <http://user.phil-fak.uni-duesseldorf.de/~filip/fillmore+88.pdf>
- Goldberg, Adele 1995. *A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. University of Chicago Press, Chicago.
- Grünthal, Riho 2003. *Finnic adpositions and cases in change*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 244. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- 2004. Itämerensuomalaisten kielten erilaisuus ja samuus. Väitöksenalkajaisesitys Helsingin yliopistossa 17. joulukuuta 2003. *Virittäjä* 108, s. 102–105.
- 2005. Miksi itämerensuomessa on prepositioita? *Virittäjä* 109, s. 28–51.
- 2015. *Vepsän kielioppi*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisien kielten opintoja varten XVII. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Hagège, Claude 2010. *Adpositions. Oxford Studies in Typology and Linguistic Theory*. Oxford University Press, Oxford.
- Hamunen, Markus – Huomo, Tuomas 2020. Kielitaju kielentutkijan työkaluna. *Kielentutkimuksen menetelmiä I-IV*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1457, s. 199–239. SKS, Helsinki.
- Heine, Bernd – Claudi, Ulrike – Hünnemeyer, Friederike 1991. *Grammaticalization: A Conceptual Framework*. Chicago University Press, Chicago.
- Huhtala, Atte 2017. *Päin-adposition semantiikkaa*. Kandidaatintutkielma. Kieli- ja käännöstieteiden laitos, Turun yliopisto.
- Huomo, Tuomas 2010. Suomen väyläadpositioiden prepositio- ja postpositiokäyttöjen merkityseroista. *Virittäjä* 114, s. 531–561.
- 2013a. Kaiken edellä on nainen. Suomen dynaamisten akseligrammien järjestelmä ja sen käyttö paikan ja ajan ilmauksissa. *Sananjalka* 55, s. 7–28.
- 2013b. Many ways of moving along a path: What distinguishes prepositional and postpositional uses of Finnish path adpositions? – *Lingua* 133, s. 319–335.
- 2015. Temporal frames of reference and the locative case marking of the Finnish adposition *ete-* ‘in front of / ahead’. *Lingua* 164, s. 45–67.
- 2019. Melkein kohti, ihan lähellä, melko keskellä. Mitä astemääritteet kertovat spatiaalisten grammien semantiikasta? *Sananjalka* 61, s. 7–29.
- Tulossa. Why partitive? Possible motivations for the partitive complement of Finnic adpositions. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri*. Syntaksin erikoisnumero.
- Ikola, Osmo 1978. Lauseenvastike-oppia: Nykysuomen lauseenvastikkeiden ja niihin verrattavien rakenteiden selvittelyä. *Tietolipas* 76. SKS, Helsinki.
- 1982. Etelävirolainen käsikirja vuodelta 1691. Lisä virolaisen varhaiskirjallisuuden historiaan. *Sananjalka* 24, s. 97–120.
- Itkonen, Terho 1983. Välikatsaus suomen kielen juuriin. *Virittäjä* 87, s. 349–386.

- Jaakola, Minna 2011. Kognitiivisen kielentutkimuksen perusteet. *Virittäjä* 115, s. 122–130.
- Jackendoff, Ray 1983. *Semantics and Cognition*. The MIT Press, Cambridge.
- Kallio, Petri 2012. The non-initial-syllable vowel reductions from Proto-Uralic to Proto-Finnic. *Per Urales ad Orientem: Iter polyphonicum multilingue: Festskrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 264, s. 163–175. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- KKS = Karjalan kielen sanakirja. 2009. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 18. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Verkkojulkaisu HTML. URN:NBN:fi:kotus-201113, ISSN: 1796-041X. <URL <http://kaino.kotus.fi/kks>>. Päivitetty 25.11.2021. Viitattu: 20.03.2022.
- Klavan, Jane 2012. *Evidence in linguistics: corpus-linguistic and experimental methods for studying grammatical synonymy*. Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis. University of Tartu Press, Tartto.
- Kettunen, Lauri 1960. *Suomen lähisukukielten luonteenomaiset piirteet*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 119. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Kotilainen, Lari 2007. *Konstruktioiden dynamiikkaa*. Suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos, Helsingin yliopisto.
- KS = Kielitoimiston sanakirja. 2022. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. URN: NBN:fi:kotus-201433. <URL <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>>. Päivitetty 10.11.2022. Viitattu: 03.04.2023.
- Kulonen, Ulla-Maija 2017. *Itämansin kielioppi ja tekstejä*. 2. muuttamaton painos. Apuneuvoja suomalais-ugrialaisten kielten opintoja varten XV. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Kurki et. al. 2022 = Kurki, Tommi – Huhtala, Atte – Koivunen, Tomi – Mäkitalo, Nelli 2022. Satakuntalaisuus puheessa -korpus ja siitä tehtyjä synkretismihavaintoja. *Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä*. AFinLA-Teema nro. 14, s. 103–134. Toim. Lotta Aarikka, Katri Priiki ja Ilmari Ivaska.
- Lakoff, George 1990. The invariance hypothesis: is abstract reason based on image-schemas? *Cognitive Linguistics* 1–1, s. 39–74.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar I. Theoretical prerequisites*. Stanford University Press, Stanford.
- 1991. *Concept, Image, and Symbol. The cognitive basis of grammar*. Mouton de Gruyter, Berlin.
- 2010. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford University Press, Oxford.
- Lehismets, Kersten 2013a. *Yli, läpi ja kautta*. Suomen grammirakenteiden voimadynamiikkaa. *Virittäjä* 117, s. 346–371.
- 2013b. Verbit ja väylät. *Sananjalka* 55, s. 29–50.
- 2014. *Suomen kielen väylää ilmaisevien adpositioiden yli, läpi, kautta ja pitkin kognitiivista semantiikkaa*. Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis 21. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartto.
- Leino, Jaakko 2003. *Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Leino, Pentti 1993. *Polysemia – kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia I*. Kieli 7. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.

- Leskinen, Juha. 1990. *Suomen kielen inkongruentit instruktiivirakenteet ja niiden tausta*. SKST 536. Helsinki, SKS.
- LM = Donner, Kai – Kalima, Jalo – Kettunen, Lauri – Kujola, Juho – Ojansuu, Heikki – Pakarinen, Elvi – Toivonen, Y. H. – Tunkelo, E. A. (ker.); Juho Kujola (toim. ja julk.) 1944. *Lyydiläismurteiden sanakirja*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae IX. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Lyons, John 1977. *Semantics vol. 2*. Cambridge University Press, Cambridge.
- LW = Kettunen, Lauri 1938. *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Merimaa, Heidi 2007. Mikael Agricolan teosten päin-partikkeli. *Virittäjä* 111, s. 501–522.
- Nirvi, Ruben Erik (Toim.) 1971. *Inkeröismurteiden sanakirja*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVIII. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Ojutkangas, Krista 2001. *Ruumiinosaanimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. SKST 845. SKS, Helsinki.
- 2003. Suuntaa ilmaisevat adverbialit, suhdesääntö ja käsin: ”ikkunointiin” perustuva analyysi. *Virittäjä* 107, s. 162–184.
- 2008. Mihin suomessa tarvitaan sisä-grammeja? *Virittäjä* 112, s. 382–400.
- Ojutkangas, Krista – Huumo, Tuomas 2010. Mikä erottaa muodot sisällä ja sisässä? ”Synonyymisten” muotojen analyysi. *Sananjalka* 52, s. 19–43.
- Onikki, Tiina 2000. Mistä mieli merkityksen tutkimukseen? Kognitiivisen kielentutkimuksen merkitysnäkemyksestä. *Merkillinen merkitys*, s. 85–114. Toim. Anu Airola, Heikki J. Koskinen ja Veera Mustonen. Gaudeamus, Helsinki.
- Ovchinnikova, Anna 2018. *Suomen ja karjalan adpositioiden vertailua*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli, Oulun yliopisto.
- Penttilä, Aarni 1957. *Suomen kielioppi*. WSOY, Porvoo.
- Pyöli, Raija 2011. *Livvinkarjalan kielioppi*. Karjalan Kielen Seura, Helsinki.
- Saareste, Albert 1930. *Esimese eestikeelse raamatu Wanrandt-Kõlli katekismuse keelest*. Äratrük „Eesti Keelest” nr. 4–5. [kustantaja tuntematon], Tartto.
- Seppälä, Piia 2010. *Kautta*-postposition semantiikkaa. *Sananjalka* 52, s. 46–66.
- Sivonen, Jari 2005. *Mutkia matkassa*. *Nyky-suomen epäsuora reittiä ilmaisevien verbien kognitiivista semantiikkaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1017. SKS, Helsinki.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja I–VI*. Suomalais-ugrilainen Seura (1955–1978), Helsinki.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. [verkkójulkaisu] Kotimaisten kielten keskuksen verkkójulkaisu 30. Jatkovasti päivitettävä julkaisu, tuorein päivitys 10.6.2022. Viitattu: 21.4.2023. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/sms/>
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä*. *Etymologinen sanakirja 1–3*. SKST 556 – KKTKJ 62. SKS–KKTK, Helsinki 1992–2000.

- Suutari, Toni 2006. Body part names and grammaticalization. *Grammar from the Human Perspective: Case, space and person in Finnish*, s. 101–128. Toim. Marja-Liisa Helasvuo ja Lyle Campbell. John Benjamins, Amsterdam.
- Svorou, Soteria 1994. *The Grammar of Space*. John Benjamins, Amsterdam.
- Talmy, Leonard 2000a. *Toward a Cognitive Semantics – Vol. 1*. MIT Press, Cambridge.
 — 2000b. *Toward a Cognitive Semantics – Vol. 2*. MIT Press, Cambridge.
- Teeri-Niknamoghdam, Krista 2016. *Se on tuomiopäivä edessä. Akseligrammien edellä ja edessä käyttö ja metaforisuus*. Pro gradu -tutkielma. Kieli- ja käännöstieteiden laitos, Turun yliopisto.
- Teeri-Niknamoghdam, Krista – Huumo, Tuomas. Tulossa. When Moving Ego meets Moving Time. Motion metaphors of time and the Finnish tulla vastaan ‘come the other way’ construction. *Thinking and Speaking about Time. Human cognitive processing*. Toim. Rita Brdar-Szabó ja Mario Brdar. John Benjamins, Amsterdam.
- Tieteen termipankki 2020. Kielitiede: itämerensuomalaiset kielet. [verkkosivu] Viitattu: 20.1.2019. Saatavissa: https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:itämerensuomalaiset_kielet
- Tikka, Toivo 1992. *Vepsän suffiksoituneet postpositiot. Kieliopillisiin sijoihin liittyvä suffiksoituminen*. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.
- Tolcsvai Nagy, Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó, Budapest.
 — 2014. General and definite verb inflection: a semantic approach. *Argumentum* 10, s. 576–587.
- Uotila, Eeva 1985. *Kohta paikalleen*. *Virittäjä* 89, s. 310–319.
- Vainik, Ene 1993. Esimerkkejä viron ulkopaikallissijoista kognitiivisen kieliopin kontekstissa. *Folia fennistica & linguistica*. 19. kielitieteen päivät Tampereella 8.–9. toukokuuta 1992. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 16, s. 345–353. Toim. Matti Suojanen ja Auli Kulkki-Nieminen. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Veismann, Ann 2008. Eesti kaassõnade tähenduste kirjeldamise probleemidest. *Keel ja kirjandus* 5, s. 335–352.
- VISK = Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja Riitta – Alho, Irja 2004. *Iso suomen kielioppi*. SKS, Helsinki. [verkkoversio] Viitattu: 9.5.2023. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>
- VOT = Vatjan kielen sanakirja. <http://www.eki.ee/dict/vadja/>
- VSS = Viro–suomi-sanakirja 2019. Eesti Keele Instituut, Kotimaisten kielten keskus. <http://www.eki.ee/dict/efi/> (3.2.2019)
- VVMS = Käsi, Inge – Neetar, Helmi – Saar, Evar – Kaskmann, Maris 2011. *Vanapärased Võru murde sõnaraamat: Rõuge, Vastseliina, Setu*. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinna.
- YSuS = Kallio, Petri. Yhteissuomalainen sanasto. https://sanat.csc.fi/wiki/Luokka:Yhteissuomalainen_sanasto. Viitattu: 24.2.2023.
- Zwarts, Joost 2005. Prepositional Aspect and the Algebra of Paths. *Linguistics and Philosophy* 28, s. 739–779.
- ÕS = Eesti õigekeelsussõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/qs/>

Lyhenteet

ink. = inkeroinen

kar. = karjala

ksyrj. = komisyrjäni

Kukk. = vatjan Kukkosin murre

li. = liivi

mde. = ersämordva

mdm. = mokšamordva

mKM = itämansin Keski-Kondan ryhmä

mksm. = myöhäiskantasuomi

ngan. = nganasani

Saa. = saame

SaaE. = eteläsaame

SaaI. = inarinsaame

SaaKd. = kiltinäsaame

SaaLu. = luulajansaame

SaaP. = pohjoissaame

SaaPi. = piitimensaame

SaaT. = turjansaame

SaaU. = uumajansaame

sel. = selkuppi

sm. = suomi

udm. = udmurtti

unk. = unkari

va. = vatja

ve. = vepsä

vi. = pohjoisviro

võ. = eteläviro, võro-seto

LIITTEET

Kuva 2. Suomen murrealueet. Kotus. Tekijänoikeudenhaltija: Kotimaisten kielten keskus.

Saatavissa: https://www.kotus.fi/kielitieto/murteet/suomen_murteet

